

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BİR OSMANLI SANAYİ TEŞEBBÜSÜ OLARAK TOKAT
KALHANESİ (1840-1920)**

Hazırlayan

Engin ARAS

İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Danışman

Prof. Dr. Salih BARIŞIK

TOKAT-2019

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Salih BARIŞIK danışmanlığında hazırlamış olduğum “*Bir Osmanlı Sanayi Teşebbüsü Olarak Tokat Kalhanesi (1840-1920)*” adlı Doktora tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

05.10.2019

Engin ARAS

**BİR OSMANLI SANAYİ TEŞEBBÜSÜ
OLARAK TOKAT KALHANESİ
(1840-1920)**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 04 / 07 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Ahmet UZUN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sezgin ZABUN

Üye : Prof. Dr. Salih BARIŞIK (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Rüştü YAYAR

Üye : Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

İmzası

Bu tez, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 20.10.2019 tarih ve 32-34 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
Enstitü Müdürü:Enstitü Müdürü V.....

Mehtap'ima

TEŞEKKÜR

Akademik hayatın belki de en zor dönemi olan doktora sürecinde ve araştırma görevlisi olarak çalıştığım dönemde hem danışman hocam olarak hem de bölüm başkanım olarak beraber çalışmaktan büyük keyif aldığım, birçok tecrübe edinmeye vesile olan ve tez çalışmamda bana sunduğu özgürlük alanı ve güveninden dolayı değerli hocam Prof.Dr. Salih BARIŞIK'a, tez izleme ve savunma sürecinde değerli bilgilerini paylaşan ve desteklerini esirgemeyen Doç.Dr. Rüştü YAYAR'a, tez savunmamda bulunan ve kıymetli önerileri ile bana destek olan Dr. Öğr. Üy. Sezgin ZABUN'a, doktora ders döneminde ve tez savunmamda bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet UZUN'a teşekkür ederim. Tez izleme süreci ile başlayan, ayrı bir fakültede olmasına ve yoğun temposuna rağmen her soruma sabırla yanıt veren ve tez çalışmamı benim kadar sahiplenen çok kıymetli hocam Doç. Dr. İsmet Türkmen hocama teşekkür ederim. Akademik hayatta karşılıksız yardımlaşmanın ve bilginin paylaşıldıkça anlamlı olduğunu bana yaşatarak bir kez daha kanıtlayan, her telefona her mesaja ve her randevu talebine olumlu yanıt veren, her sıkıştığımda hem bilgi hem de umut veren pek kıymetli hocam Doç. Dr. Murat HANİLÇE hocama ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Tabi ki her koşulda karşılıksız sevgileri ile beni hep destekleyen sevgili babam, Erdem ARAS, annem Nurhan ARAS, erkek kardeşim Yunus Emre ARAS, kız kardeşim Nezihe Derya Şenyüz ve eşi İbrahim Şenyüz'e en içten duygularıyla teşekkür ediyorum. Ayrıca, beni evlatlarından ayırmayan ve benimde onları kendi ailemden ayırmadığım kayınbabam Mehmet KESRÜK, kayınvalidem Hatice KESRÜK ve kayınbiraderim İhya KESRÜK'e en içten duygularıyla teşekkür ediyorum.

Bu meşakkatli süreçte desteğini yine esirgemeyen ve yapabileceğime olan inancımı taze tutan kadim dostum Yusuf DUDU'ya teşekkür ediyorum.

Tez çalışması nedeni ile zamanından çaldığım güzel kızım Defne'me bana gösterdiği sabırdan ve sevgiden dolayı teşekkür ediyorum.

Son olarak, bu çalışmayı yapabilmemin asıl anahtarı olan, desteğin ve sabrın tanımını bir kez daha bana öğreten ve varlığı ile hayatımı onurlandıran sevgili hayat arkadaşım Dr.Öğr. Üy. Mehtap ARAS'a tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

ÖZET

Madenler, ülke ekonomileri için yarattıkları doğal kaynaklar nedeni ile önemlidirler. Fakat madenlerden çıkan cevherler sanayide kullanılmak için bazı işlemlerden geçmek zorundadırlar. Bu işlemlerin başında da, cevherlerin saflaştırılması gelmektedir. Özellikle metal cevherler çoğunlukla madenlerden çıkartıldıklarında bünyelerinde birden fazla metal barındırmaktadırlar. Sanayide kullanılmak üzere çıkartılan cevherlerin içindeki metaller birbirinden ayrılmalı ve saf hale getirilmelidir. Saflaştırma işlemi Osmanlı Devleti'nde Kalhane adı verilen tesislerde yapılmaktaydı. Yapılan saflaştırma işlemleri günümüzde de devam etmekte fakat gelişen teknoloji ile süreçleri farklılık göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde saflaştırma işlemlerinin yapıldığı kalhaneler birçok alanda faaliyet yürütmüşlerdir. Kalhanelerin faaliyet yürüttükleri alanlar, askeri anlamda barut yapımında kullanılan güherçile saflaştırması ve askeri silah ve teçhizatta kullanılan bakır için yapılan saflaştırma işlemleridir. İktisadi alanda ise darphanenin para basmak için kullandığı altın, gümüş ve bakır için yapılan saflaştırma işlemleridir. Sanayide kullanılan bu değerli metallerin kullanılabilir birer ara mal haline getirilmesini sağlayan kalhaneler üretim çarkının önemli birer parçası olmuşlardır. Osmanlı Devleti bünyesinde birçok kalhane işletilmiştir. Bunlar genellikle barutun hammaddesini sağlamak üzere güherçile kalhaneleri ve hem darphanenin hem de ticarete kullanılan bakır için bakır kalhaneleridir.

Bu çalışma bakır saflaştırma işinde uzmanlaşmış ve aktif bir bakır madeni olmamasına rağmen asırlarca ayakta kalmayı başarmış Anadolu topraklarındaki bir kalhaneyi incelemektedir. Bu kalhane Tokat Kalhanesi 'dir. Tokat Kalhanesi Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında yer alan sanayi tesisidir. Tokat Kalhanesi Ergani Maden-i Hümâyûnu Emanet'ine bağlı olan ve özellikle Ergani Madeni'nden çıkan bakırların darphaneye, bakır tüccarlarına ve Tokat bakırcı esnafına saflaştırılarak teminini sağlayan önemli bir sanayi tesisidir. İstanbul'da tophane, tersane ve darphanenin bakır ihtiyacını karşılaması bakımından hem askeri hem de iktisadi anlamda önemli bir tesistir. Bu çalışma Avrupa'da başlayan ve hızla etkisini tüm dünyada göstermeye başlayan Sanayi Devrimi ve Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği Tanzimat Fermanı'nın etkileri sonucunda Anadolu'da var olan bir tesisin işletilmesini ve üretimini incelemektedir. Bu bağlamda Tokat Kalhanesi'nin yarattığı üretim ve

istihdam gücü incelenmiştir. Tokat Kalhanesi'nin yaptığı üretim ve bu üretim sonucunda elde ettiği saf bakırın İstanbul'a ve tüccar ve bakırcı esnafına dağılımı tablolar halinde sunulmaya çalışılmıştır. Tokat Kalhanesi'ne madenlerden gelen ham bakır için ve Samsun İskelesine gönderilen saf bakır için gerekli olan nakliye safhaları incelenerek ulaşımın maliyetleri ortaya çıkartılmıştır. Tokat Kalhanesi'nin yarattığı istihdam ise hem bünyesinde çalışan personel hem de dolaylı olarak kalhaneye dışarıdan yapılan işler sonucu oluşan istihdam potansiyeli ve etkileri incelenmiştir. Kalhanede çalışan işgücünün aldıkları maaşlar tespit edilerek uzman işgücünün almış olduğu maaşlardaki farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat Kalhanesi, Osmanlı Sanayii, Osmanlıda Emek.

ABSTRACT

Mines are important for the national economies because of the natural resources they create. However, the ores extracted from the mines have to go through some processes to be used in industry. At the beginning of this process, the purification of ores comes first. In particular, metal ores often contain more than one metal in their bodies when extracted from the mines. The metals in the ores extracted for use in industry should be separated and purified. The purification process was carried out in the facilities called Kalhane in the Ottoman Empire. The purification process is still continuing today but the developing technology and processes vary. In the Ottoman Empire, Kalhane which purification process was carried out were active in many fields. The areas in which Kalhane operate are the saltpeter purification used for making gunpowder in the military sense and the purification processes for copper used in military weapons and equipment. In the economic field, the mint is used for gold, silver and copper. Kalhane, which make these precious metals used in the industry into usable intermediates, have become an important part of the production wheel. Many Kalhane were operated within the Ottoman Empire. These are usually saltpeter mills to provide the raw material of gunpowder, and copper mills for copper used in both the mint and trade.

This study examines a smelting plant in Anatolia, which specializes in copper purification and has managed to survive for centuries, although it is not an active copper mine. It is the foundry of the Tokat. The foundry of the Tokat is an industrial facility in the Anatolian territory of the Ottoman Empire. The Foundry of the TOKAT is an important industrial facility which is connected to the Ergani Maden-i Hümâyûnu Trust and provides the purification of the copper coming from Ergani Mine to mint, copper merchants and Tokat coppersmiths. It is an important facility both in military and economic terms in terms of meeting the copper needs of the armory, shipyard and mint in Istanbul. This study examines the operation and production of an existing facility in Anatolia as a result of the Industrial Revolution and the Tanzimat Declaration declared by the Ottoman Empire, which began in Europe and rapidly began to show its effect all over the world. In this context, the production and employment power created by Tokat foundry has been examined. The production of Tokat foundry and the distribution of

pure copper obtained from this production to Istanbul and tradesmen and copper tradesmen are presented in tables. The transportation stages required for raw copper from the mines to Tokat foundry and for pure copper sent to Samsun Pier were examined and transportation costs were determined. The employment potential created by the Tokat foundry and the employment potential and the effects of the work carried out by the personnel of the Tokat foundry as well as from the external works done indirectly to the kalhan were examined. The salaries of the labor force working in the calehouse were determined and the differences in the salaries received by the expert labor force were determined.

Keywords: Tokat Foundry, Ottoman Industry, Labor in Ottoman

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	iv
Özet.....	v
Abstract.....	vii
Tablolar Listesi	xi
Kısaltmalar.....	xiii
GİRİŞ	1
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE KALHANELER VE FONKSİYONLARI	6
1.1. KALHANENİN TANIMI	6
1.2. KALHANENİN GÖREVLERİ	6
1.3. KALHANENİN ÖNEMİ	8
1.4. BİRİNCİ BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	10
2. TOKAT KALHANESİ	11
2.1. TOKAT KALHANESİNİN TARİHÇESİ VE ÖNEMİ	11
2.2. TOKAT KALHANESİNİN YÖNETİMİ	12
2.3. YABANCILARIN GÖZÜNDEN TOKAT KALHANESİ	14
2.4. BAKIR NAKLİYATI	18
2.4.1. <i>Ergani Madeninden Tokat Kalhanesi 'ne Ham Bakır Nakliyatı</i>	18
2.4.2. <i>Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesine Halis Bakır Nakliyatı</i>	22
2.5. OMCA VE KÖMÜR TEMİNİ.....	31
2.6. İKİNCİ BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	34
3. TOKAT KALHANESİNİN GELİR VE GİDER HESAPLARININ İNCELENMESİ	37
3.1. HAVALE HESABI	37
3.2. SERMAYE HESABI.....	39
3.3. VARİDAT HESABI (GELİRLER HESABI).....	41
3.4. TOKAT KALHANESİNDEN SATILAN BAKIR HESABI	43
3.5. EMÂNETLER HESABI.....	45
3.5.1. <i>Makbuzat</i>	45
3.5.2. <i>Medfûât</i>	46
3.6. MASRAFLAR HESABI.....	46

3.7.	ANBAR HESABI.....	49
3.7.1.	<i>İthalat</i>	50
3.7.2.	<i>İhracat</i>	51
3.8.	SANDIK HESABI.....	52
3.8.1.	<i>Makbuzat</i>	52
3.8.2.	<i>Medfüât</i>	53
3.9.	MADENCİ BORÇLARI VE SATIN ALINAN EŞYA DEĞERİ HESABI.....	54
3.10.	MÜTEFERRİKA HESABI	58
3.10.1.	<i>Müteferrika Hesabı Tahakkuk Ve Tahsil</i>	58
3.10.2.	<i>Müteferrika Hesabı Tahakkuk Ve Te'diye</i>	62
3.11.	TOKAT KALHANESİNİN HESAPLARININ GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	67
4.	TOKAT KALHANESİNDE EMEK	69
4.1.	MAAŞ HESABI.....	69
4.2.	MAAŞ KESİNTİLERİ HESABI.....	70
4.2.1.	<i>Tekaiüt Hesabı</i>	71
4.2.2.	<i>Mazuliyet Hesabı</i>	72
4.3.	KALHANE ÇALIŞANLARININ GÖREV TANIMLARI, ÇALIŞMA SÜRELERİ VE MAAŞLARI 74	
4.3.1.	<i>Kalhane Memurları</i>	74
4.3.2.	<i>Kalhane İşçileri</i>	97
4.4.	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	108
	KAYNAKLAR	114
	EKLER	122

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakliyesi	21
Tablo 2. Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakliyesi	21
Tablo 3. Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakliyesi	21
Tablo 4. Ergani Madeninden Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakli-Ton.....	22
Tablo 5. Kalhaneye Gelen Ham Bakırdan Elde Edilen Halis Bakır	22
Tablo 6. Tokat Kalhanesinden Samsun'a Saf Bakır Nakliyesi	24
Tablo 7. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesine Yapılan Halis Bakır Sevkiyatı	24
Tablo 8. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesine Yapılan Halis Bakır Sevkiyatı-Ton	25
Tablo 9. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesi Hancı Hâkim Oğlu Mülküne Rumi 1323 (1907) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları	26
Tablo 10. Nakil Mütcahhide Hancı Murek Oğlu Hampare Mülküne 1323 (1907) Şubat Ayında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları	27
Tablo 11. Nakil Mütcahhide Erzurumlu İbrahim Ağa Mülküne 1324 (1908) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları	28
Tablo 12. Nakil Mütcahhide Tokat Katırcılar Şeyhi Şevki Efendi Mülküne 1325 (1909) Ve 1326 (1910) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları	29
Tablo 13. Nakil Mütcahhide Zarukyan Ve Ertan Efendi Mülküne 1326 (1909) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları.....	30
Tablo 14. Nakil Mütcahhide Arap Oğlu Karabet Ağa Mülküne 1327 (1911) Ve 1328 (1912) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları	31
Tablo 15. Tokat Kalhanesi Havale Hesabı-Guruş.....	37
Tablo 16. Tokat Kalhanesi Havale Hesabı-Guruş.....	38
Tablo 17. Tokat Kalhanesi Sermaye Hesabı-Guruş	39
Tablo 18. Tokat Kalhanesi Sermaye Hesabı-Guruş	40
Tablo 19. Tokat Kalhanesi Varidat Hesabı-Guruş	42
Tablo 20. Tokat Kalhanesi Emanet Hesabı.....	45
Tablo 21. Tokat Kalhanesi Emanet Hesabı.....	46
Tablo 22. Tokat Kalhanesi Masraflar Hesabı	48
Tablo 23. Tokat Kalhanesi Anbar Hesabı.....	50
Tablo 24. Tokat Kalhanesi Anbar Hesabı.....	51
Tablo 25. Tokat Kalhanesi Sandık Hesabı-Makbuzat-Guruş.....	52
Tablo 26. Tokat Kalhanesi Sandık Hesabı-Medfuat	53
Tablo 27. Tokat Kalhanesi Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Değeri Hesabı-Tahakkuk Eden-Guruş	56
Tablo 28. Tokat Kalhanesi Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Değeri Hesabı-Tahsil Olunan-Guruş	56
Tablo 29. Tokat Kalhanesi Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Değeri Hesabı.....	57

Tablo 30. Müteferrika Hesabı- Tahakkuk Eden-Tahsil Olunan.....	60
Tablo 31. Tokat Kalhanesi Müteferrika Hesabı- Tahakkuk-Tediyat-Guruş	64
Tablo 32. Tokat Kalhanesi Maaş Hesabı	69
Tablo 33. Tokat Kalhanesi Maaş Kesintileri Hesabı	70
Tablo 34. Tokat Kalhanesi Tekaüt Maaşı Kesintileri Hesabı	71
Tablo 35. Tokat Kalhanesi Tekaüt Maaşı Kesintileri Hesabı	71
Tablo 36. Tokat Kalhanesi Mülkiye Tekaüt Sandığı-Guruş	72
Tablo 37. Tokat Kalhanesi Mülkiye Tekaüt Sandığı-Guruş	72
Tablo 38. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Maaşı Kesintileri Hesabı-Guruş	73
Tablo 39. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Maaşı Kesintileri Hesabı-Guruş	73
Tablo 40. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Mülkiye Sandığı-Guruş	73
Tablo 41. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Mülkiye Sandığı-Guruş	74
Tablo 42. İzabeci 1325/1909.....	98
Tablo 43. İzabeci 1326/1910.....	98
Tablo 44. Taşçı 1325/1909	99
Tablo 45. Taşçı 1326/1910	99
Tablo 46. Taşçı 1327/1911	100
Tablo 47. Demirci 1325/1909.....	101
Tablo 48. Demirci 1326/1910.....	101
Tablo 49. Demirci 1327/1911	101
Tablo 50. Marangoz 1325/1909.....	102
Tablo 51. Marangoz 1326/1910.....	103
Tablo 52. Marangoz Ve Dülger 1327/1911	103
Tablo 53. Kum Yıkayıcı 1325/1909	104
Tablo 54. Kum Yıkayıcı 1326/1910	104
Tablo 55. Kum Yıkayıcı 1327/1911	105
Tablo 56. Amele 1325/1909	106
Tablo 57. Amele 1326/1910	106
Tablo 58. Amele 1327/1911	106

KISALTMALAR

A.AMD	: Bab-1 Asafî Amedi Kalemi
A.DVN	: Bab-1 Asafî Divan-ı Hümayun Kalemi
A.MKT	: Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı
A.MKT. MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı
A.MKT. MVL	: Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT. NZD	: Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı
A.MKT. UM	: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı
AE. SABH. I	: Ali Emiri Abdülhamid I
Age.	: Adı Geçen Eser
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.AS	: Cevdet Askeriye
C.BH.	:Cevdet Bahriye
C.DRB	: Cevdet Darphane
C.EV	: Cevdet Evkaf
C.ML	: Cevdet Maliye
D.DRB. i.	: Bab-1 Defteri Darphane-i Amire Evrakı-iradeler
DH	: Dâhiliye
DH. İD	: Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı
DH. MKT	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi
HAT	: Hatt-ı Hümayun
HH. d	: Hazine-i Hassa Defterleri
HR.TH.	:Hariciye Nezareti Tahrirat
İ.DH	: İrade Dâhiliye
İE.NF.	:İbnulemin Umur_1 Nafia
İ.ML	: İrade Maliye
İ.MTZ.(05)	: İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
MV	: Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL	: Meclis-i Vala Evrakı
ŞD	: Şura-yı Devlet Evrakı

T.d

: Ticaret Nafia, Ziraat, Orman, Meadin Nezaretlerine ait
Defterler

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yıkılış gerekçeleri arasında yer alan ve ciddi bir destek alan sanayileşememe sorunu literatürde güncelliğini daima korumuş bir sorunsaldır. 18. yüzyılda İngiltere'de buharlı makinelerin icadı başlayan ve hızla Avrupa'ya yayılan makineleşmenin getirdiği üretim avantajları ve verimliliğin artışı neticesinde üretim maliyetlerinin düştüğü bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bu gelişmeler arasında Osmanlı Devleti de özellikle III. Selim hükümdarlığında Osmanlı sanayisini geliştirmek için ıslahatlar planlamıştır. III. Selim askerî ihtiyaçlar ve madenler için Avrupa tarzı üretim anlayışını ve teçhizatını Osmanlı topraklarına getirmiştir¹. Bu gelişmeler II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde de devam etmiştir. 19. yüzyılın ortalarına kadar irili ufaklı birçok fabrika kurulmuştur. Kurulan bu yeni fabrikalar genellikle ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir². Fakat yapılan tüm bu yeni fabrikalar ve sanayi yatırımları çoğunlukla İstanbul ve yakın çevresinde yer almıştır. Anadolu'da ise küçük ölçekli ve kapasiteli işletmeler mevcuttu.

Biz bu çalışmada Osmanlı toprakları içerisinde Anadolu topraklarında inşa edilmiş ve işletilmiş bir sanayi tesisi olan Tokat Kalhanesi'ni incelemekteyiz. Kalhaneler metallerin ergitilerek cüruflarından ayrıldığı ve saflaştırıldığı tesislere verilen genel addır. Tokat Kalhanesi ise bakır madeninin saflaştırıldığı bir rafine tesisidir. 1888-1905 yılları arasında sattığı bakır haricinde sadece İstanbul'a gönderdiği saf bakır miktarı 1900 tondan fazladır. Tokat Kalhanesi çoğunlukla İstanbul'daki tophanenin, tersanenin ve darphanenin saf bakır ihtiyacını karşılamıştır. Bunun yanı sıra bakır tüccarlarına ve Tokat bakırcı esnafına hammadde sağlaması açısından da ticarete etkin bir rol oynamıştır.

Tokat Kalhanesi mukataa olarak iltizam usulü ile uzun süre işletildikten sonra emanet usulü ile yönetilmeye başlamıştır. 1775 yılında Keban ve Ergani madenlerinin birleştirilmesi ile kurulan Ergani Maden-i Hümâyunu'na bağlı olarak yönetilmiş ve emanet usulü ile yönetilen tek kalhane olmuştur. Tokat Kalhanesi'nin önemi, Osmanlı

¹ Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi" Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), "Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu", Ankara: Phoenix, 2006, s.467.

² Serdar Soyluer, "Osmanlı Devleti'nde Ağır Sanayi Yatırımlarına Bir Örnek: Yalı Köşkü Demir ve Makine Fabrikası", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XVIII/2, 2017, s.2-3

Devleti için, kadim kalhanelerden başka diğer bütün kalhanelerin Tokat Kalhanesi lehine kapatılmasına karar verilmesinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin, tüccarın ve esnafın saf bakır ihtiyacını karşılayan Tokat Kalhanesi bütün bu önemine rağmen bazı dönemlerde işletilememiştir. Ham bakır ihtiyacının karşılanamaması, nakliyenin masraflı ve ulaşım yollarının iyi olmaması nedeni ile yıllarca üretimde bulunamaması açıklanması zor bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Tokat'ı ziyaret eden seyyahlarında bu konuda eleştirileri olduğunu görmekteyiz. Kalhane 19. yüzyıl ortalarında çağının gerisinde kalmış ve eskiyen üretim teknikleri ve makineleri ile üretim yaptığından bir yenilik ihtiyacı doğmuştur. Yabancı mühendislerle hazırlatılan rapor doğrultusunda, çağını yakalayan modern bir tesis kurulmuş ve hizmet vermeye başlamıştır.

Kalhane yarattığı istihdam gücü ile de önemli bir yere sahiptir. Gerek kendi bünyesinde çalıştırdığı memurlar ve geçici işçiler için gerekse saf bakır sağlayarak işlemesine imkân verdiği bakırcı esnafı için elzem bir yeri vardır. Öyle ki kalhanenin bazı dönemlerde tüm ürünlerini İstanbul'a göndermesi mecburiyetinden dolayı Tokat bakırcı esnafının zor durumlara düştüğü bilinmektedir. Kalhane kendi çalışanları için de hem bir kariyer imkânı sunmakta hem de uzun soluklu bir iş güvencesi vermektedir. Fakat kalhanenin çalışmadığı yıllarda kalhane çalışanlarının hiçbir iş yapmadan sadece maaşlarını aldıkları zamanların yaşandığı da bilinmektedir. Geçici olarak kalhaneye, yoğun iş dönemlerinde sayıları artmakla birlikte, işçiler alınmaktadır. Alınan bu işçiler çalıştıkları alanlarda tecrübeli işçilerdir. Kalhanenin uzun yıllar hizmet vermesi, kalhane dışındaki işgücüne de yaptıkları işler hakkında deneyim kazanma fırsatı doğurduğundan, dışarıdaki işgücünü meslek sahibi yapabilme yetisine sahip olmuştur.

Bu çalışma Tokat Kalhanesi'nin iktisadi anlamda yarattığı büyüklüğü ölçmeye dönüktür. Kalhanenin tüm girdi ve çıktılarının incelenmesi, hesap defterlerinin incelenip tablollaştırılması ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kalhanedeki işgücünün kalhaneden aldıkları ücretler incelenmiş ve çalıştıkları birim karşılığında aldıkları ücretler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kalhanenin sermayesi, masrafları, gelir kalemleri, enerji ihtiyaçlarının karşılanması için ödenen tutarlar, nakliye ücretleri, madenlerden gelen ham bakır ile kalhaneden çıkan saf bakır miktarları tespit edilmiş, personel maaşları, işçi yevmiyeleri ayrı ayrı incelenmiştir. Bunun yanı

sıra Tokat Kalhanesinde incelediğimiz dönemde çalışmış ve tüm personel belirlenmiş ve haklarında bilgi verilmeye çalışılarak iş tanımları yapılmaya çalışılmıştır.

Tokat Kalhanesi'nin hesap defterlerini, personel maaş defterlerini ve dönemlerine ait olan yazışmalar Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) taranarak tespit edilmiş ve Tokat Kalhanesi ile ilgili yapılan araştırmalar ile desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAK TAHLİLİ

İktisat tarihi çalışma alanı hem iktisat hem de tarih bilimini kapsayan ve bu disiplinlerin birlikte kullanılması sonucu ortaya çıkan multidisipliner bir alandır. Bu nedenle yapılacak çalışmalar ne sadece iktisat teorileriyle ne de sadece tarihsel gerçeklerle ortaya koyulamamaktadır. İki bilim dalının da sahip olduğu geleneklerin ve çalışma metotlarının kurallarına riayet edilmesi sonucu ortaya koyulacak çalışmalar iktisat tarihinin amacına uygun çalışmalar yapmayı sağlamaktadır. Bu vesile ile araştırması yapılan konunun araştırma metotları da yine iki bilim dalının araştırma metotlarına uygun olması gerekmektedir.

Bu araştırma Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'da başlayan ve hızla tüm dünyayı etkisi altına almaya başlayan Sanayi Devrimi sonrasında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın etkisi ile Anadolu Topraklarında yer alan bir sanayi tesisinin hangi şartlar altında ve nasıl işletildiğini tespit etmeye dönüktür. Bu nedenle yapılan araştırma için en önemli kaynak sadece Türkiye için değil aynı zamanda Arap Yarım Adası, Balkanlar ve Avrupa içinde tarihin ışığı olacak belgelere sahip olan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'dir³.

COA (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri) bünyesinde bulunan ve bu çalışmada kullanılan başlıca arşiv belgeleri olarak; Tokat Kalhanesi'ne ait olan hesabat defterleri kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Ergani Madeni ve Tokat Kalhanesi Hesabat Defterleri de yine bu çalışmanın esas kaynakları arasında yer almıştır. Aynı zamanda Hazine-i Hassa Defterleri de Tokat Kalhanesi Hesabat Defterleri'nden önceki dönemlere ait bilgi vermesi sebebiyle araştırmada önemli bir yere sahiptir. Bu defterler kayıt altına alındıkları dönemde kalhanenin tüm muhasebe kayıtlarını barındırmakla beraber kalhane tarafından oluşturulan iktisadi hareketliliğinde ipuçlarını vermektedirler. Araştırmanın esas kaynaklarını oluşturan defterlerin yanı sıra Tokat Kalhanesi ile diğer kurumlar arasında yapılan yazışmalarda bizlere bilgi aktarmaktadır. Bu belgeler arasında Âmedî Kalemî Defterleri, Mektubî Kalemî Defterleri, Sadâret Mektub'î Kalemî Mühimme Kalemî Belgeleri, Sadâret Mektub'î Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı gibi önemli belgeler yer almaktadır. Arşiv belgelerinin yanı sıra Tokat Kalhanesi ve Tokat Kent Tarihi ilgili yapılan araştırmalar ve yayınlar da araştırmada kullanılmış

³ Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı arşiv çalışmalarının kısaltılmış hali BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri) olarak gösterilmiştir. Bunun nedeni BOA yetkilerinin akademik çalışmalarda kaynak gösteriminde bu usulün devam ettiğini belirtmeleridir.

ve bize yol gösteren çalışmalar arasındadır. Bu araştırmalar içerisinde Fahrettin Tızlak'ın 1991 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden çıkardığı “Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)” başlıklı doktora tezi ve daha sonra 1995 yılında Belleten dergisinde yayınlanan “Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat Ve Diyarbakır” başlıklı makalesi çalışmaya yol gösterici olmuştur. Fahrettin Tızlak'ın tezi kalhane ile direk bağlantılı olmasa dahi açıklamalarında kalhane hakkında verdiği bilgiler Tokat Kalhanesi ve hatta Osmanlı'da kalhaneler hakkında ilk elden bilgi vermesi nedeniyle çalışma için oldukça önemlidir. Yine Fahrettin Tızlak'ın 1995 yılında yayınladığı “Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat Ve Diyarbakır” makalesi konu ile ilgili yapılan ilk akademik çalışmalardan biri olma özelliğine ve derinliğine sahiptir. Bu araştırma için başvurulan bir diğer önemli yayın ise Mehmet Beşirli'nin 2004 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan “Tokat Bakır Kalhanesi'nin Yönetimi (1793-1853)” makalesidir. Kalhane yönetimi hakkında detaylı bilgilere sahip olan makale çalışmaya büyük katkıları sunmuştur.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE KALHANELER VE FONKSİYONLARI

1.1. KALHANENİN TANIMI

Günümüzde dökümhane olarak kullanılan kalhane kavramı, özellikle sanayide kullanılacak maden cevherlerinin ergitilerek saf metal elde etme işleminin yürütüldüğü tesislere verilen isimdir. Ergitilen bu cevherlerin külçe haline getirildiği ocaklı yerlerdir⁴. Kalhanelerde, altın, gümüş ve bakır cevherlerinin saflaştırılma işlemleri yapılmaktadır⁵. Bakırın saflaştırma işlemi için kullanılan tabirler farklılık göstermektedir. Arşiv belgelerinde saflaştırma işlemi için kullanılan kavramlar tasfiye⁶ (saflaştırma-temizleme) veya tabh⁷ (pişirme) olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. KALHANENİN GÖREVLERİ

Kalhaneler fonksiyonları açısından önemli bir yere sahiplerdi. Madenlerden elde edilen ham madenlerin imalatta kullanılacak hale getirilmesi yani saflaştırılması işleminin yapıldığı bu tesisler devletin hem de esnafın metal kullanarak üretim yaptığı tüm sanayi kolları için gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nin kalhaneye ihtiyaç duyduğu ve kullandığı sanayi alanlarını ise askeri ve mali olmak üzere iki ana başlığa sığdırmak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin askeri ihtiyaçlarından olan güherçile imalatını karşılamakla yükümlü olan baruthanelerin güherçile yapımında kullandıkları kalhaneler ve darphanelerin sikke basımında ihtiyaç duydukları gümüş için kullandıkları kalhaneler bunların başında gelmektedir. Kalhanelerin bulunduğu yerlere bakıldığında özellikle İstanbul'daki baruthane ve darphaneye ait kalhaneleri görmekteyiz. Diğer kalhaneler ise Anadolu'nun farklı yerlerinde yer almaktadır. İstanbul içerisinde yer alan kalhanelerden bazıları şunlardır; 1685 yılında sert kış mevsimi nedeni ile yıkılan eski kalhanenin yeniden inşası için keşif yapılmasına karar verilmiştir. Bu kalhane Darphane'ye ait sim (Gümüş) Kalhanesi'dir⁸. Darphane için gerekli olan gümüşün saflaştırıldığı kalhanedir. 1789 yılında İstanbul Baruthanesi'ne ait kalhane⁹. Baruthanedeki kalhane barut üretimi

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü", 2. Baskı, M.E.B. Devlet Kitapları, 1. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.151.

⁵ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat Ve Diyarbakır" Bellekten, Cilt:59, Sayı:226, Aralık-1995, s.:643.

⁶ BOA.MVL.709.68; "*Ergani ma'den-i hümayün hasılatından tokad kalhanesinde tasfiye olunmuş...*"

⁷ BOA. I.MVL.6-97; "*Beyandan irade olduğu veçhile tokad kalhanesinde tabh olunan nühas...*"

⁸ BOA. İE.NF.38.1892.

⁹ BOA. C.AS.1167.51972.

için gerekli olan güherçilenin yapımında kullanılmaktadır. İstanbul Baruthanesi Kalhanesi dışında baruthaneye altı saat mesafede olan Subaşı Köyü'nde yine güherçile imalatı için kullanılmak üzere bir kalhane inşa edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰. Makedonya'da bulunan Köprülü Kazası'nda Selanik Baruthanesi için gerekli olan güherçile imalatı için inşa edilen kalhane¹¹. Hasköy Tophanesi'nde inşa edilen ve güherçile imalatı için kullanılan kalhane¹². 1789 yılında inşa edilen bu kalhanenin sadece güherçile saflaştırdığı düşünülmektedir bunun nedeni ise 1812 tarihli bir belgede Hasköy Tophanesi'nde dökülecek toplar ve cebehane ve donanma ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan saf bakırın Tokat Kalhanesi'nden temin edilmeye çalışılmasıdır¹³. Bahsettiğimiz kalhaneler dışında Anadolu'da yer alan kalhaneler ise şunlardır; Amasya'da Altın ve Gümüş saflaştırılan Kuyumciyan Kalhanesi mevcuttur¹⁴. Konya Baruthanesi için güherçile imalatı yapan Konya Kalhanesi¹⁵, Gelibolu Baruthanesi'ne ait Gelibolu Bakır Kalhanesi¹⁶, Trabzon ve Espiye, Diyarbakır ve Tokat bakır kalhaneleri¹⁷ mevcuttur. Kalhanelerin saflaştırdıkları madenler açısından sınıflandırmaları söyleyebiliriz. Bu sınıflandırma güherçile saflaştırılan kalhaneler ve altın, gümüş ve bakır saflaştırılan kalhaneler olarak yapılabilir¹⁸. Başbakanlık Osmanlı Arşivine ait belgeleri incelediğimizde kalhaneler tarafından yapılan saflaştırma işlemlerinin genellikle güherçile ve bakır üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Özellikle bakır kullanım alanı açısından çok farklılık göstermekteydi. Bakırın yaygın olarak kullanıldığı alanlar; tersanelerde gemi yapımında, darphanelerde sikke basımında, güherçile imalatı için kurulan kalhanelerin kazanlarının yapımında¹⁹, bakırcı esnafının yaptığı bakır eşyalar için ham madde olarak, tophanenin top dökümünde²⁰ kullanılan bakırlar kalhanelerde saf hale getirilmekteydi²¹.

¹⁰ BOA. C.AS.503.21016.

¹¹ BOA. C.AS.896.38572.

¹² BOA. AE.SSLM.III. 400.23078.

¹³ BOA. C.DRB. 37.1843

¹⁴ BOA. C.DRB. 38.1892.

¹⁵ BOA. HAT. 588.28908.

¹⁶ BOA. C.AS. 611.25780.

¹⁷ BOA. C.DRB. 57.2838.

¹⁸ BOA. C.AS. 770.32551, İE.NF.38.1892, C.DRB. 55.2719, HR.TH. 76.62.

¹⁹ BOA. C-AS-39-1784 ve C.AS-847-36215. Kayseri Ve Konya'da inşa olunan güherçile fabrikalarının kazanları için Tokat kalhanesinden bakır talebi.

²⁰ BOA. A-AMD-25-99; Mehmet Beşirli, "Tokat Bakır Kalhanesi'nin Yönetimi (1793-1853)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2004, s.229-230. BOA. C-AS-988-43114, "...mühimmat-ı harbiye ve edevat-ı cihadiye ve donanma ve kalelere mahsusen isağa edilecek top ve sair

1.3. KALHANENİN ÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nin madenlere bakışı bize kalhanelerin önemi hakkında da ipucu vermektedir. Madenlere her dönemde, hem askeri hem de mali açıdan, gereksinimlerin karşılanmasında dışa bağımlı olunmaması zorunluluğu nedeniyle ehemmiyet verildiği görülmektedir. 1249 (1834) yılına ait bir Hatt-ı Hûmayun²², Ergani Madeni'nin senelik üretiminin Tokat kalhanesine gönderilip tasfiye (saflaştırma) edildikten sonra tophane, tersane ve sair mahaller için üç yüzbin okka bakır ayrıldıktan sonra kalanının satılmasını buyurmuştur. Özellikle Avrupa'da merkantilizmin uygulandığı dönemlerde, Osmanlı Devleti de gümrüklerde cevher ya da mamul durumdaki madenlerin ülke dışına çıkması yasaklanmıştır²³.

Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birlikte sanayide daha fazla maden kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti de özellikle XVIII. yüzyılda madenlerine daha fazla önem vermeye başlamış, gerek yönetsel olarak gerek hukuki açıdan değişimlerle madenlerinden en üst düzeyde verim almaya çalışmıştır²⁴.

Kalhanelerin önemi hem askeri hem de iktisadi açıdan ele alınabilir. Askeri açıdan önemi özellikle tophane ve baruthanelerde kalhaneye duyulan ihtiyaçtır. Tophanelerde imal edilen silah ve mühimmat için gerekli olan bakır kalhaneler tarafından saflaştırılarak tophanelerde kullanılmıştır²⁵. Zeytinburnu Fabrika-i Hümayunu'nda imal edilen mavzer fişeği ve şarapnel tıpası için gerekli olan bakır kalhanelerde saflaştırılmakta ve fabrikanın kullanımına sunulmuştur²⁶. Tophane'de dökülecek toplar içinde ihtiyaç duyulan saf bakır kalhaneler tarafından sağlanmaktadır²⁷. Barutun hammaddesi olan güherçile de Osmanlı devletinin askeri ihtiyaçlarından biridir ve güherçile kalhanelerinde saf hale getirilerek barut imalatında kullanılabilir hale getirilmektedir²⁸. Bu tür önemli askeri ihtiyaçların karşılanabilmesi

mühimmat için Ergani Madeni hasılatından Tokat kalhanesinde tabh edilerek iki gemi ile gelen 3497 buçuk kantar bakırın navul ücreti ...”.

²¹ Oktay Belli ve İ. Gündoğ Kayaoğlu, “Anadolu’da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi-Bakır Yatakları, Üretimi Ve Atölyeleri”, İstanbul, Sandoz Kültür Yayınları No:14, 1993, s.50-51.

²² BOA. HAT-567-27828.

²³ Mustafa Altunbay. “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, Türkler, Cilt:10, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.1475.

²⁴ Abdullah Özdağ, “Osmanlı Bakır İşletmeciliğinde Tokat Kalhanesi (1850-1870)” Turkish Studies, Sayı:9, 2014, s.463-465.

²⁵ BOA. BEO. 1857.139234, BEO. 1898.142285.

²⁶ BOA. BEO. 2188.164046.

²⁷ BOA. C.DRB. 37.1843

²⁸ BOA. C.AS. 770.32551

için ihtiyaç duyulan bir tesis olan kalhane işlevi açısından bakıldığında öneminin boyutları anlaşılabilir. Kalhaneler askeri ihtiyaçların karşılanmasında kullanılan fabrikaların üretim yapabilmesi için vazgeçilmez bir öneme sahip olmuşlardır.

Darphane-i Amire’de basılan (kesilen) paralar için gerekli olan altın, gümüş ve bakırlar kalhanelerde saflaştırılmaktadır²⁹. Bunun yanı sıra darphane, askeri ihtiyaçlarda kullanılmak üzere gerekli bakırın diğer fabrikalara temininde önemli bir rol oynamıştır. Donanma gemilerinin kaplanması³⁰, donanma kumanya takımlarının imalatında³¹, tophanede yapılacak top imalatında³² ve diğer birçok bakır kullanılan alanda darphane kendi bünyesinde mevcut bulunan ham bakırları mevcut ihtiyaçlar çerçevesinde tersaneye ve tophaneye vermiştir. Darphane ham bakır ihtiyacını ise kalhaneler sayesinde karşılamıştır³³.

Kalhaneler madenlerden çıkan cevherlerin ilk işlendiği yerlerdir. Kalhanelere verilen önemin ulaştığı boyutları görmek için, ülke dışından getirilen ve kalhanelerin modernleştirilmesi için çalışan yabancı mühendisleri sayabiliriz. Hem madenlerin hem de kalhanelerin modernleştirilmesinde on yılı aşkın süredir çalışan mühendislerin varlığı Osmanlı Devleti’nin kalhaneye verdiği önemi ortaya koymaktadır³⁴. Bu mühendislerden bir tanesi Keban ve Ergani madenlerinde ıslahat çalışmaları yapmış olan ve Tokat kalhanesinde de ıslahat yapmaya yetkili kılınmış olan Fransız mühendis Mösyö Şösot’tur. Mühendisin aldığı maaş ise aylık 9000 guruş olarak kayıtlarda yer almaktadır fakat maaşı Tokat kalhanesinden ödenmemektedir³⁵. Bir diğer mühendis çalışması ise Tokat kalhanesinin hicri 1256 (1840) yılında ki mevcut durumunu teftiş etmek ve eksiklerinin giderilmesi için bir rapor oluşturmak için görevlendirilen (Viyana’dan getirilen) mühendisin İstanbul’a gönderdiği rapor ve resimdir. Viyanalı mühendisin hazırladığı rapora göre mevcut kalhanenin özellikle fırınlarının durumlarının iyi olmadığı ve bu nedenle fazlaca fire oluştuğunu ayrıca yeni bir kalhane inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Raporda, kalhanenin yapılacağı alanın çevresindeki tarlaların satın alınması gerektiği ifade edilmiş ve gerekçe olarak su kanallarının kullanılarak daha

²⁹ BOA. C.DRB. 49.2430

³⁰ BOA. C.BH. 103.4969.

³¹ BOA. C.BH. 69.4622.

³² BOA. C.AS. 878.37672.

³³ BOA. C.DRB. 60.2976, C.DRB. 49.2430.

³⁴ BOA. A-AMD.2-54. I-MVL-146-4122.

³⁵ BOA. MVL.720-50.

verimli bir üretimin gerçekleştirilmesi planlanmıştır³⁶. XVIII. yüzyıl öncesinde iki asır boyunca Avrupa madenciliğiyle rekabet edebilecek düzeyde olan Osmanlı madenciliği, Avrupa’da hızla gelişen teknolojiye ayak uyduramaması sonucu madenlerinden kâr edemez hale geldiğinden, yabancı mühendislerden daha fazla faydalanmaya başlamıştır. Maden-i Hümayûn Başmühendisliğine³⁷ kadar yükselebilen bu mühendisler uzun yıllar Osmanlı Devleti için çalışmışlardır³⁸.

1.4. BİRİNCİ BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Madenlerden elde edilen cevherler bünyelerinde birden fazla metali barındırabilmektedir. Madenden çıkarılan bakır cevherinin içerisinde bakır haricinde metallerde bulunabilmektedir. Kalhaneler, asıl cevherin bünyesinde ve azınlıkta olan diğer metallerin ayrıştırılması için ergitme işlemini yapan sanayi tesisleri olarak kabul edilebilen tesislerdir. Kalhanelerde üretilen ürünler nihai ürün olmamakla birlikte aslında cevherin sanayide kullanımını sağlayan tesislerdir. Bu tesislerde madenler birden fazla kez eritilerek işlem görmektedirler. İlk eritme işlemi, cevherin içindeki asıl madde dışındaki maddeleri ayrıştırma işlemidir. Bu işlemde asıl madde cürufundan (posasından) ayrılır, daha sonra katalizör³⁹ bir madde olan mürdesenk dâhil edilerek bakır tekrar eritilir ve kare kalıplara dökülerek sevke hazır hale getirilir. Tokat Kalhanesi’nin de daha sonra bünyesine dâhil ettiği hadde makineleri ile bakır tel çubuklar haline de getirilebilir. Kare kalıplar haline getirilen bakırlar bakırcı esnafına veya kullanılacağı bölgeye sevk edilir. Önemli bir ihtiyacı karşılamalarından dolayı kalhaneler Osmanlı Devleti için önemli ve gereklidirler. Bu nedenle hem ıslahı hem de veriminin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Fakat Avrupa’da makineleşmenin çok hızlı gelişmesi kalhanelerin ise bu gelişmeye ayak uyduramaması nedeni ile maliyetlerinin Avrupa’ya göre yükseklerde kalmış olduğu görülmektedir.

³⁶ BOA. HAT.1422-58151.

³⁷ Maden-i Hümayûn Başmühendisliği görevi, madenlerin ve kalhanelerin keşif ve ıslahında görevli ve kendisine bağlı mühendislerle birlikte çalışan sorumlu mühendise verilen unvandır. Detaylı bilgi için lütfen bakınız; Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı Ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri” İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı:11, 2007

³⁸ Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı Ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri” İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı:11, 2007, s.82.

³⁹ Kimyasal bir tepkimeyi sağlayan, hızlandıran madde.

2. TOKAT KALHANESİ

2.1. TOKAT KALHANESİNİN TARİHÇESİ VE ÖNEMİ

İlk kayıtları XVI. yüzyıla dayanan Tokat Kalhanesi⁴⁰ özellikle bakır tasfiyesi ile tüm Osmanlı Devleti'nde ün salmış bir tesistir⁴¹. Bakırcılık tarihi açısından da Tokat ili ayrı bir öneme sahiptir. Tokat'ın Almus nahiyesinde bakır ergitildiğine dair bulunan kalıntılar İlk Tunç Çağı'na aittir. Bu sayede Tokat'ın bakırla ve bakırcılık ile bağının çok kadim bir ilişki içinde olduğunu söyleyebilmekteyiz⁴². Kalhane ve benzeri tesisler madenlerin yakınında kurulabildiği gibi, aktif madeni olmayan şehirlerde de kurulabilmekteydi. Tokat kalhanesi de aktif bir madene sahip olmadığı halde kalhaneye sahip olan bir şehirdir. Daha önceleri maden ocaklarının varlığının bilindiği bir şehir olmasına rağmen, kalhanenin aktif olarak işletildiği dönemlerde, Tokat'ta bu kalhaneyi besleyecek aktif halde işletilen bir maden bulunmamaktadır⁴³.

Tokat kalhanesi BOA vesikalarında çoğunlukla bakır tasfiye edilen yer olarak geçmektedir hatta bazı belgelerde bakır kalhanesi olarak yer almaktadır⁴⁴. Fakat bazı dönemlerde altın, gümüş ve mağuş (karışık) madenlerde tabh (pişirme) edilmiştir⁴⁵. Tokat kalhanesine birçok madenden bakır nakli yapılmıştır. Gümüşhane, Kastamonu Küre, Ergani ve Keban madenleri bakır nakli yapılan en önemli madenlerdir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde özellikle Ergani madeni Tokat kalhanesini besleyen en önemli maden konumuna geçmiştir⁴⁶. XVIII. yüzyılın yarısından sonra 1207 (1793) yılında Tokat dışında ki kalhanelerin tamamı yıktırılmıştır⁴⁷.

Tokat kalhanesi, bakırcılık sanatı ile meşhur olan Tokat bakırcı esnafına da hammadde sağlayarak iç piyasanın da ihtiyaçlarını gidermesi bakımından ayrıca önemli bir göreve sahipti. Bakırcılığın büyümesi öylesine hızlı olmuştur ki, Tokat'ta en önemli iki sektör olan ve toplanan yıllık vergi miktarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan

⁴⁰ Fahrettin Tızlak, Agm. s.644.

⁴¹ Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi, 11. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014, 283.

⁴² Ergun Kaptan, Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular, MTA Enstitüsü Dergisi, 1982, s.93-94.

⁴³ Fahrettin Tızlak, Agm, s.643.

⁴⁴ BOA. C-DRB-3-129

⁴⁵ BOA. T-d-1024

⁴⁶ Mehmet Beşirli, Agm. s.230.

⁴⁷ BOA. C-DRB-5-229, Fahrettin Tızlak, Agm. 646. Aslında vesikada geçen” ..kadim olan kalhanelerden maada kalhanelerin kapatılması...” beyanı ile tüm kalhanelerin değil görece daha yeni kalhanelerin kapatıldığı anlamını çıkarmak daha doğru olacaktır. Ayrıca 1798 yılında İstanbul Baruthanesinin kalhanesi olduğunu vesikalardan görebilmekteyiz. BOA. C-AS-896-38572

pamuklu ve basma sektörünün payına XVII. yüzyılın sonlarında ulaşmıştır⁴⁸. Bakırcılık sanatının muhtevasında birçok bakırdan yapılmış ya da bakır içeren alet mevcuttur, özellikle mutfak eşyaları, tencere, tabak ya da ev aletleri, şamdan, fener bunlara örnek olarak gösterilebilir⁴⁹. Bu gelişimin ana kaynağını hiç şüphesiz Tokat kalhanesinin, Ergani madeninden çıkan tüm bakırın Tokat'a nakledilmesi kararı ile oluşturduğu fiyat üstünlüğü ve hammadde sıkıntısı çekmemesi olarak görebiliriz.

2.2. TOKAT KALHANESİNİN YÖNETİMİ

Osmanlı Devleti'nde içerik ve yerleşim itibari ile birbirine yakın bir veya daha fazla vergi kaynağının birleştirilmesi mukâtaa'ları⁵⁰ ifade eder⁵¹. Madenler ve maden işleme tesisleri mukataa şekline çevrilip iltizama⁵² verilebilmekteydi. Tokat'taki kalhaneler de birer mukataa altında birleşmiş ve bir kalhane olarak Ma'adin-i Hümâyûn Eminlerine iltizam ettirilmişlerdir⁵³. Osmanlı Devleti'nde madenler, iltizam, ihale ve emanet sistemi ile işletilmekteydi⁵⁴. Madenlerin yönetiminde ki farklılıkların nedenleri, madenden çıkarılan cevherin ekonomik değeri, sürdürülebilirliği ve madenin bulunduğu bölge gibi değişkenlere göre belirlenmekteydi⁵⁵. Keban ve Ergani madenlerinin 1775 yılında birleştirilmesi sonucunda Maden-i Hümâyûn Emaneti oluşmuş ve yönetilmeye başlanmıştır⁵⁶. Tokat Kalhanesi emaneten idare edilen madenler listesinde yer alan tek kalhane olma özelliğini de taşımaktadır⁵⁷. Emanet usulü sistemi, idare edilecek kurumun, merkez idarenin yani devletin bizzat kendi tasarrufunda olması ve yönetmesi anlamını taşıyan sistemdir⁵⁸. Maden-i Hümâyûn Emaneti, Maden Emni ismi verilen

⁴⁸ Mehmet Genç, Age. 285.

⁴⁹ Murat Haniççe, "18. Yüzyılda Tokat Kaza Merkezi'nde Eğitim Öğretim Hizmetlerini Destekleyen Vakıflar", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11/1, 2016, s.182.

⁵⁰ *Mukâtaa; vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi*. Mehmet Genç, Mükataa, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:31, İstanbul, 2006, s.129.

⁵¹ Mehmet Genç. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi, 11. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014, s.97.

⁵² İltizam; "Devletin, genellikle belirli bir mekânla sınırlı kanunî ve / veya şer'î vergi unsurlarından oluşan bir demeti ifade eden mukâtaa birimlerini vergilendirmeyi rekabete açık, ekseriya müzayede ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre (tahvil) için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesidir." Mehmet Genç, İltizam, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:22, İstanbul, 2000, s.154.

⁵³ Mehmet Beşirli, Agm. s. 237.

⁵⁴ Özkan Keskin, Agm. s.127.

⁵⁵ İlhan Ekinci, "Milas (Mesudiye) Bakır Madeni (1750-1816)", Turkish Studies- International Periodical For Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/5, Spring 2013, s.245.

⁵⁶ Mehmet Beşirli, Agm. 231.

⁵⁷ "Orman ve Maden Ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi 1323 Senesi Maden İstatistiki", Mahmut Bey Matbaası, 1325, s.254.

⁵⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 1943, 123.

yönetici tarafından yönetilmekteydi. Maden-i Hûmayun'a bağlı kazalar vardı ve bu kazalarda yaşayanların mülki amiri Maden Emini'ydi⁵⁹.

Hicri 1200 (1786) yılında Tokat'ta mevcut iki adet miri kalhane bulunmaktadır. Bu iki kalhaneden biri Mevlevihane fukaralarına diğeri de Tokat Voyvodalarına bağlıdır⁶⁰. Hicri 1210 (1796) yılında ise Tokat'ta dört kalhane mevcuttur. Bu kalhaneler Sultan III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan'ın malikâne uhdesinde olan Tokat mukataasında yer almaktaydılar. Mevcut dört kalhanenin biri Mevlevihane fukarasına bir diğeri mukataaya ve diğeri ikisi Medine fukarasına bağlı idiler⁶¹. Tokat'ta mevcut bu dört kalhaneden birinin gelirleri Mevlevihane dervişlerine, birinin geliri Tokat mukataasına ve diğeri ikisinin gelirleri de Medine fukarasına tayin edilmiştir fakat bu kalhanelerde tasfiye olunan miri bakırlardan ortaya çıkan bütün hurda ve tozlar Tokat mukataasına aittir⁶². Ayrıca bu kalhaneler için mutasarrıflarına zemin icaresi ödenmektedir. Arşiv belgelerinde Tokat'taki kalhanelerden söz edilirken tek bir kalhane varmış gibi kabul edildiği dikkati çekmektedir. Hicri 1256 (1840) yılında Tokat'ta bir kalhane⁶³, Hicri 1263 (1847) tarihinde ise aktif olarak kullanılan iki kalhane olduğunu tespit edebilmekteyiz⁶⁴.

Keban ve Ergani madenlerinin birleşmesinden oluşan Ma'adin-i Hümâyûn, 1828 yılına kadar Tokat kalhanesinin yöneticisi olan nazırları Maden Emini emri ile görevlendirmekteydi. 1828'den sonra kalhane, darphane yönetiminin altına geçince yöneticiler darphane nazırı tarafından atanmıştır. Tanzimata kadar kalhaneler nazırlar tarafından idare edilmiştir⁶⁵. Tanzimat ile birlikte yapılan idari değişiklikler sonucunda kalhane yönetimine de müdürlerin atandığı görülmüştür. Fakat 1264 (1848) yılında Tokat kazası ile kalhane müdürlükleri birleştirilmiş⁶⁶ ve dönem dönem ayrılmakla beraber 25 Mart 1296 (1880) tarihli emirnameye kadar devam etmiştir. 1296 (1880) tarihli emirnameye göre müdürlük vazifesi Tokat mutasarrıflığına devredildiğinden dolayı iş bu vazife için kalhaneden maaş verilmeyeceği beyan edilmiştir⁶⁷. Nitekim

⁵⁹ Ersoy Zengin, "Ergani Bakır Maden-i Hümâyûnu (1900-1918)", Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi, Haziran 2018, 22-2, 935.

⁶⁰ BOA. C-DRB-44-2193.

⁶¹ BOA. C-EV-250-12536.

⁶² BOA. C-ML-230-9634

⁶³ BOA. İ.DH.10-479.

⁶⁴ BOA.HH.d.16148

⁶⁵ BOA. I-MVL-6-97. Fahrettin Tızlak, Agm. 647-648

⁶⁶ BOA. A)-MKT-MHM-3-84.

⁶⁷ BOA. T-d-1027.

kalhane personel maaş defterlerinin incelenmesinde de kalhane müdürlerine maaş verilmediği görülmektedir.

2.3. YABANCILARIN GÖZÜNDEN TOKAT KALHANESİ

Tokat, önemli ulaşım merkezi özelliğini Danişmendiler zamanında kazanmış ve Selçuklu ve Osmanlı döneminde de bu özelliğini devam ettirmiştir. Selçuklular döneminde Anadolu kuzey-güney ve doğu-batı yönünde yer alan ticaret yolu ile dört parçaya bölünmüş olarak kabul edilebilirdi. Oluşan bu dört parçanın tam ortasında yer alan yerleşim merkezi ise Tokat'tır. Kervanların Avrupa'dan deniz yolu ile başlayan, Antalya'dan sonra kara yoluyla devam eden ve Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Tokat, Erzincan ve Erzurum yolundan İran ve Doğu Türkistan'a ulaşmalarını sağlayan yol ile batıyı Irak üzerinden doğuya bağlayan yol ve kuzey güney istikametinde Samsun, Sinop limanlarından Anadolu'yu Kırım'a bağlayan yol da Tokat'tan geçmekteydi⁶⁸. Oluşan bu yol güzergâhı en güvenli Selçuklu kervansaraylarının bulunduğu güzergâhtır ve iki büyük uluslararası ticaret yolunu oluşturmaktadır⁶⁹. İpek Yolu'nun üzerinde olan Tokat coğrafi konumu nedeni ile ticaret yolları üzerinde bir kavşak konumundaydı. Bu nedenle de tarihi boyunca birçok yabancı⁷⁰ Tokat'ı ziyaret ettiğini ve Tokat ile ilgili kayıtlar tuttuğunu seyahatnamelerde görebilmekteyiz. Biz bu bölümde Tokat'ı ziyaret eden ve Tokat Kalhanesi hakkında bilgi veren seyahatnamelerdeki verileri aktaracağız.

Fransız seyyah Joseph Pitton de Tournefort 1701 yılında Tokat'a gelmiş ve Tokat Kalhanesi'nin Tokat için öneminden bahsetmiştir. Tournefort'a göre kalhane Tokat'ın gelişimine son derece olumlu etki etmiştir ve onu Osmanlı'nın en önemli bakır metalürji merkezi haline getiren tesis olmuştur. Ayrıca Tournefort Tokat için "Küçük Asya'nın ticaret merkezi" nitelendirmesinde bulunmuştur⁷¹

1808 yılında Tokat'ı ziyaret eden İngiliz diplomat James Morier Tokat'a yılda 100000 ile 150000 okka ham bakırın sekiz günlük mesafedeki Keban'dan geldiğini belirtmiştir. Tokat'ta 300 civarında dükkânın bakırla bağlantılı işler yaptığını

⁶⁸ Ahmet Şimşirgil, "XV-XVI. Asırlarda Tokat Şehrinde İktisadi Hayat", Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı:10, s.187.

⁶⁹ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", Belleten, Cilt: X, Sayı:39, Temmuz 1946, s.474.

⁷⁰ Yabancı kelimesi ile kast edilen; Osmanlı tebaasından olmayan kişilerdir.

⁷¹ Nadir Avşaroğlu, "Anadolu Seyahatnamelerinde Madencilik",

[https://www.researchgate.net/publication/327418951 ANADOLU SEYAHATNAMELERINDE MADE NCILIK](https://www.researchgate.net/publication/327418951_ANADOLU_SEYAHATNAMELERINDE_MADE_NCILIK), 2018, s.43.

ve dolayısıyla bakıra ihtiyaç duydukları belirtilerek işlenmiş bakırın Türkiye'nin her yerine dağıldığını belirtmiştir⁷².

1819 yılında Tokat'ı ziyaret eden ressam, gezgin ve diplomat olan İngiliz Robert Ker Porter Tokat Kalhanesi ile ilgili olarak, kalhaneye yakın madenlerin olduğu fakat en meşhur olanının yaklaşık 50 saat uzaklıkta olduğunu belirtmiştir fakat maden ismi vermemiştir. Bu madenlerde bakır, kurşun ve gümüş üretildiğini ve sürekli çalışan 50 fırının olduğuna işaret etmiştir. Yazısında bahsettiği 50 fırının Tokat'ta olup olmadığına dair bir kesinlik olmamakla birlikte üretilen bakırın aslında İstanbul için olduğunu belirtmiştir⁷³.

Felix Marie Charles Texier isimli Fransız mimarın Tokat'ı ziyaret ettiği tarih kesin olmamakla birlikte 1834 ya da 1835 olarak bilinmektedir. Texier, kalhane için Keban Madeni bakırlarının ambarıdır demiştir. Keban'dan getirilen bakırların kalhanede tasfiye edildikten sonra Tokat bakırcı esnafı tarafından kazan, mangal, mutfak eşyası ve kervanlar için kullanışlı kaplar yapılarak İstanbul'a kadar ihraç edildiğini belirtmiştir⁷⁴

1837 yılında Tokat'ı ziyaret eden jeolog, diplomat ve siyasetçi William John Hamilton kalhanenin işleyişi ve enerji ihtiyacı olan kömürün temini hakkında bilgi aktarmıştır. Hamilton, kalhaneye bakırların Keban maden ocaklarından sağlandığını ve kalhanede iki defa eritilerek işlem gördüğünü belirtmiştir. Buna göre ilk eritme işlemi madenden gelen ham bakırın cürufundan ayrılması için ikinci eritme işlemi ise saf bakırın kare kalıplara dökülerek nakliyata hazır hale getirilmesi için yapılmaktaydı. Kalhanenin enerji ihtiyacının yani kal fırınlarının yakılmasında kullanılan kömürlerin teminin çevre köylerden bedelsiz olarak yapıldığını belirtmiştir⁷⁵.

1838 yılında Tokat'ı ziyaret eden ve batı dünyasındaki en üst askeri rütbe olan Feldmareşelliğe kadar yükselecek olan Helmuth von Moltke, Tokat Kalhanesi' ni görmeden önce onun hakkında bilgi sahibi olduğunu ve ününden dolayı beklentisinin

⁷² James Morier, "Journey Through Persia, Armenia, And Asia Minör, To Constatinopole, In The Years 1808 And 1809", Printed For Longman, Hurst, Rees, Orme And Brown, Paternoster-Row, London, 1812, s.344-345.

⁷³ Robert Ker Porter, "Travels In Georgia, Persia, Armenia, Acient Babylonia During The Years 1817-1820", Printed For Longman, Hurst, Rees, Orme And Brown, Paternoster-Row, Vol.II. London, 1822, s.702.

⁷⁴ Charles Texier, "Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi" Çev. Ali Suat, Cilt:III., Enformasyon Ve Dökümantasyon Hizmetler Vakfı, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2002, s.167.

⁷⁵ William J. Hamilton, Researches In Asia Minor, Pontus, And Armenia: With Some Account Of Their Antiquities And Geology, Vol. 1. London, 1842, s.353.

çok yüksek olduğunu gizleyememektedir. Moltke kalhanenin işleyişini merak ettiğini belirttiikten sonra, kalhaneyi gördüğünü ve hayal kırıklığına uğradığını belirtiyor. Onun için en tuhaf taraf ise Tokat'ta aktif bir bakır madeni olmamasına rağmen kalhanenin varlığıdır. Aynı zamanda kalhanenin, Tokat'ın ortasından geçen nehrin gücünden faydalanmamasını da yadırgıyor. Kalhaneyi tanımlarken bir kaç sefil ocak ve ağaç kömürü yığınları diyerek tamamlıyor⁷⁶.

1842 yılında Tokat'ı ziyaret eden ve jeolog olan Warington Wilkinson Smyth seyahatnamesinde kalhane hakkında şu bilgilere yer vermiştir. Smyth, İngiliz gazete ve ansiklopedilerinin, Tokat madenlerin ortasında yer alan bir yerleşim yeridir bilgisiyyle yanılttığını çünkü Tokat'a bakırın Ergani Madeni'nden geldiğini belirtmiştir. Ergani'den Tokat Kalhanesi 'ne ham olmayan siyah bakırın deve ve katırlar ile seksen yedi saat mesafeden taşındığını ve bunun sebebinin kalhanenin ihtiyacı olan yakıtın⁷⁷ Tokat'ta daha fazla ve bol olması sebebiyle yapıldığını belirtmiştir. Smyth ayrıca mevcut kalhanenin eski yöntemlerinin çok kusurlu olduğunu ve bu nedenle toplamda çok büyük paralara mal olan ve bünyesinde su gücü ile çalışan maden eritme motorları barındıran yeni bir tesis inşa edildiğini belirtmiştir.

Smyth son olarak kalhanenin Tokat ticareti için önemini vurgulamıştır. Ona göre, ticaretin bir kısmı bu tesise bağlıdır çünkü çok sayıda bakırcı vardır. Bakırcıların ürettiği demlik, tabak, soba ve mangal gibi ürünler aynı zamanda ihraç edilmektedir⁷⁸.

İngiliz Ticaret Kurulu sekreteri John Macgregor tarafından hazırlanan ve 1850 yılında basılan ticaret istatistikleri raporunda Tokat Kalhanesi ile ilgili yer alan bilgiler şu şekildedir; yeni ve modern bir kalhane inşa edilmektedir ve bu süreç Gustave de Pauliny gözetiminde yürütülmektedir. İnşaat 1842 yılının mayıs ayına kadarda bitmeyecektir. Ayrıca yeni kalhanenin beklenen maliyeti 1000 sterlin iken maliyetin 15000 sterline yaklaşacağı tahmin edilmektedir (Aynı raporda 1 sterlinin 115 guruş olduğu belirtilmektedir). 1841 yılının kasım ayına kadar Ergani Madeni'nden Tokat Kalhanesi' ne getirilen ham bakır miktarı 130000 batman yani 975 ton olarak rapora kaydedilmiştir. Türk madenlerinin genel direktörü olarak rapora kayıt edilen

⁷⁶ Feldmareşal Helmuth Von Moltke, "Moltke'nin Türkiye Mektupları", Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1969, s.147.

⁷⁷ Odun kömürü ve omcanın kast edildiğini düşünüyoruz.

⁷⁸ Warington Wilkinson Smyth, A Year With The Turks Or Sketches Of Travel In The European And Asiatic Dominions Of The Sultan, London, 1854, s.155-156.

Pauliny'den elde ettikleri bilgilere göre Ergani Madeni'nden yıllık 140000 batman, 1050 ton bakır çıkarıldığı ve hala keşfedilmemiş birçok maden olduğu belirtilmiştir. Keşfedilmeyen madenlerin bazılarının ise Tokat çevresinde olduğu ve bu madenlerin %75'lere varan saflıkta metal içerdiği belirtilmiştir⁷⁹.

1854 ile 1856 yılları arasında kesintili olarak Tokat'ta gözlem yapan ve zaman geçiren en önemli seyyahlardan, aynı zamanda misyoner olan ve Tokat'taki ilahiyat okulunda ders veren Amerikalı Henry John Van Lennep, Tokat Kalhanesi hakkındaki gözlemlerini seyahatnamesine şu şekilde aktarmıştır; Tokat'ta üretilen bakırın mükemmel bir kaliteye sahip olduğu şüphesiz bir gerçektir. Fakat madenlerden yeterli cevher gelmemesi nedeni ile kalhaneyi yılın yarısından daha fazla çalıştırmanın imkânı yoktur. Kalhane çalışanları ise yılın yarısında hiçbir şey yapmamalarına rağmen maaşlarını almaktadırlar. Madenler, Harput çevresindedir fakat burada bakırın saflaştırılması için gereken enerjinin temelini oluşturan odun yeterli düzeyde değildir bu nedenle de Tokat'a saflaştırma işlemi için gönderilir. Madenlerden Tokat'a gelen yollar kışın kullanılamamaktadır. Taşımanın yapıldığı dönemlerde ise develerle getirilen bakır için deve sürücülerine çok düşük ücret verilmekte ve ödeme zamanında belirsizlik yaşanmaktadır. Bu nedene taşıma işlemi için zorlama yapılmaktadır ama yine de esas sorun kalhanenin sürekli çalışmasını sağlamak için yeterli cevher gelmemesidir. Lennep, kalhanenin odun ihtiyacının çevre köylerden, köy ahalisi tarafından kesilmesi ile sağlandığını ve bu köylülerin bazı vergilerden muaf olduklarını belirtmiştir. Köylerden toplanan odunların suya atıldığını ve bir barajın odunları durdurduğunu ve burada toplanan odunların hamam ve kalhane için ayrıldığını belirtir. Kalhane fırın körüklerinin su gücü ile çalıştığını fakat yaz aylarında yeterli miktarda su olmaması nedeni ile çalışmanın sekteye uğradığını bu yüzden körüklerin çalışmasının aksamaması için motorların başka bir güç kullanılarak da çalışması gerektiğini öne sürmüştür. Tüm bunların nihayetinde, kalhanenin büyük avantajlara sahip olduğu ve tam zamanlı olarak madenle beslendiğinde daha büyük işler başarabileceğini belirtmiştir⁸⁰

William Gifford Palgrave tarafından hazırlanan, İngiliz Parlamentosu ve İngiliz Kraliçesi'ne gönderilen ticari rapor içerisinde kalhane için verilen bilgi şu şekildedir;

⁷⁹ John Macgregor, "Commercial Statics", Second Edition, In Five Volumes Vol.II., London:Whittaker And Co.1850.s.118-119.

⁸⁰ Henry John Van Lennep, "Travels In Little-Known Parts Of Asia Minor" Vol. I., John Murray, Albemarle Street, London, 1870, s.215-217.

Harput'un ötesinden Ergani madenlerinden getirilen madenlerin harika eritme işlemleri Tokat'ta yapılmaktadır. 1867 yılında Tokat'tan İstanbul'a 663897 okka saf bakır gönderilmiştir⁸¹.

Fransız diplomat ve maliyeci Vital Cuinet 1890 yılında ziyaret ettiği Tokat'ta kalhane için gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır; Tokat'ın çevresinde çok zengin bakır madenleri ve kömür yatakları mevcuttur. Tokat Sancak'ının ana endüstrileri başında kalhane gelmektedir. Kalhane, Cuinet'in Tokat ziyareti sırasında, yüksek nakliye masrafları nedeni ile üç yıldır kapalıdır fakat Cuinet kalhane için, "bu güzel fabrikayı sadece bir anı saymamalıyız çünkü bir anıdan fazlasını anlatıyor" demiştir. Nakliyenin maliyetinin yüksek olması nedeni ile kapalı olan kalhane için; "kurulumu ve fabrika binalarının inşası için harcanan sermaye bir demiryolu kuruluncaya kadar hareketsiz kalacaktır" diyerek kalhane hakkındaki görüşlerine son vermiştir⁸².

2.4. BAKIR NAKLİYATI

Bakır nakliyatı kalhanenin en önemli işlerinin başında gelmektedir. Arşiv vesikalarına baktığımızda da kalhane ile ilgili yazışmaların büyük çoğunluğu bakır (nühas) nakli ile ilgilidir. Ham bakır ve halis bakır nakliyatları için ihale yapılmaktaydı. İhaleyi, nakliye için en ucuza yapacağını belirten müteahhit almaktaydı⁸³. Fakat ihaleler çoğu zaman talep görmemekte ve nakil işi zora girmektedir. Tokat kalhanesi ile ilgili nakliyatın iki ayağı mevcuttur, ilki Ergani madeninden Tokat kalhanesine ham bakır nakli diğeri ise Tokat kalhanesinden Samsun iskelesine halis bakır naklidir⁸⁴.

2.4.1. Ergani Madeninden Tokat Kalhanesi 'ne Ham Bakır Nakliyatı

Ergani madeninden Tokat kalhanesine bakır nakliyatı özellikle merkez idare için son derece önemli bir konuydu. Bunun nedeni, özellikle askeri ihtiyaçların giderilmesinde bakıra olan ihtiyaçtı. Bakır sevkiyatının gecikmesi askeri ihtiyaçların karşılanmasında gecikmelere neden olmaktaydı. Bahriye ve tophane fabrikaları için

⁸¹ William Gifford Palgrave, "Commercial Reports 1868", Printed By Harrison and Sons London, 1869, s.389.

⁸² Vital Cuinet, "La Turquie D'Asia Geographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L'asie Mineure, Editeur Ernest Leroux, Paris, 1892, s.721.

⁸³ BOA.BEO.3255.244118.

⁸⁴ Nühas nakli ile ilgili arşiv vesikaları için bakınız: BOA. HAT.905.39713, BOA.C.DRB.14.664, BOA.C.DRB.27.1340, BOA.A)MKT.5.21, BOA.C.DRB.47.2345, BOA.A)MKT.UM.198.14, BOA.A)MKT.NZD.151.110, BOA. A)MKT. MHM.369.47, BOA. A)MKT.MHM.402.81, BOA. I.MVL.6.97.

gereken bakır miktarı yıllık 102,4 ton civarındaydı⁸⁵. Bakır askeri top dökümü, tersane veya diğer harp malzemeleri için elzem olduğundan Ergani madeni ambarında bakırların bekletilmemesi ve nakil işlemlerinin çok hızlı bir şekilde yapılması gerekmekteydi⁸⁶. Ergani madeninden Tokat kalhanesine bakır nakli develerle yapılmaktaydı. Nakliyat için gerekli olan develer aşiretlerden sağlanmakta ve nakil için ücret ödenmekteydi. Bozok sancağına bağlı aşiretlerden sağlanan develer ile 1209 (1795) yılında 8000, 1223 (1809)'da 6000-7000 civarında, 1239 (1824)'de 4000⁸⁷ devedir. 1271 (1854) yılında ise toplam sayı 3692'dir⁸⁸. Nakliyatın önemiyetini ve aciliyetini bir umum vilayet evrakında açıkça görmekteyiz. Ankara Valisi'ne yazılan bu evraka göre, bakır naklinin çok elzem olduğu ve sevkiyat için 15000 deveye ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. Hali hazırda Yeniil Aşireti'nden 5000 deve sağlandığı fakat bu sayıda devenin yetersiz olduğu, mevcut 5000 deve haricinde en az 5000 deve daha bulunması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca istenilen bu develer için örnek teşkil etmemesi ve bir defa ile sınırlı olması kaydıyla nakil ücretinin 150-180 guruşa çıkarılabileceğinin uygun olduğu belirtilmiştir. Toplam ihtiyaç duyulan deve sayısına ulaşılamaması nedeni ile de çevre kazalardan bakır taşımaya uygun diğer kara hayvanlarının da kiralanmasının uygun olduğunun Hazine-i Hassa Nazırı tarafından uygun görüldüğü belirtilmiştir⁸⁹. Nakliye için memur kılınan Bozok Sancağı'na bağlı Yeniil Aşireti'nin, Tokat Kalhanesi'ne yapılan bakır nakliyatında yetersiz kalması nedeni ile başka aşiretlerin de Tokat Kalhanesi'ne nakliyata vazifeli kılınması gerekli görülmüştür⁹⁰.

Nakliye işleri için Eskişehir Sancağı'na bağlı Harbendelü Aşireti ile anlaşma yapıldığını da görebilmekteyiz. Buna göre adı geçen aşiretin 1256 (1840)-1257 (1841) yılları için vergi borçları yerine Ergani madeninden Tokat kalhanesine yapılacak bakır naklinde develeri kullanılacaktır. Fakat aşiret kethüdalarının bu duruma karşı gelmesi nedeni ile de sorunlar çıktığı görülmektedir⁹¹. Bakır nakli ile ilgili en önemli sorun nakliye ücretleri idi. 1269 (1852) yılında 180 kıyye (230kg.-1kantar) bakır nâkili için

⁸⁵ BOA. C.AS.1009.44172.

⁸⁶ BOA. C.AS.948.41142, BOA.C.AS.277.11521.

⁸⁷ Mehmet Beşirli, "Tokat Bakır Kalhanesi'nde Tasfiye İşlemleri Ve İstanbul'a Sevkiyat (1793-1840)" Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt:XIX, Sayı:1, 2004, 18.

⁸⁸ BOA.HH.d.16578.

⁸⁹ BOA. MKT.UM.198.14.

⁹⁰ BOA. A)MKT.NZD.136.4.

⁹¹ BOA.A)MKT.5.21.

ödenen ücret 50 guruş⁹² 1276 (1859) yılında 180 kıyye (230 kg.-1 kantar) bakır nakliyesi için ödenen ücret 55 guruştur fakat 100 guruşa çıkarılması istenmiştir⁹³. Ücretlerin aşiretlerin istediği seviyede olmamasından dolayı aşiretler develerini vermek istememişlerdi çünkü mevcut nakliye ücretleri ile taşımacılık onları zarara uğratiyordu. Bu nedenle nakliye ücretlerine zam isteniyordu. Bakır nakliye ücretinin 100 guruşa çıkarılması için yazılmış başka bir tezkire konunun önemini tekrarlamaktadır⁹⁴.

Ergani madeninden Tokat kalhanesine yapılan nühas nakli Maden-i Hümâyûn Emmini tarafından karşılanmaktaydı. Fakat Maden-i Hümâyûn Emmini tarafından karşılanmayan nakliye ücretlerini kalhane karşılıyordu. Nakliye ücretlerini karşılamak için yeterli parası olmadığı durumlarda ise poliçe karşılığı para alındığı görülmektedir. Poliçe karşılığı para alınan Tokat tüccarlarından Tomacan oğlu Antoan bezirgânından yalnız 100000 guruşluk bir para alınmasına müsaade edildiği görülmektedir⁹⁵.

Tokat kalhanesine bakır nakliyatının bu denli masraflı olması üzerine, ilk olarak 1268 (1851) yılında Ergani madenine yakın bir yerde kalhane inşasının gerekli olduğu ve yakınlardaki Karacabey ormanlarının gerekli enerjiyi sağlayacağını belirten bir talep Harput Valisine iletiliyor⁹⁶. Bir diğer talep ise 1278 (1861) yılında Ergani madeninden Tokat kalhanesine nakil süresinin 100 saatten fazla olduğu bu nedenle Ergani madenine 8-9 saat uzaklıkta olan Diyarbakır⁹⁷ ve 8 saat mesafede olan Harput'ta birer kalhane inşasının yapılması istenmektedir. Harput ovasının yanındaki nehrin de kalhanenin su ihtiyacını karşılayacağı bildiriliyor. Bu kalhanelerin inşası sonucunda bakırın İstanbul'a İskenderun limanından gemilerle yapılabileceği ve nihayetinde maliyetin daha düşük olacağı bildirilmiştir⁹⁸. Kurulması düşünülen yeni kalhanelerin akıbeti hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır fakat aktif olarak işletilmediklerini söyleyebilmekteyiz çünkü Ergani Madeni'nden çıkan ham bakırın Tokat Kalhanesi'ne sevkinin devam ettiği görülebilmektedir.

⁹² BOA. HH.d.20198.

⁹³ BOA.A)MKT.MVL.115.100.

⁹⁴ BOA. A).MKT.MHM.189.60.

⁹⁵ BOA. C.ML.117.5234.

⁹⁶ BOA.A)MKT.MVL.48.21.

⁹⁷ Diyarbakır kalhanesi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat Ve Diyarbakır", Belleten, Cilt:59, Sayı:226, Aralık-1995.

⁹⁸ BOA. A)MKT.NZD.412.28.

Tablo 1. ve Tablo 2.'de Tokat Kalhanesinin Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arası nakliye ücretleri incelenecektir⁹⁹.

Tablo 1. Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakliyesi

Tahakkuk Eden-Guruş							
Tarihi	1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892	1309/1893	1310/1894
Toplam	479258	216802	166298	180132	107427	101861	318984

Tablo 2. Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakliyesi

Te'diye Olunan-Guruş							
Tarihi	1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892	1309/1893	1310/1894
Toplam	451661	210477	166298	180132	5565	57348	310384

Tablo 1. ve Tablo 2. Tokat kalhanesinin Rumi 1304 (1886) ile 1310 (1894) yılları arasında Ergani madeninden gelen bakır için tahakkuk eden tutar ile ödediği tutarları göstermektedir. Aslında Ergani madeninden gelen ham bakırın nakliye ücreti Maden-i Hümâyûn Emîni tarafından ödenmekteydi¹⁰⁰. Fakat kalhane kayıtlarından görüldüğü üzere hem bakır nakliye hesaplarında hem de masraflar hesabında nakliye ücretleri kalhane hesaplarında kayıt altına alınmıştır. Bu da nakliye ücretlerinin kalhane kasasından da yapıldığını göstermektedir. Kalhanenin Rumi 1306 (1890) senesi haricinde nakliye ücretlerinin tahakkuk eden tutarının tamamını ödeyememesi dikkat çekmektedir. 7 yıllık nakliye ücreti toplamda 1570762 guruş ve ödenen nakliye ücreti 1381865 guruştur. Tahakkuk eden tutarın yaklaşık %88'i ödenmiştir. Rumi 1318 (1903) ile 1322 (1907) yılları arasında Ergani madeninden Tokat kalhanesine yapılan ham bakır sevkiyatı verilerine bakıldığında ise tahakkuk eden tutarların tamamı te'diye olunmuştur¹⁰¹.

Tablo 3. Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakliyesi

Tahakkuk Eden-Te'diye Olunan-Guruş					
Tarihi	1318/1903	1319/1904	1320/1905	1321/1906	1322/1907
Toplam	124185	92451	0	57525	63239

⁹⁹ BOA.T.d.1021, BOA. T.d.1023.

¹⁰⁰ Fahrettin Tızlak.Age,648.

¹⁰¹ BOA. T.d. 1024.

Rumi 1318 (1903) ile 1322 (1907) yılları arasında nakliye için Tokat Kalhanesi tarafından ödenen toplam tutar 337400 guruş olmuştur. Kalhane kayıtlarında 1320 (1905) yılına ait bir kayıt bulunamamıştır. 1304 (1886) ile 1310 (1894) yılları arasında kıyasla Tokat Kalhanesi tarafından ödenen nakil ücretlerinin azaldığı görülmektedir.

Tablo 4.'de Rumi 1304 (1886) ile 1310 (1894) yılları arasında Ergani madeninden Tokat Kalhanesi'ne gelen ham bakırların miktarı ton cinsinden gösterilmiştir¹⁰².

Tablo 4. Ergani Madeninden Tokat Kalhanesine Ham Bakır Nakli-Ton

Tarihi	1304/1886	1305/1887	1306/1888	1307/1889	1308/1892	1309/1893	1310/1894
Toplam	657	421.2	356.1	400.1	239.1	0	610.9

Ergani madeninden Tokat Kalhanesi'ne yapılan ham bakır sevkiyatı tablosuna göre Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arasındaki 7 yıllık sürede kalhaneye yapılan toplam sevkiyat 2684,4 ton ham bakırdır. Fakat kalhaneye gelen ham bakırın işlenmesi sürecinde kâl fırınlarında eritilen ham bakırın bir kısmı zayi olmaktadır. Bu zayıyat %42 oranlarına ulaşmaktaydı. Darphane yöneticileri de bu duruma dikkat çekmiş ve önlem alınmasını istemişlerdir¹⁰³. Tablo 5. Kalhane'de elde edilen halis bakır miktarını göstermektedir¹⁰⁴.

Tablo 5. Kalhaneye Gelen Ham Bakırdan Elde Edilen Halis Bakır

Tarihi	1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892	1309/1893	1310/1894
Toplam	480	283.8	251.6	259.7	0	154.2	349.9

Kalhanenin, Ergani madeninden gelen ham bakırdan halis bakır elde etme oranı %66 civarındaydı bu oran bazen artıyor bazen de azalıyordu. Madenden gelen cevherin niteliği halis bakır elde etme oranını doğrudan etkilemekteydi.

2.4.2. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesine Halis Bakır Nakliyatı

Tokat kalhanesinden Samsun iskelesine nakil işlemleri iki aşamada tamamlanmaktadır. İlk aşama Amasya Sancağı'na bağlı Ezinepazarı kazası ahalisinin

¹⁰² BOA. T.d. 1029.

¹⁰³ BOA. C.DRB. 50.2461.

¹⁰⁴ BOA. T.d. 1029.

kalhaneden halis bakır alıp Amasya'ya kadar götürmeleridir. İkinci aşama ise Canik (Samsun) Sancağı'na bağlı Kavak kazası ahalisinin, Amasya'ya gelmiş olan bakır alıp Samsun iskelesine götürmeleridir¹⁰⁵. Kalhaneden çıkan bakırın Samsun iskelesine varması 42 saat sürmekteydi. Nakliyat işlemi yine Ergani madeninden Tokat'a olduğu gibi develerle ve ayrıca arabalarla yapılmaktaydı. Bunların dışında taşıma yapmaya müsait diğer yük hayvanları da kullanılmaktaydı. Nakliye için ödenen ücret 1256 (1840) yılında 180 kıyye (230 kg.-1 kantar) 10 guruşturdu. Nakliye ücretleri için Sivas sancağından Tokat kalhanesine yıllık ayrılan ödenek 10000 ile 15000 guruş arasında değişiyordu. Fakat mevcut nakliye ücretleri nakliyata katılan kaza ahalileri tarafından az bulunuyor ve bu durum kalhanenin bakır sevkiyatını güçleştiriyordu. Bu nedenle nakliye ücretlerine 5 guruşu kalhane, 10 guruşu da Sivas sancağından karşılanmak üzere zam yapılması istenmiştir. Bu zammın en önemli gerekçesi olarak da Fransız bir tüccarla 1255 (1839) yılında yapılan bir anlaşma ön plana çıkmıştır. Bu anlaşmaya göre Fransız tüccara bakır verilecek ve tüccarda bu bakırları Avrupa'da sattıktan sonra kalhane ile Fransız tüccar mahsuplaşacaklardır. Fakat süre sıkıntısının mevcut olması ve nakliye ücretlerinin düşük olması nedeni ile zor durumda kalan kalhane nakliye ücretlerinin arttırılmasını istemiş ve Trabzon valisine durumu bildirmiştir. Nihayetinde nakliye ücretleri 180 kıyye (230 kg.-1 kantar) için 35 guruşa çıkartılmıştır¹⁰⁶. 1269 (1852) Ağustos'u ile 1270 (1853) Kasım tarihleri arasındaki 15 aylık süre zarfında Tokat kalhanesinden Samsun iskelesine 81223,4 kıyye (103,9 ton) bakır nakil ettirilmiş ve karşılığında da 97095 guruş ödeme yapılmıştır¹⁰⁷. Nakil ücretlerinin yukarıdaki tarihlerde 45 guruşa çıktığını bu şekilde görebilmekteyiz.

Ergani madeninden Tokat kalhanesine yapılmakta olan bakır nakliyatı üzerinden iç gümrük vergisi olan amediye vergisi alınmakta iken, Tokat'tan Samsun'a gönderilen bakırlar için hiçbir vergi alınmıyordu¹⁰⁸. Nakliye sırasında geçilen kazalardan alınan "toprak bastı" parası, Tokat'tan Samsun'a kadar tüm kaza naiplerine gönderilen, Darphane-i Amire'de kesilecek bakır için kazalarınızdan geçenlerden hiçbir surette para talep edilemez hükmü ile yasaklanmıştır¹⁰⁹. Ergani madeninden Tokat Kalhanesi'ne yapılan nakliyattaki sorunlar Tokat'tan Samsun'a yapılan sevkiyatlarda da

¹⁰⁵ BOA. MVL. 711-81.

¹⁰⁶ BOA. I.MVL.6-97.

¹⁰⁷ BOA. HH. d.20198.

¹⁰⁸ BOA. C.ML.194.8006.

¹⁰⁹ BOA. C.DRB.49-2430.

görülmekteydi. İhtiyaç duyulan sayıda yük hayvanına ya da arabaya ulaşılamadığını bu nedenle de başka yerlerden deve ya da araba tedariği için uğraşıldığı görülmektedir¹¹⁰. Samsun'dan İstanbul'a sevkiyat gemiler ve firkateynler¹¹¹ ile yapılmaktaydı. Nakliyat için bir diğer önemli hususta deniz şartlarının uygun olması¹¹² yani deniz taşımacılığı için uygun mevsim şartlarına dikkat edilmesiydi. Bu durumda Tokat'tan Samsun'a yapılacak sevkiyatları etkileyen önemli bir durumdu. Tablo 6.'da Tokat Kalhanesi'nin Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arası Samsun'a sevk ettiği bakırlar için ödediği nakliye ücretleri yer almaktadır¹¹³.

Tablo 6. Tokat Kalhanesinden Samsun'a Saf Bakır Nakliyesi

Tahakkuk Eden - Te'diye Olunan-Guruş							
Tarihi	1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892	1309/1893	1310/1894
Toplam	15950	23273	110784	10100	40122	25235	49451

Tablo 6. incelendiğinde Rumi 1310 (1894) senesi hariç tüm yıllarda tahakkuk eden nakliye ücreti ile Te'diye olunan ücret birbirine eşittir. 1310 (1894) yılında ise tahakkuk eden tutar 49451 guruş iken Te'diye olunan tutar 38757 guruştur. Tokat kalhanesinin 7 yıllık bir süre zarfında Samsun'a sevk edilen bakır için ödediği toplam nakliye ücreti 264221 guruştur. Bu tutar üzerinden giden toplam bakır miktarını bulmamız mümkün değildir çünkü bazı dönemlerde nakliye ücreti darphane-i amire tarafından ödenmektedir¹¹⁴. Rumi 1318 (1903) ile 1322 (1907) yılları arasında Tokat kalhanesinden Samsun'a yapılan halis bakır sevkiyatı Tablo 7.'deki gibidir¹¹⁵.

Tablo 7. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesine Yapılan Halis Bakır Sevkiyatı

Tahakkuk Eden-Te'diye Olunan-Guruş					
Tarihi	1318/1903	1319/1904	1320/1905	1321/1906	1322/1907
Toplam	27645	66376	0	18559	0

Tokat kalhanesi kayıtlarında Rumi 1320 (1905) ile 1322 (1907) yıllarına ait Samsun iskelesine yapılan halis bakır sevkiyatı ile ilgili veri bulunamamıştır. Rumi

¹¹⁰ BOA. C.DRB.61-3022, BOA. C.DRB. 16-779.

¹¹¹ Samsun'dan İstanbul'a bakır nakli için kullanılan firkateynlerin isimleri Mazhar-ı Saadet ve Bahr-i Amik Firkateynleri'dir. Detaylı Bilgi için bakınız: BOA. C.DRB. 47.2328, BOA. C.DRB.47.862. ve BOA. C.DRB. 64.3187.

¹¹² BOA. C.DRB.31-1521.

¹¹³ BOA. T.d.1021, BOA. T.d.1023.

¹¹⁴ BOA. C.DRB.37-1843.

¹¹⁵ BOA. T.d. 1024.

1318 (1905) ile 1322 (1907) yılları arasında Samsun iskelesine yapılan sevkiyatın toplam nakliye bedeli 112580 guruştur.

Tablo 8.'de Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arası ve 1318 (1902), 1319 (1903) ve 1321 (1905) yıllarında Tokat kalhanesinden Samsun iskelesine yapılan halis bakır sevkiyatı ton cinsinden gösterilmiştir¹¹⁶.

Tablo 8. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesine Yapılan Halis Bakır Sevkiyatı-Ton

Tarihi	1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892
Toplam	84,9	99,8	497,1	47	184,3
Tarihi	1309/1893	1310/1894	1318/1902	1319/1903	1321/1905
Toplam	129,2	348,9	119,3	294,4	99,2

Tablo 8.'deki veriler ışığında Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arasında Samsun'a yapılan halis bakır sevkiyatı toplamda 1391,2 ton olarak görülmektedir. 1318 (1902) ile 1321 (1905) yılları arasında ise 512,9 tonluk bir sevkiyat gerçekleşmiştir¹¹⁷.

Tokat Kalhanesinden Samsun iskelesine yapılan sevkiyatların nakil müteahhiti ismi verilen kişiler tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Bu kapsamda 1323 (1907) ile 1326 (1910) yılları arasında nakil müteahhitleri tarafından gerçekleştirilen sevkiyatın ayrıntılı dökümü bize ne sıklıkta sevkiyat yapıldığını ve sevk edilen halis bakır miktarını göstermesi bakımından önemlidir¹¹⁸.

¹¹⁶ BOA. T.d. 1026, BOA. T.d. 1029.

¹¹⁷ Kalhaneye ait hesap defterlerinde birçok kez Samsun İskelesine sevk edilen halis bakır miktarları kayıt edilmiştir. Fakat bu kayıtlarda bazı farklılıklar mevcuttur. Tüm hesaplarda ki orijinal kayıtlar defterlere bağlı kalınarak sunulmuştur.

¹¹⁸ BOA. T.d. 1030, BOA. T.d. 1026.

Tablo 9. Tokat Kalhanesinden Samsun İskelesi Hancı Hâkim Oğlu Mülküne Rumi 1323 (1907) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları

Tarih	Parça	Kıyye	Gram
14 Mart 1323	175	7373	12700
18 Mart 1323	125	5413	400
20 Mart 1323	300	12996	200
24 Mart 1323	138	6001	100
26 Mart 1323	132	5836	300
31 Mart 1323	31	2650	500
4 Nisan 1323	87	3743	700
5 Nisan 1323	105	4520	200
7 Nisan 1323	143	6196	0
13 Nisan 1323	50	2188	300
15 Nisan 1323	15	620	100
17 Nisan 1323	173	7741	400
24 Nisan 1323	119	4344	800
12 Mayıs 1323	58	2503	700
24 Mayıs 1323	81	3648	0
25 Mayıs 1323	70	3109	900
26 Mayıs 1323	126	5757	200
29 Mayıs 1323	60	2520	900
1 Haziran 1323	157	6903	300
2 Haziran 1323	327	14139	800
7 Haziran 1323	90	3816	200
11 Haziran 1323	152	6454	200
13 Haziran 1323	66	2878	600
16 Haziran 1323	262	10880	200
Toplam	3042	132237	700

Tablo 9.'da Rumi 1323 (1907) yılında toplam 3042 parça ve 132237 kıyye (169,26 ton) halis bakır sevkiyatı yapılmıştır. 1323 (1907) yılının ilk 4 ayı içerisinde 24 farklı günde nakliyat yapıldığı görülmektedir.

Tablo 10. Nakil Müteahhidi Hancı Murek Oğlu Hampare Mülküne 1323 (1907) Şubat Ayında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları

Tarih	Parça	Kıyye	Gram
14 Şubat 1323	138	5575	800
16 Şubat 1323	278	11187	200
17 Şubat 1323	230	9588	0
18 Şubat 1323	200	7967	900
19 Şubat 1323	300	13168	800
20 Şubat 1323	110	4981	700
21 Şubat 1323	110	4872	300
23 Şubat 1323	278	12089	600
Toplam	1644	69431	300

1323 (1907) yılında haziran ayından sonra 7 ay boyunca sevkiyatın olup olmadığına dair veri yoktur. Fakat tüm sevkiyat tabloları incelendiğinde görülecektir ki özellikle temmuz, ağustos ve eylül aylarına dair sevkiyat kaydı yoktur. Bu tabloda görüldüğü üzere yeni nakil müteahhidi sadece bir ay boyunca sevkiyat yaptırabilmiŐtir. Hatta bu bir aylık srenin içinde 10 günlük bir sevkiyat söz konusudur. Bu süre içinde 1644 parça ve 69431 kıyye (88,8 ton) halis bakır sevkiyatı yapmıştır.

Tablo 11. Nakil Mütcahhidî Erzurumlu İbrahim Ağa Mülküne 1324 (1908) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları

Tarih	Parça	Kıyye	Gram
20 Teşrinisani (Kasım)1324	196	8888	0
30 Teşrinisani (Kasım)1324	82	3364	500
2 Kanunievvel (Aralık) 1324	86	3658	800
3 Kanunievvel (Aralık) 1324	148	6014	900
5 Kanunievvel (Aralık) 1324	146	5967	700
6 Kanunievvel (Aralık) 1324	58	2391	900
7 Kanunievvel (Aralık) 1324	100	4063	300
9 Kanunievvel (Aralık) 1324	113	4652	500
10 Kanunievvel (Aralık) 1324	172	6936	900
11 Kanunievvel (Aralık) 1324	217	8926	400
12 Kanunisani (Ocak)1324	95	3929	900
13 Kanunisani (Ocak)1324	127	5253	900
22 Kanunisani (Ocak)1324	237	9143	900
4 Şubat 1324	50	1904	0
5 Şubat 1324	135	5186	300
12 Şubat 1324	305	11453	0
14 Şubat 1324	45	1638	400
16 Şubat 1324	40	1502	400
21 Şubat 1324	114	4758	400
24 Şubat 1324	50	2059	800
25 Şubat 1324	109	4663	800
26 Şubat 1324	181	7580	500
Toplam	2806	113939	800

Erzurumlu İbrahim Ağa'nın nakil müteahhitliği sürecinde 24 nakil yaptığı görülmektedir¹¹⁹. Nakil yapılan 4 aylık sürede 2806 parça 113939 kıyye (145,8 ton) halis bakır sevkiyatı yapılmıştır.

¹¹⁹ Tablolarda gösterilmemekle birlikte aynı gün içerisinde birden fazla nakliyat kaydı mevcuttur.

Tablo 12. Nakil Mütcaahhidi Tokat Katırcılar Şeyhi Şevki Efendi Mülküne 1325 (1909) Ve 1326 (1910) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları

Tarih	Parça	Kıyye	Gram
4 Teşrinievvel (Ekim)1325	431	18700	700
16 Teşrinievvel (Ekim)1325	104	4484	700
19 Teşrinievvel (Ekim)1325	102	4565	900
3 Teşrinisani (Kasım)1325	216	9673	700
4 Teşrinisani (Kasım)1325	108	4901	0
14 Teşrinisani (Kasım)1325	268	11882	100
20 Teşrinisani (Kasım)1325	40	1718	600
7 Kanunievvel (Aralık)1325	102	4724	700
30 Kanunisani (Ocak)1325	53	2598	700
31 Kanunisani (Ocak)1325	61	2846	100
2 Şubat 1325	34	1677	600
3 Şubat 1325	44	1970	0
4 Şubat 1325	47	2154	0
7 Şubat 1325	47	2109	700
8 Şubat 1325	37	1751	300
16 Şubat 1325	90	4036	200
22 Şubat 1325	91	4222	300
24 Şubat 1325	92	4315	100
26 Şubat 1325	100	4627	300
4 Mart 1326	87	4034	200
19 Mart 1326	226	10913	100
20 Mart 1326	229	10743	100
24 Mart 1326	206	9638	900
27 Mart 1326	36	1641	100
30 Mart 1326	240	12084	400
10 Nisan 1326	76	3520	500
13 Nisan 1326	216	10864	800
14 Nisan 1326	100	5003	900
17 Nisan 1326	50	2555	500
20 Nisan 1326	30	1499	100
29 Nisan 1326	206	10489	600
1 Mayıs 1326	55	2669	400
3 Mayıs 1326	210	10116	0
5 Mayıs 1326	170	8977	700
8 Mayıs 1326	36	1918	500
15 Mayıs 1326	144	7340	700
16 Mayıs 1326	85	4203	300
Toplam	4469	211173	500

İncelediğimiz dönem aralığında en çok halis bakır sevkiyatı Tokat Katırcılar Şeyhi Şevki Efendi'nin nakil müteahhitliği zamanında yapılmıştır. 8 aylık bir süre içinde 40 sefer nakliyat gerçekleştiği görülmektedir. 4469 parça ve 211173 kıyye (270,3 ton) ile en fazla sevkiyatın yapıldığı dönemdir.

Tablo 13. Nakil Müteahhidi Zarukyan Ve Ertan Efendi Mülküne 1326 (1909) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları

Tarih	Parça	Kıyye	Gram
9 Kanunievvel (Aralık) 1326	235	11123	100
11 Kanunievvel (Aralık) 1326	111	5075	300
12 Kanunievvel (Aralık) 1326	82	3977	200
14 Kanunievvel (Aralık) 1326	30	1427	100
15 Kanunievvel (Aralık) 1326	44	2160	800
18 Kanunievvel (Aralık) 1326	164	7441	300
20 Kanunievvel (Aralık) 1326	30	1370	100
21 Kanunievvel (Aralık) 1326	403	17965	600
22 Kanunievvel (Aralık) 1326	32	1477	700
23 Kanunievvel (Aralık) 1326	110	5113	300
25 Kanunievvel (Aralık) 1326	30	1356	500
17 Şubat 1326	98	4538	400
21 Şubat 1326	75	3414	200
24 Şubat 1326	493	22424	400
Toplam	1937	88865	0

Zarukyan ve Ertan Efendi dönemleri de 16 seferlik bir nakliyat ile 1937 parça ve 88865 kıyye (113,7 ton) sevkiyat yapılmıştır.

Tablo 14. Nakil Mütteahhidi Arap Oğlu Karabet Ağa Mülküne 1327 (1911) Ve 1328 (1912) Yılında Teslim Olunan Halis Bakır Miktarları

Tarih	Parça	Kıyye	Gram
23 Şubat 1327	174	7774	800
25 Şubat 1327	265	12116	600
26 Şubat 1327	156	7269	900
27 Şubat 1327	60	2775	600
27 Şubat 1327	250	11573	200
27 Şubat 1327	90	4181	800
28 Şubat 1327	106	5052	500
29 Şubat 1327	187	9149	300
1 Mart 1328	208	9570	300
2 Mart 1328	368	16924	700
3 Mart 1328	355	16040	800
4 Mart 1328	146	6735	500
5 Mart 1328	540	23746	400
Toplam	2905	132911	400

Karabet Ağa'nın nakil müteahhitliği döneminde 2905 parça ve 132911 kıyye (170,1 ton) halis bakır sevkiyatı yapılmıştır.

Tüm tabloları incelediğimizde Mart 1323 (1907) ile Mart 1328 (1912) tarihleri arasında ki 5 yıl içinde Tokat kalhanesinden Samsun iskelesine nakil müteahhitliği yapan 6 isim mevcuttur. Kalhaneden bu süre içinde Samsun iskelesine gönderilmek üzere çıkışı yapılan halis bakır miktarı 959,5 ton olmuştur. 16803 parçadan oluşan toplam halis bakır sevkiyatı toplamda 142 seferlik nakliyat ile gerçekleşmiştir.

2.5. OMCA VE KÖMÜR TEMİNİ

Kalhanenin en temel ihtiyacı omca kütükleri ve kömürdür. Ergitme işlemi fırınlarda, yüksek dereceli ateş sayesinde yapılabilmektedir. Osmanlı madenciliğinde kütük ve kömür kullanımı kadim bir yöntem olarak uygulanmaktaydı¹²⁰. Kalhanenin omca ihtiyacı, kalhaneye bağlı omca karyelerinden sağlanırken¹²¹, kömür ihtiyacı yine kalhaneye bağlı kömürcülerden¹²², Gümüşhane'den ve Ordu'dan sağlanmaktaydı¹²³.

¹²⁰ Fahrettin Tızlak, "Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE. Tarih ABD. 1991, 278-279.

¹²¹ BOA. HH. d.19784

¹²² BOA. A)MKT. MVL.35-92.

¹²³ BOA. A)MKT. MHM.355-83.

Kalhaneye bağı olan omca karyelerinden kesilen ve satın alınan omcalar omca kâtipleri tarafından kayda alınmaktaydı. Omca karyelerinde ağaçlar kesildikten sonra cinslerine göre sayılmakta ve ayrılmaktaydı. Daha sonra omcalar çaya atılmakta ve bu sayede su gücünden faydalanarak taşınmaktaydı. Çayda sürüklendiği süreç boyunca görevliler tarafından takip edilmekteydi. Belli bir noktadan sonra yine görevliler tarafından çaydan çıkartılmakta ve Tokat ahalisine satılacak olanlar ile kalhaneye gönderilecek olanlar ayrılmaktaydı.

Hicri 1269 (1852) yılında kalhaneye bağı bulunan 13 omca karyesi mevcuttu. Bir yıllık süre içinde mevcut 13 karyeden satın alınan omca toplamı 1232250 adet ve 28234 guruş değerindedir. Satın alınan omcaların 246829 adedi taşıma esnasında ziyan olmuştur. Bunun sebebi ise taşımanın suyollarından faydalanarak yapılması esnasında bazı omcaların suya batması nedeni ile karaya çıkarılamamasından kaynaklanmaktadır. Omca karyelerinden mevzu bahis yıl için, en çok omca satın alınan karye Çekme karyesidir, toplamda 420150 adet omca satan karye bu satıştan 4565 guruş gelir elde etmiştir. Aynı süre içinde en az omcanın satıldığı karye ise Yaylak karyesidir, 5600 adet omca satan karye bu satışından 156 guruş gelir elde etmiştir. Omca karyelerinden kesilen ve taşınarak kalhaneye ve Tokat ahalisine satılan omca için geçirilen her aşamada çalışan ameleler ve kalhane memurları vardır. Kalhanenin, omca karyelerinden getirilen ve satılan omcalardan elde ettiği toplam gelir 61823 guruş iken tüm ödemeler ve masrafların toplamı 51339 guruş olmuştur. Omca temettüatı olarak elde edilen 10483 guruş olarak kayıtlara geçmiştir¹²⁴. Aynı karyelerden yine 1 yıl içinde, Hicri 1270 (1853) yılında alınan toplam omca sayısı ise 749050 adet ve 18416 guruş değerinde olmuştur. Taşıma esnasında suda batan omca sayısı ise 164491 adettir. Nakliyesi tamamlanan omca sayısı 584559 adettir. Nakliyesi tamamlanan ve satılan omcalardan 47017 guruş gelir elde edilmiş ve masraflar toplamı 42100 guruş olmuştur. Kalhanenin Tokat ahalisine omca satışından elde ettiği omca temettüatı ise 4918 guruş olmuştur¹²⁵. Tokat kalhanesinin, ne zaman kurulduğunu ya da bünyesine dâhil edildiğini bilmediğimiz bir ormanı da mevcuttur¹²⁶.

Kömür de yine omca gibi kalhaneye bağı karyelerden ve Tokat kazası dışından temin edilmekteydi. Kalhanede kullanılan kömürlerin meşe ağaçlarından yapılan odun

¹²⁴ BOA. HH. d.19784.

¹²⁵ BOA. HH. d.24278.

¹²⁶ BOA. ŞD:331-46.

kömürü olduğu bilinmektedir. Gümüşhane ve Ordu'dan getirtilen kömür ile karyelerden temin edilen kömür ile ilgili kömürcülerin bir iki hususta memnuniyetsiz oldukları görülmektedir. İlk olarak kömür nakliye ücretlerinin Gümüşhane ve Ordu kazaları ahalileri tarafından maliyetlerini karşılamadığı gerekçesi ile kabul edilmemesidir. Bu kaza ahalileri aynı zamanda kömür üreticileridir yani meşe ağaçlarından odun kömürü üretirler. Hicri 1282 (1865) yılında nakliye ücreti olarak her bir küfe¹²⁷ için 3,5 guruş öndendiği görülmekte fakat bu ücretin kömürcülerin maliyetini karşılamadığı ve bu ücretlerde kömür üretmeyeceklerini beyan ettikleri görülmektedir. Bunun üzerine kalhane yönetimi, başka bir yerden kömür temin edemeyecekleri gerekçesiyle nakliye ücretlerini 20'şer para zam ile 4 guruşa çıkarmayı uygun görmüşlerdir¹²⁸.

Osmanlı Devleti'nde madenlerde çalışan veya madenlere hizmet sunan bazı grupların diğer tebaadan farklı olarak imtiyazlara sahip olduğu bilinmektedir. Kömürcü ahalisinin tekalifden muaf olmalarının¹²⁹ yanı sıra askerlikten de ya muaf tutulmaları ya da Tokat içinde görevlendirilmeleri gerekliliği üzerine bir tezkire yazılmıştır. Buna göre eğer kömürcüler askere alınırsa, kalhanenin kömür ihtiyacının sağlanmasını sekteye uğrayacak ve hazineye zarar verecektir, denilerek kömürcülerin muafiyeti konusu işlenmiştir¹³⁰. Müteferrika hesaplarında kömür giderleri detaylı olarak gösterilmiştir. Fakat burada belirtmek istediğimiz bir husus kalhaneye bağlı karyelerdeki kömürcü sayılarıdır. Rumi Şubat 1303 (1888) tarihinde kalhaneye kömür sağlayan kömürcü sayısı 59 kişidir. Kalhane tarafından şubat ayı içerisinde 1143 küfe kömür satın alınmış ve bunun karşılığında 5734 guruş ödenmesi gerekirken 4065 guruş ödenmiş ve 1669 guruş tenzil edilmiştir. Satın alım işleminde kömürün küfesi 5 guruş olarak hesaplanmıştır fakat tenzilatın sonra küfe fiyatı 3,5 guruşa düşmektedir. Tenzilatın neden yapıldığı ile ilgili bilgi mevcut olmamakla birlikte kömürcü ahalilerinin bazılarının tenzilat yapılmadığı da görülmektedir. Kalhaneye kömür sağlayan kömürcü ahalisi sayısı aşağı yukarı şubat ayındakine sayıya yakındır. Bir önceki ay 53, daha önceki ay ise 54 kişidir.

¹²⁷ Küfe hasırdan örülen bir tür sepettir. Kaynaklarda kömür ile ilgili ölçü birimi olarak küfe kullanılmıştır. Fakat hem kaynaklarda hem de literatürde küfenin kaç kilo taşıdığına dair net bir bilgi olmaması nedeni ile biz de ölçü birimi olarak küfeyi kullanmayı uygun gördük. Literatürde küfenin taşıma aralığı olarak 25 kg. ile 100 kg. arasında değerler mevcuttur.

¹²⁸ BOA. A.).MKT. MHM.355-83.

¹²⁹ Mehmet Beşirli, "Tokat Bakır Kalhanesi'nin Yönetimi (1793-1853)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2004, s.241.

¹³⁰ BOA. A.).MKT. MVL.35-92.

2.6. İKİNCİ BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

İkinci bölümde ele alınan konular Tokat Kalhanesi'nin tarihi ve önemi, yönetimi, seyyahların görüşleri, kalhaneye ham bakır nakli, kalhaneden saf bakır nakli ve omca ve kömür temini konularıdır.

Tokat Kalhanesi'nin tarihi ve önemi ile ilgili en önemli olan konu Tokat'ta aktif bir bakır madeni olmamasına rağmen işleyen bir kalhanenin varlığıdır. Tokat'ı ziyaret eden seyyahlarında üzerinde durduğu ve tuhaf karşıladıkları konuların başında gelmektedir. Bu konu ile ilgili verilebilecek cevap birden fazladır ilk olarak söylenmesi gereken Tokat'ın bakır madeni ile olan bağının kadim olmasındandır. Tunç Çağı'na kadar uzanan bu ilişki bize, Tokat'ta bakırcılık ile uğraşan insan sayısını etkilediğini ve bakırcılığı geleneksel bir meslek haline getirdiğini düşündürmektedir. Oktay Belli ve İ. Günday Kayaoğlu'nun "Anadolu'da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişi" adlı eserinde Tokat'ın bakır işçiliği ile olan bağları anlatılırken 16. yüzyıla giden ve Köroğlu Destanı'nda geçen "*Tokat kervanından aldım bakır, İncitmeyin fıkarayı, fakiri*" dizeleri, 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin "*Kazancı kârından sahan ve tencereleri, kalemkâr evani işleri gayet memduhtur*", sözleri bahsettiğimiz bu ilişkiyi desteklemektedir. Tokat ve bakırcılığın kadim ilişkisinin, kalhanenin Tokat'ta inşa edilmesine yeterli olduğunu düşünmemekle beraber etkili olduğunu düşünmekteyiz. Bu ilişkiye ek olarak değinmek istediğimiz bir diğer konu Tokat'ın coğrafi konumunun önemidir. Bölüm içinde de aktarıldığı üzere ticaret yollarının kesişme noktasında bir ticari kavşak konumunda olan Tokat bu sayede birçok ticari kervanın uğrak noktasıdır. Bu özelliği ile ticari bir canlılığa sahip olduğu seyyahlar tarafından da belirtilen Tokat, kalhaneye sahip olma avantajını perçinlemektedir. Kalhaneden bakırcı esnafına sağlanan bakır ve esnafın bu bakır ile birçok ticari değeri olan mal yapabilmesi ticareti güçlendirici bir rol oynamaktadır. Coğrafi konumunun bir diğer avantajı ise Samsun limanına olan yakınlığıdır. Limana olan yakınlığı ile İstanbul'un ihtiyacı olan bakırın karşılanması açısından önemlidir. Ergani Madeni çevresine yaptırılmak istenen kalhane taleplerinin karşılık bulmaması açısından önemli bulduğumuz bir noktada budur. Son olarak ise kalhanedeki fırınların yakılmasında kullanılan omcaların önemidir. Buradaki asıl mesele Ergani Madeni'nin çevresindeki ormanların tükenmesi ve yeterince omca sağlayamamasıdır. Tokat ve çevresinde ise bu sorun yaşanmamakta ve bu nedenle tercihte önemli bir rol üstlenmektedir.

Kalhanenin yönetimi ile ilgili olarak, Tanzimat Fermanı'na kadar nazırlar tarafından yönetilmiş fakat Tanzimat'ın getirdiği idari yenilikler sonucunda atanan müdürler tarafından yönetilmiştir. Ergani Maden-i Hümâyûnu Maden Emîni'ne bağlı olmakla beraber bir müdür tarafından idare edilmiştir. 1848 yılında Tokat Kaza Müdürlüğü ile birleştirildiğinde kaza müdüründen daha fazla maaş aldığı görülmektedir. Kaza ve kalhane müdürlüklerinin birleştirilmesi sonucu birlikte yönetiminin yerleşik ahali tarafından hoş karşılanmadığı görülmektedir. Ahalinin itirazları¹³¹ birlikte yönetimin verimli olmadığı ve işlerin aksadığı yönündedir. Tokat Kazası'nın 1880 yılında sancak haline getirilmesi ile bu tartışmalar son bulmuş ve kalhane yönetimi mutasarrıflığa devredilmiştir.

Seyyahların üzerinde en fazla durdukları meselelerden bir tanesi kalhaneye maden sevkinde yaşanan sorunlardır. Hatta sevkiyat yapılamadığı için kalhanenin yıllardır kapalı kaldığı bilgisine bu sayede ulaşabilmekteyiz. Sevkiyatın birden fazla sorunu vardır. İlk olarak, sevkiyat yapılan yolların elverişsiz olması ve kış mevsiminde bu yolların ulaşımına kapanması veya çok zorlaşmasıdır. Bir diğer önemli konu ise sevkiyat fiyatlarıdır. Ergani'den getirilecek ham bakırı taşımak için kiralanan develer için ödenen ücretlerin deve sahipleri için yeterli olmaması hatta onları zarara uğratması sevkiyatı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle develerini vermek istemeyen aşiretler görülmektedir. Sevkiyatın olmaması demek kalhanenin kapalı durması demektir ki bu da özellikle askeri ihtiyaçlar için Osmanlı Devleti'nin vazgeçebileceği bir ürün değildir. Bu nedenle bazen sevkiyatların yapılabilmesi için ödenmesi planlanan sevkiyat ücretlerinin çok üstüne çıkan ödemeler yapıldığını görebilmekteyiz. Kalhanenin sevkiyat için mevcut ödeneğinin yeterli olmadığı durumlarda borç aldığını da görmekteyiz. Sevkiyatta aynı sorun Tokat Kalhanesi'nden Samsun Limanı'na yapılırken de karşımıza çıkmaktadır. Sevkiyat ücretlerinin Tokat Samsun güzergâhında da yeterli bulunmadığı ve bu nedenle taşıma ücretlerine sürekli zam talep edildiği karşımıza çıkmaktadır. Bu taleplere zaman içinde cevap verilmek zorunda kalınmış ve sevkiyat ücretlerinde iyileşmeye gidilmiştir. Sevkiyat ücretleri kalhanenin en önemli giderlerinden birisi olması nedeni ile taşıma ücretlerinde yapılan bu artışların kalhane için olumlu sonuçlar doğurmadığı söylenebilir.

¹³¹ BOA. MVL.515-87.

Kalhanenin modern olmaması ise seyyahların vurguladığı diğer bir konudur. Seyyahların üzerinde durduğu bu konu bizim için de önem taşımaktadır. Çünkü bu denli önem verilen hatta Tokat Kalhanesi için Osmanlı Devleti'nde diğer tüm kalhanelerin kapatıldığını bilmemizden ötürü kalhanenin ıslahı için neden yeterince çalışma yapılmadığını açıklayamamaktayız. 19. yüzyılın ortalarına doğru yabancı mühendislerin başını çektiği bir mühendis ekibi ile yapılan yeni kalhanenin ise modern bir yapı olduğunu fakat buna rağmen istenilen sonuçları doğurmadığını görebilmekteyiz. Bu sonuçta diğer etmenlerin etkisi olduğu bilinmekte özellikle maliyetlerin Avrupa'ya oranla yükselmesinin bunun ilk nedeni olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Omca ve kömür temini, kalhanenin cevherden sonra en önemli ihtiyacıdır. Bu girdilerin sağlanmasında yaşanan problemler kalhanenin çalışmasını sekteye uğratacağından konu ile ilgili kalhanenin dikkatli çalıştığını söyleyebiliriz. Daha önce belirttiğimiz üzere Tokat'ın orman açısından zengin olması onun omca sıkıntısı çekmesini engellemiştir. Omca karyeleri adı altında kalhaneye bağlı olan karyelerden sürekli olarak tedarik edilebilen omcalar sayesinde kalhanenin omca sıkıntısı çekmediği görülebilmektedir. Kömür (odun kömürü) ise Tokat dışından sağlanan bir girdidir. Gümüşhane ve Ordu'dan sağlanan kömür de tıpkı sevkiyatta yaşanan ücret artış talepleri gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Kömürcüler hem kömür ücretlerine zam istemekte hem de bazı vergilerden muaf olmayı talep etmektedirler. Zaman içerisinde kömürcülerin bu taleplerinin karşılandığını görmekteyiz.

3. TOKAT KALHANESİNİN GELİR VE GİDER HESAPLARININ İNCELENMESİ

3.1. HAVALE HESABI

Havale hesabı kalhaneye, yapacakları harcamalar için merkez nezaretten gönderilmeyip diğer sancaklardan gönderilen miktarların gösterildiği hesap türüdür. Arşiv defterinde hesabın ismi havalat hesabı olarak yazılmıştır. Bu harcamalar hesaplanırken maaş ve diğer harcamalar hesaplanarak bir toplam oluşturulmaktadır. Tokat kalhanesine havale yapılan sancaklar çoğunlukla Sivas olmak üzere Trabzon, Diyarbakır, Ankara ve Halep'tir. Aşağıdaki tablo Rumi 1289 (1873) ile 1303 (1887) yılları arasında Tokat kalhanesine yapılan havaleleri gürüş cinsinden göstermektedir¹³².

Tablo 15. Tokat Kalhanesi Havale Hesabı-Gürüş

Tarihi	Havale Eden	Tahakkuk Eden	Tahsil Olunan
1289/1873	Sivas	4125	0
1291/1875	Sivas	238103	0
1292/1876	Sivas	545333	0
1293/1877	Sivas	1795000	26491
1294/1878	Konya	1500000	0
1294/1878	Ankara	873394	78511
1295/1879	Halep	1000000	0
1295/1879	Diyarbakır	1550000	112900
1295/1879	Sivas	399226	399226
1296/1880	Sivas	1147100	690000
1297/1881	Sivas	802562	523859
1297/1881	Ankara	20000	20000
1298/1882	Sivas	968750	33700
1299/1883	Sivas	600000	21500
1300/1884	Sivas	665387	57505
1301/1885	Sivas	50000	50000
1301/1885	Trabzon	731979	50871
1302/1886	Trabzon	455451	63000
1302/1886	Sivas	200000	190602
1303/1887	Sivas	420592	417586
Toplam		13967002	2735751

¹³² BOA. T-d-1024.

Tablo 15.'de 15 yıllık havale sürecinde tahakkuk eden meblağ ile tahsil olunan meblağ arasında büyük farklar vardır. Toplam tahakkuk tutarının %19,5'i tahsil olunabilmiştir. Tahakkuk edilen meblağlar ile tahsil olunma arasında da çok uzun zamanlar vardır. Örneğin Diyarbakır sancağından Tokat kalhanesine gönderilmesi istenilen tutar, Rumi 1295 (1879) yılında tahakkuk edilmiş fakat ödeme Rumi 1301 (1885) yılında yapılmıştır. Halep ve Konya sancakları ise kendilerine tahakkuk edilen miktarı hiç ödememişlerdir. Sivas sancağının bir kazası olan Tokat, kalhanesine de en çok havaleyi yine Sivas sancağından almıştır. Havale emirleri aynı yıl içinde birden fazla kez gelebildiği gibi, tutarlar da güncellenerek farklı yerlere yönlendirilebiliyor ya da tenzilata gidilebiliyordu.

Tablo 16.'da kalhaneye yapılan havalelerin sancaklarının belirtilmediği ve yine tahakkuk ve tahsil olunan meblağları belirten Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arası havaleleri göstermektedir¹³³.

Tablo 16. Tokat Kalhanesi Havale Hesabı-Guruş

Tarihi	Tahakkuk Eden	Tahsil Olunan
1304/1888	11357928	547998
1305/1889	11389935	330115
1306/1890	11639819	463780
1307/1891	11776079	247044
1308/1892	12072744	104547
1309/1893	12268197	147268
1310/1894	11757059	17991
Toplam	82261761	1858743

Tablo 16.'da yedi yıllık dönemde toplam tahakkuk tutarının %2,25'inin tahsil edildiğini görmekteyiz. Bir önceki tablodaki tahakkuk/tahsil oranına göre büyük düşüş olduğu gözlemlenebilmektedir. Merkez nezaret yerine diğer sancaklardan gönderilen bu meblağlar kalhanenin acil ihtiyaç dönemlerinde gerekli masrafların karşılanması için kullanılmak üzere talep edilmektedir. Özellikle kasasında yeterli parası bulunmadığı dönemlerde bu talepler ortaya çıkmaktadır. Nakliye ve diğer masraflar bu tür ihtiyaçların en belirgin olanlarıdır¹³⁴.

¹³³ BOA. T-d-1021, T-d-1023.

¹³⁴ BOA. MAD-d-12342.

Rumi 1310/1894 yılında kayıtlarda ilk ve son kez görülen başka bir hesap vardır. Bu hesap *maden veznesinden gelen nakit hesabı* olarak kayıt altına alınmıştır. Hesapla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Biz bu hesaba ait kayıtların Ergani Maden-i Hümâyûn'dan Tokat kalhanesine gönderilen nakit tutarları kapsadığını düşünmekteyiz. Hesap Rumi 1310/1894 yılında maden veznesinden Tokat kalhanesine 459300 guruş gönderildiğini belirtmektedir¹³⁵. Kalhaneye yapılan havale tutarları ile karşılaştığımızda bahsi geçen yılda Tokat kalhanesine havale edilen tutar 17991 guruştur. Kalhaneye maden veznesinden gelen tutar ise havale tutarının 25 katından daha fazladır.

3.2. SERMAYE HESABI

Sermaye hesabı Tokat kalhanesinin yıl içinde yapacağı maaş ödemeleri ve masrafları göz önüne alınarak hesaplanan meblağları belirtmektedir. Masraflar, kâl masrafı, nakliye masrafı, idarece yapılacak harcamalar gibi harcamaları kapsamaktadır. Sermaye hesabı, uygun görülen (müretteb olan) ve irsal olan şekilde iki ayrı bölümde ele alınmıştır¹³⁶.

Tablo 17. Tokat Kalhanesi Sermaye Hesabı-Guruş

Tarihi	Uygun Görülen		Toplam/Guruş
	Maaşlar	Masraflar	
1319/1903	41880	451216	493096
1320/1904	41880	178986	220866
1321/1905	41280	178986	160266 ¹³⁷
1322/1906	41280	178986	220266
1323/1907	41820	178986	220266
1324/1908	0	0	0
1325/1909	41280	178986	520266 ¹³⁸
1326/1910	41280	178986	220266
Toplam	290700	1525132	1815832

¹³⁵ BOA.T.d.1023.

¹³⁶ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001, T-d-1003.

¹³⁷ Tahsisatta kesinti olmuştur. “*İdareten seniye-i hazret-hilafet-penahi bu meblağ 39 numara ve 4 Nisan 322 tarihli buyruldu sami mucibince Ergani ma'denin 321 senesi sermayesine naklen zam olunmuşdur.*”

¹³⁸ Tahsisata zam yapılmıştır. “*Tahsisat küfât etmediğinden Ergani Ma'deni masarîfînden on ikinci faslın 2. maddesinden 4. maddesine naklen zımmi maliye nezaretine 524 umum ve 468 numaralı 24 teşrin-i evvel 325 tarihli tezkiresiyle bildirilmiştir.*”

Tablo 17. Merkez nezaret tarafından maaşlar ve masraflar için uygun görülen tutarları içermektedir. Maaşların tutarlarında dikkate değer bir fark olmamıştır. Masraflarda da Rumi 1319 (1903) senesi dışında tutarlılık mevcuttur. Toplam uygun görülen sermaye miktarlarında ise Rumi 1321 (1905) senesi ile 1325 (1909) seneleri diğer yıllara göre farklılık göstermektedir. Rumi 1319 (1903) senesi için uygun görülen sermaye tutarının 220266 guruş olması gerekirken tutar 160266 guruş olarak hesaplanmıştır. Bunun nedeni tahsisatta 60000 guruşluk bir tenzilata gidilmesidir. Bu tenzilat Ergani madeni sermayesine ilave edilmiştir. Rumi 1325 (1909) senesi tahsisatında ise bir artış söz konusudur. Bu artış ise tahsisatın yeterli olmamasından kaynaklı 300000 guruşluk bir artıştır fakat bir sonraki yıl için geçerli değildir. Rumi 1326 (1910) senesi tahsisatı yine 220266 guruşa düşmüştür.

Tablo 18. Tokat Kalhanesi Sermaye Hesabı-Guruş

Tarihi	İrsal Olunan		
	Havale Ve Müteferrikadan	Merkez İdareden	Toplam/Guruş
1319/1903	24592	0	24592
1320/1904	32763	0	32763
1321/1905	89361	48600	137961
1322/1906	56000	20000	76000
1323/1907	140441	86326	226767
1324/1908	124239	75000	199239
1325/1909	0	258219	258219
1326/1910	*	*	*
Toplam	467396	488145	955541

Tokat kalhanesinin sermaye hesabının irsal olunan bölümünde ise iki ayrı gelir kaynağı görünmektedir. İlki havale ile kalhaneye gelen tutarlar ve hasılat-ı müteferrika'dır¹³⁹. Havale olunan tutarlar ile müteferrika gelirleri kayıtlarda birbirinden ayrı bir şekilde belirtilmediğinden ne kadarının havaleden ne kadarının müteferrikalardan geldiği anlaşılamamaktadır. Bir sonraki başlık olan varidat hesabı içinde yer alan müteferrika gelirleri de kalhanenin müteferrikadan elde ettiği gelirler ile havaleden gelen tutarları ayırma fırsatı vermektedir. Fakat bu hesapları ayırırken dikkat edilmesi gereken bir unsur vardır. Bunun nedeni müteferrika hesaplarının yılsonu itibari ile tutulması ve aynı yıla yazılmasıdır. Örnek olarak Rumi 1323 (1907) yılında

¹³⁹ Kalhanenin asıl gelir kaynağı dışındaki gelirleridir. Detaylı bilgi için bakınız, Müteferrika Hesabı.

havaleden ve müteferrikadan kalhanenin sermaye hesabına giren tutar 24592 guruş iken yine aynı yıl kalhanenin müteferrika gelirleri 32592 guruştur. Bu durumda mevzu bahis yıl için sermaye hesabına işlenmemiş olan 8360 guruşluk bir tutar olduğu düşünülebilir. Fakat müteferrika gelirleri kalhanenin aylık olarak elde ettiği gelirlerdir ve kalhane kasasına toplu olarak bir para girişi olmamaktadır. Bu durumda müteferrika gelirlerinin bir sonraki yılda gösterildiği düşünülebilir. Yani Rumi 1319 (1903) müteferrika gelirleri 1320 (1904) sermaye hesabında gösterilmiştir.

Buradan hareketle kalhanenin sermaye hesabındaki tutarların önemli bir kısmı müteferrika gelirlerinden elde edilmektedir. İncelediğimiz dönem itibari ile toplam havale ve müteferrika tutarı 467396 guruştur. Yukarıda açıkladığımız nedenler gereği ilk yılı çıkarttığımız durumda ise toplam 442804 guruştur. Varidat hesabında ki toplam müteferrika geliri ise son yıl olan Rumi 1326 (1910) hariç 303424 guruştur. Bu durumda sermaye hesabındaki, havaleden ve müteferrikadan kalhane kasasına giren toplam tutarın yaklaşık %68,5'i müteferrika gelirlerinden sağlanmaktadır. Diğer gelen meblağ ise merkez nezaretten gelenlerdir. Sermaye hesabında da uygun görülen ile irsal olan tutarlar arasında farklılıklar mevcuttur. 1319 senesinin uygun görülen tahsisatın %4,9'u irsal olunmuştur bir sonraki yıl bu oran %14,8'e çıkmaktadır. Rumi 1321 (1905)'de %86'ya çıkan oran 1322 (1906)'de %34,5'e düşmektedir. Rumi 1323 (1907) yılı ise irsal olunan tutarın, uygun görülen tutardan daha yüksek olduğu %102,9'a çıktığı görülmektedir.

Bu tutarlar bize kalhaneye ihtiyaçları için tahsisatların düzenli bir şekilde gönderilmediğini açıkça göstermektedir. Öyle ki tahsisatların irsal olunan kısımlarının bu denli az olmasının, dönem dönem kalhane personelinin maaşlarının ödenmesinde bile yeterli olmadığı ve tahsilatın mümkün olmamasından dolayı kalhanenin kapatılmakla yüz yüze kaldığı bu nedenle tedbir alınması gerektiği bilinmektedir. Özellikle nakil işlerinin kalhane dışındakilere ihale edilmesinden kaynaklı nakil müteahhitlerine olan borçların ödenmesi için acil akçe istenilmektedir¹⁴⁰.

3.3. VARİDAT HESABI (GELİRLER HESABI)

Tokat kalhanesinin merkez nezaretten gönderilen sermaye ve diğer vilayet ve sancaklardan gönderilen havaletler dışında gelir elde ettiği kalemler mevcuttur. Varidat hesabı içinde bu gelirlerin iki ayrı başlığı kayıt altına alınmıştır. Sarraflar tarafından

¹⁴⁰ BOA. MV-13-56, A) MKT-MHM-492-43.

finansal olarak desteklenen madencilerin, mevcut borçlarını geri ödemelerinin kayıt altına alındığı madenci borçları (madenciyan zimematı) ve kalhanenin asıl görevi dışında kalan yani bakır saflaştırma ve bu üretim faaliyetinden gelir etme unsurunun dışında kalan gelirlerin kayıt altına alındığı hesap, müteferrika gelirleri (hasılat-ı müteferrika), bu hesap altında incelenmektedir¹⁴¹.

Tablo 19. Tokat Kalhanesi Varidat Hesabı-Guruş

Tarihi	Tahkikat			Tahsil Olunan
	Madencilerin Borçlarından	Müteferrika Gelirleri	Toplam/Guruş	Toplam/Guruş
1319/1903	0	32952	32952	32952
1320/1904	0	10722	10722	10722
1321/1905	0	3372	3372	3372
1322/1906	0	27272	27272	27272
1323/1907	0	127093	127093	127093
1324/1908	356	80700	81056	81056
1325/1909	0	21313	21313	21313
1326/1910	0	229	229	229*
Toplam	356	303653	304009	304009

Madenci borçlarından elde edilen gelirin sadece Rumi 1324 (1908) yılında 356 guruş ile sınırlı olduğu görülmektedir¹⁴². Müteferrika gelirleri, varidat hesabında detaylandırılmamıştır bu nedenle bu gelir türlerinin içeriği hakkında bilgi verilememektedir¹⁴³. Fakat diğer hesaplarda da sıkça karşımıza çıkan müteferrika gelirleri kalhanenin bakır saflaştırma işlemi dışında elde ettiği gelirlerin kayıt altına alındığı hesap türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Varidat hesabında müteferrika gelirleri incelendiğinde ise yıllar arasında büyük farklılıkları ile göze çarpmaktadır. Düzenli bir gelir türü olmamakla birlikte bazı yıllarda sermaye olarak ya da havale olarak kalhaneye gönderilen tutarların üstüne çıkmaktadır. Kalhaneye yapılması gereken havalelerin zamanında gönderilmemesi ve sermayesinin yeterli olmadığı düşünüldüğünde, müteferrika gelirleri kalhanenin kendini idame ettirebilmesi için oldukça önemlidir.

¹⁴¹ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001

¹⁴² Madenci borçlarının detaylı anlatımı için lütfen *Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Hesabı* başlığına bakınız.

¹⁴³ Müteferrika gelirleri hakkında detaylı bilgi için *Müteferrika Hesabı* başlığına bakınız.

3.4. TOKAT KALHANESİNDEN SATILAN BAKIR HESABI

Tokat kalhanesi hem Tokat bakırcı esnafına hem de Tokat dışındaki bakırcı tüccarlarına kalhaneden bakır satışı yapabilmekteydi. Merkez idare tarafından bazı dönemlerde bakır satışının, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarının öncelikli olmasından dolayı yasaklandığı bilinmektedir. Bu öncelikler özellikle askeri ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Tophane, tersane gibi askeri tesislerin bakır ihtiyaçları giderilmeden satış yapıldığı takdirde gerekli olan bakır piyasadan, kalhaneden alınabilecek fiyatın daha üzerinden bir fiyatla alınmaktaydı. Bu durumda da hazine zarara uğramaktaydı¹⁴⁴. Askeri ihtiyaçların yanında bazı tadilat işleri de gerekçe gösterilerek bakır satışı yasaklanabiliyordu. Örneğin Ayasofya Camisi'nin tadilatı için gerekli bakırın sağlanması zorunluluğu nedeni ile kalhanenin bakır satışı durdurulmuş ve bakır talepleri red edilmiştir¹⁴⁵. Kalhaneden bakır satışının yasaklandığı dönemlerde bakır ticareti ile uğraşan tüccarlar ve kazancı esnafı zor durumlara düşmekteydi. Tokat Kalhanesi'nden yapılacak bakır satışları için Hazine-i Hassa Nezareti'nden izin alınması gerekmekteydi. Kalhaneden satışı yapılan halis bakırın ücreti de bazen Hazine-i Hassa Nezareti tarafından direkt teslim alınabiliyordu¹⁴⁶. Hicri 1272 (1855) yılında Eseoğlu Kâbril isminde bir bakır tüccarının kalhaneden bakır alamadığı için Tokat'ta ki fabrikasının iki yıldır kapalı olduğu belirtiliyor. Bakır verilmeme sebebi olarak da Hazine-i Hassa Nezareti'nin yapmış olduğu araştırma gösteriliyor. Fakat belirtilen tarihte bakır bedelinin peşin olarak Hazine-i Hassa Nezareti'ne yapılacağı belirtilerek, tüccara 50000 kıyye (64 Ton) bakır verilmesinin uygun olduğu belirtiliyor¹⁴⁷. Tokat kalhanesinden halis bakır almak isteyen bakır tüccarlarının istedikleri bakır miktarları çok olduğundan, bu istekleri için bir arzuhal yazmaktaydılar. Arzuhal Tokat kalhanesinin bağlı olduğu üst birime¹⁴⁸ yönlendiriliyor ve buradan gelecek cevaba göre hareket ediliyordu. Kalhaneden satışı yapılan bakırlar için, bakır alan tüccardan kefil istenmekteydi. Tüccarın kalhaneden bakır aldığı için doğan borcunu ödeyememesi veya vazgeçmesi durumunda borç kefilden tahsil ediliyordu¹⁴⁹. Kalhaneden halis bakır talepleri bir incelemeden geçiyor ve uygun görülmediği durumlarda kefillik mevzu bahis olsa dahi

¹⁴⁴ BOA. C.DRB. 5.239.

¹⁴⁵ BOA. MVL.66.18.

¹⁴⁶ BOA. A)MKT. NZD.370-10, BOA. MVL.516-62.

¹⁴⁷ BOA. A)MKT. NZD.187-89.

¹⁴⁸ Tokat kalhanesi sırasıyla Maden-i Hümayûn, Darphane-i Umera ve Hazine-i Hassa dairelerine bağlanmıştır.

¹⁴⁹ BOA. MVL.709-68.

bakır satışına izin verilmiyordu¹⁵⁰Osmanlı Devleti sınırları dışından da gelen bakır talepleri mevcuttu. İngiltereli bir bakır tüccarının Hicri 1277 (1860) yılında 150000 batman (1152 Ton) ham bakır talep ettiği bilinmektedir. Talep ettiği bakırla ilgili istediği bilgiler önemlidir. İngiliz bir tüccarın bakır talebi Ergani madenindeki ham bakıradır fakat Tokat Kalhanesi'nde saflaştırılması bu talebinin içerisinde. Tüccarın bu talebiyle ilgili öğrenmek istediği bazı bilgiler vardır. Bunlar arasında en önemlisi Ergani madeninden gelen ham bakırın yüzde kaçının halis bakıra dönüşeceği. Kalhanede yapılan tasfiye sonrası aldığı bakırın %58 ila %66 arası halis bakıra dönüşeceğinin tüccara bildirilmesi sonucu İngiltereli tüccar bir banker kefaleti ile bu talebini yinelemiştir¹⁵¹. Kalhaneden yapılan halis bakır satışlarından bir diğer önemli olanı da Mısır Valisi tarafından istenilen bakırdır. Hicri 1263 (1846) yılında Maliye Nazırı'nın yazısıyla Mısır'a gönderilmek üzere 40000 kıyye (51,2 Ton) halis bakır sevkiyatı uygun görülmüştür¹⁵². Tokat kalhanesinden halis bakır satılan yerler bize kalhaneden çıkan bakırın ne denli önemli ve bilindik olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tokat kalhanesinden Rumi 1304 (1888) ile 1309 (1893) yılları arasında satılan bakır miktarı toplamı 373548 kıyye (478,1 Ton) olarak kayıtlara geçmiştir¹⁵³. Yine belirtilen tarihler arasında kalhanenin halis bakır satışından tahsil ettiği tutar 120119 guruştur¹⁵⁴. Rumi 1323 (1907) ile 1326 (1910) yılları arasında Tokat kalhanesinden yapılan halis bakır satışları ise şunlardır: Tokat bakırcı esnaflarından Dimitri ve Yuanidilis Efendi'ye 5000 kıyye (6,4 Ton), Tokat bakırcı esnaflarından İbrahim Efendi, Seyyitciyan ve Gorgudyan'a 6000 kıyye (7,6 Ton), Tokat bakırcı esnaflarından Hafız Ömer Efendi ve Dimitri ile Yuanidilis biraderlere 10000 kıyye (12,8 Ton), Tokat bakırcı esnaflarından Dimitri, Korkudyan ve refikasına 20000 kıyye (25,6 Ton), Tokat bakırcı esnaflarından Derderyan ve Kepçiyen Kiforak'a 5000 kıyye (6,4 Ton) bakır satışı gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu satışlarda fiyatlandırma kıyye başına 6 ile 7 guruş arasında değişmiştir¹⁵⁵.

¹⁵⁰ BOA.MVL.709.68.

¹⁵¹ BOA. A)MKT.NZD.338.19.

¹⁵² BOA.İ.MTZ(05).12.33.

¹⁵³ BOA.T.d.1029.

¹⁵⁴ BOA.T.d.1021, BOA.T.d.1023, BOA.T.d.1024, BOA.T.d.1030.

¹⁵⁵ BOA.T.d.1026, BOA. T.d.1030.

3.5. EMÂNETLER HESABI

Emanetler hesabı iki başlık altında kayıt altına alınmıştır. İlk başlık emanetler ikinci başlık ise maaş kesintileridir. Emanet kelime anlamı olarak, emniyet edilen kimseye bırakılan şey eşya veya kimse anlamına gelmektedir¹⁵⁶. Emanetler hesabı altında gösterilen tutarlar asıl gideceği hesaptan önce emanetler hesabına kayıt edilmiştir. Emanet hesabına giriş yapan tutarlar makbuzat hesabında gösterilmektedir. Emanet hesabından asıl kayıt edilmesi gereken hesaba gönderilen tutarlarda medfuat hesabına kayıt edilmektedir.

3.5.1. Makbuzat

Makbuzat başlığı, ait olduğu hesaba dair para girişlerinin kayıt edildiği taraftır. Tablo 20.'de Rumi 1319 (1903) ile 1326 (1910) yılları emanetlerin ve maaş kesintilerinin kayıtlarını göstermektedir¹⁵⁷.

Tablo 20. Tokat Kalhanesi Emanet Hesabı

Makbuzat			
Tarihi	Emanetler	Maaşlar Kesintisi	Toplam/Guruş
1319/1903	0	2590	2590
1320/1904	0	1997	1997
1321/1905	19380	2094	21475
1322/1906	15600	2134	17734
1323/1907	2000	2056	4056
1324/1908	5800	2449	8249
1325/1909	36850	1915	38765
1326/1910	0	529	529 ¹⁵⁸
Toplam	79630	15764	95394

Emânetler hesabı, emânetler ve maaş kesintileri adı altında iki alt başlıktan oluşmaktadır. Emanetler kısmında yer alan tutarların kaynağı belirtilmediği için yorum yapmaktan kaçınmaktayız. Maaş kesintileri ise kalhane memurlarının maaşlarından, tekaûd ve mazuliyet hesabına aktarılan tutarlar olarak ilk önce emânet hesabına ayrılmaktadır. Tabloya göre 7 yıl içinde emânetler hesabına girişi yapılan toplam tutar 79630 gurus olmuştur. Aynı dönemde Kalhane memurlarından yapılan maaş kesintileri

¹⁵⁶ Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara, 2012 s.258.

¹⁵⁷ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001

¹⁵⁸ 1326 yılına ait 3 aylık veri mevcuttur.

toplamı ise 15764 guruştur. Emânetler hesabına 7 yılda toplam para girişi 95394 guruştur.

3.5.2. Medfûât

Medfûât başlığı ait olduğu hesaptan yapılan para çıkışlarının kaydedildiği taraftır. Medfuat hesabından çıkışı yapılan emânetler kalemi sandık hesabındaki makbuzat bölümüne gider ve oradaki emanetten isimli kaleme kayıt edilirdi. Maaş kesintileri ise tekaüd ve mazuliyet hesaplarına gönderilmekteydi. Tablo 21’de Rumi 1319 ile 1326 yılları emânetlerin ve maaş kesintilerinin kayıtlarını göstermektedir¹⁵⁹.

Tablo 21. Tokat Kalhanesi Emanet Hesabı

Medfuat			
Tarihi	Emanetler	Maaşlar Kesintisi	Toplam/Guruş
1319/1903	7180	2590	9770
1320/1904	0	1998	1998
1321/1905	12200	2094	14294
1322/1906	15600	2134	17734
1323/1907	0	2056	2056
1324/1908	7800	7449	15249
1325/1909	0	1915	1915
1326/1910	0	495	495*
Toplam	42780	20371	63151

Tablo 21, emânetler hesabının makbuzat tarafı ile karşılaştırarak açıklamak gerekirse, emânetler hesabına aynı dönemde emanetler olarak kaydedilen ve girişi yapılan para tutarı 79630 guruş iken çıkışı yapılan para tutarı 42780 guruştur. Girişi yapılan paranın yaklaşık %53,7’sinin çıkışı yapılmıştır. Maaş kesintilerinde ise çıkan para girişi yapılan paradan daha fazladır belgelerde bu durumla ilgili bir açıklama olmamakla birlikte daha önce aktarılmayan tutarların toplu halde aktarıldığını düşünmekteyiz.

3.6. MASRAFLAR HESABI

Masraflar hesabı kalhanenin yapmış olduğu masrafların kayıtlarının tutulduğu hesaplardır. Masraflar hesabı tahakkuk eden ve te’diye (ödeme) olan şeklinde iki başlık altında kayıt altına alınmıştır. 1319 ile 1326 yılları arası kayıtların gösterildiği tabloda

¹⁵⁹ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001

masraf kalemleri olarak müteferrika (ufak tefek harcamalar), kâl masrafı ya da imalat masrafı, idare tarafından yapılan masraflar, nakliye masrafları ve maaşlar yer almaktadır¹⁶⁰. Hesaptaki tüm kalemlerin tahakkuk edilen tutarlarının te'diye edilme oranı %99 civarındadır.

¹⁶⁰ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001

Tablo 22. Tokat Kalhanesi Masraflar Hesabı

Tahakkuk-Te'diyat ¹⁶¹ -Guruş										
	1319/1901	1320/1902	1321/1903	1322/1904	1323/1905	1324/1906	1325/1907	1326/1908	Tahakkuk Toplam	Tediyat Toplam
Müteferrika	158833	8858	14875	9713	7824	7466	6901-6565	1186-535	215656	214669
Kâl Masrafı / İmalat Masrafı	48317	13207	23243	37216	47210	47658	110972-107615	10997-10453	338820	334919
İdarece Yapılan Masraflar	7643	180	0	0	0	0	0	0	7823	7823
Nakliye Masrafı	0	0	76085	84433-63240	93599-111339	104033	165886-164098	23640	547676	542435
Maaşlar	36263	36487	38873	40386	37312	37100	35605-32655	8850-6450	270876	265526
Toplam Guruş	251059	58732	153076	171749-150536	185945-203685	196258	319365-310933	45999-41078¹⁶²	1380851	1365072

¹⁶¹ Tahakkuk ile te'diyat arasında bir fark var ise "-" işareti ile ayrılarak her iki tutarda yazılmıştır.

¹⁶² İlk 3 ay verisi mevcuttur

Masraflar hesabı içinde müteferrika hesabı, birçok harcamanın kayıt edildiği bir hesap türüdür. Bu hesabın içinde, Kalhane'nin, tutarı düzenli olmayan harcamaları mevcuttur. Daha sonra detaylı olarak incelenecek olan müteferrika hesabındaki harcama kalemlerine birkaç örnek vermek gerekirse; kırtasiye harcamaları, kömür harcamaları, kalhane ve omca (kalhane fırınlarında yakılacak kütük) alanları bekçileri yevmiyeleri, memur harcırahları bu hesabın içinde yer alan harcamalardır¹⁶³. Kâl masrafı veya imalat masrafı kalhanenin en önemli masraflarından bir tanesidir. Madenlerden gelen ham cevher, ismi kâl fırını olan fırınlarda eritilerek cürufundan temizlenir ve kalıplara dökülür. Bu işleme kâl ya da tabh (pişirmek) etmek adı verilir¹⁶⁴. İdare tarafından yapılan masraflar genellikle kırtasiye harcamalarıdır. Müdürün ve kâtiplerin kâğıt masrafı posta masrafları bu harcama kaleminin içinde yer almaktadır¹⁶⁵. Kâl masrafı, nakliye masrafından sonra kalhanenin en önemli gideri olarak görülmektedir. Nakliye masrafı, kalhanenin en önemli ve en sorunlu masrafıdır. Nakliye müteahhitlerine ihale edilerek işletilen bu süreç, kalhanenin en önemli masraf kalemidir. Nakliye masrafı olarak 7 yılda yaklaşık yarım milyon guruş ödeme yapılmıştır. Maaşlar hesabı için daha önce sermaye hesabında öngörülen tutar olan 41280-41880 guruşluk tutara bahsi geçen yıllar arasında ulaşamamıştır. Maaşların arttığı yıllar kalhanenin yoğun çalıştığı dolayısıyla çalıştırdığı geçici işçi sayısının arttığı dönemler olarak düşünülmektedir. Çünkü 1319-1326 yılları arasında özellikle memur maaşlarında bu farkı oluşturacak bir zam olmadığı bilinmektedir¹⁶⁶.

3.7. ANBAR HESABI

Kullanım anlamı çoğunlukla zahire ve saire muhafaza edilen yer anlamına gelen anbar kelimesi¹⁶⁷ incelediğimiz defterlerde, günümüzde sık olmasa da kullanıldığı gibi, depo anlamında kullanılmıştır. Anbar hesabı iki ayrı başlık altında kayıt altına alınmıştır. Anbara giren bakırın kayıt edildiği bölüm olan ithalat bölümü ve anbardan çıkışın olduğu ihracat bölümüdür.

Anbar hesabı kayıtları Rumi 1319 (1903) ile 1326 (1910) yılları arasına aittir.

¹⁶³ BOA. T-d-1023.

¹⁶⁴ BOA. AE-SABH-I-158-10561. BOA. C-DRB-5-239. BOA. C-DRB-38-1892.

¹⁶⁵ BOA. HH-d-19785.

¹⁶⁶ BOA. T-d-1027.

¹⁶⁷ Şemseddin Sami, Kamus-i Türk-i, Çağrı Yayınları, s.171.

3.7.1. İthalat

İthalat bölümünde Ergani Madeni'nden kalhaneye gönderilen bakır miktarını ve kalhaneye ulaşan bakır miktarı ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır¹⁶⁸.

Tablo 23. Tokat Kalhanesi Anbar Hesabı

Tarihi	Ergani Madeni'nden Gelen	İthalat- (Kıyye)		Toplam
		Hesaplanan Noksan Ve Fazla		
		Noksan	Fazla	
1319/1903	173650	482	39	259331 ¹⁶⁹
1320/1904	0	0	0	0
1321/1905	100007	0	38	100046 ¹⁷⁰
1322/1906	169000	132	0	168877 ¹⁷¹
1323/1907	100000	260	2354	102614
1324/1908	160000	49	1454	161405
1325/1909	295392	1048	248	294592
1326/1910	294423	365	4124	298182
Toplam	1292472	2336	8257	1385047

Rumi 1319 (1903) ile 1326 (1910) yılları arasında anbar hesabına göre Ergani madeninden çıkan bakır miktarı 1292472 kıyye (1654,36 ton)'dur. Ergani madeninden çıkan cevherin tamamının Tokat kalhanesine gönderildiği bilinmektedir. Fakat gelen miktarların çok farklı olması, madenin cevher çıkartabilme potansiyeli ile doğrudan ilişkisi yoktur. Bunun nedeni bazı dönemlerde Ergani madeninden İngiltere'ye yapılan bakır sevkiyatlarıdır¹⁷². İskenderun limanından yapılan bu sevkiyatlar, Tokat kalhanesine gönderilen bakır miktarını etkilemektedir.

Ergani madeninden çıkan bakır miktarı ile kalhaneye gelen bakır miktarındaki farklılıkların, nakliye sırasında ya da Ergani madenindeki yükleme esnasında yapılan hesaplamalardan kaynaklandığı düşünülmektedir¹⁷³. Rumi 1319 (1903) yılının toplam bakır miktarı Ergani madeninden çıkan bakırın noksanı ve fazlasının hesaplanmasından sonra olması gereken miktardan 86123 kıyye (110,23 ton) daha fazladır. Bu fazlalığın

¹⁶⁸ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001

¹⁶⁹ 1318/1900 Senesinden devir olunan anbar mevcudu 86123 kıyye

¹⁷⁰ 1317/1899 -1318/1900-1319/1901 Seneleri anbar fazlası olup devir olan bakır mevcudu 87202 kıyye

¹⁷¹ Atık cüruf eritilerek elde edilen bakır hasılatı 10 kıyye

¹⁷² Ergani Madeninden İngiltere'ye yapılan bakır sevkiyatları için bakınız: BOA. T.d.991, T.d.992.

¹⁷³ BOA. C.ML. 5-220.

kaynağı anbara Rumi 1318 (1902) yılından devir olunan bakır miktarıdır. Rumi 1322 (1906) yılında atık durumdaki bakır döküntüsünün eritilerek 10 kıyye (12,8 kg.) bakır elde edildiği de kayıt altına alınmıştır. Bu bilgi bize bakırdan mümkün olan en üst miktarda yararlanılmaya çalışıldığı konusunda fikir vermektedir. 1320 (1904) yılına ait anbar kayıtlarında maden nakli ile ilgili bir veri girişi yapılmamıştır.

3.7.2. İhracat

İhracat bölümünde kalhaneden çıkan bakır miktarı ve nereye çıkış yapıldığı ile ilgili bilgiler mevcuttur¹⁷⁴.

Tablo 24. Tokat Kalhanesi Anbar Hesabı

İhracat- (Kıyye)				
Tarihi	Kâl Zaiyatı	Satılan Ve Kullanılan (Tüketilen)	Samsun'a Gönderilen	Toplam
1319/1903	32082	0	227993	260075
1320/1904	0	0	0	0
1321/1905	22056	0	78580	100642
1322/1906	11170	0	0	11170
1323/1907	45553	11176	202668	259397
1324/1908	37463	10173	113939	161575
1325/1909	55206	16830	92959	164995
1326/1910	47302	25000	207078	279380
Toplam	250832	63179	923217	1237234

Anbar hesabının ithalat bölümünde yer alan kalemler, kâl zaiyatı, satılan ve kullanılan (füruht ve sarf olunan) ve Samsun'a gönderilenlerdir. Kâl zaiyatı, imalat esnasında ki bakır kaybı (fire)'dir. Rumi 1323 (1907) yılında kıyyesi 7 guruştan Tokat bakırcı esnafına 11000 kıyyenin satıldığı¹⁷⁵ bilinmektedir. Yine aynı yıl 176 kıyye 200 gram bakır, nakil müteahhidinin noksan teslimi nedeni ile kıyyesi 10 guruştan tahsil edilmiştir¹⁷⁶. Rumi 1324 (1908) yılında 10000 kıyye bakır, Tokat bakırcı esnafına kıyyesi 6 guruş 32 paradan satılmıştır. Aynı yıl nakil müteahhidinin 173 kıyye noksan bakır teslimi nedeni ile kıyyesi 6 guruştan nakil müteahhidinden tahsil edilmiştir¹⁷⁷. Rumi 1325 (1909) yılında 16800 kıyye bakır redif kumandanlığına kazgan imalatı için

¹⁷⁴ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001.

¹⁷⁵ BOA, T-d-997, T-d-998, T-d-999.

¹⁷⁶ BOA. T-d-998, T-d-999.

¹⁷⁷ BOA. T-d- 999.

verilmiştir¹⁷⁸. Samsun'a gönderilen kaleminde ise Rumi 1320 (1904) ile 1322 (1906) yılları dışında sevkiyatın devamlı olduğu ve büyük miktarlarda sevkiyat yapıldığı görülmektedir. Samsun'a sevk edilen bakırlar Samsun iskelesinden gemilerle İstanbul'a taşınmaktaydı¹⁷⁹.

3.8. SANDIK HESABI

Sandık hesabı, masraflar hesabında olduğu gibi makbuzat ve medfuat bölümlerinden oluşur. Masraflar hesabından farkı ise sandık hesabında kalhaneye yapılan para girişleri de mevcuttur. Her türlü para girişi makbuzat hesabında gösterilmiştir. Medfûât hesabı ise masraflar hesabındakine benzer bir işleyişe sahiptir. Fakat daha genel harcamalara yer verilmiştir. İnceleyeceğimiz bu hesap Rumi 1320 (1904) ile 1325 (1909) yılları arası verilere sahiptir ama sandık hesabı daha önceki yıllardan devir olunan tutarları da göstermektedir¹⁸⁰.

3.8.1. Makbuzat

Kalhaneye yapılan her türlü para girişinin kayıt edildiği makbuzat hesabında, emanetten, müteferrikadan, sermayeden, madenci borçlarından ve kesintilerden elde edilen gelir kayıt altına alınmıştır.

Tablo 25. Tokat Kalhanesi Sandık Hesabı-Makbuzat-Guruş

Gelirin Türü	1320/1904	1321/1905	1322/1906	1323/1907	1324/1908	1325/1909	Toplam
Emanetden	0	19380	15600	0	5800	36850	77630
Müteferrikadan	3292	3372	27392	26874	80699	21311	162940
Sermayeden (Havalatdan- Nezaretden)	35076	4338	81140	106307	199235	258219	684315
Madenciyan Zimematı	2116	74	13920	215	1121	5929	23375
Kesintilerden	6943	2086	2003	1062	2443	1910	16447
Toplam	47427	29250	140055	134458	289298	324219	964707

Emanet kalemine ait veriler daha önce emanet hesabı incelenirken açıklanmıştı. Aynı tutarlar sandık hesabının makbuzat bölümünde de yer almıştır. Müteferrika

¹⁷⁸ BOA. T-d-1000.

¹⁷⁹ BOA. AE-SABH-I-158-10561.

¹⁸⁰ BOA. T-d-991, T-d-992, T-d-994, T-d-995, T-d-997, T-d-998, T-d-999, T-d-1000, T-d-1001.

kalemi, sermaye kalemi, merkez nezaretten ve sancaklardan gönderilen havalelerin birlikte kayıt edildiği kalemdir. Makbuzat bölümünün en büyük değeri sermaye kalemine aittir. Toplam tutarın %71'lik bölümü sermayeye aittir. Rumi 1321 (1905) yılı dışında her yıl artış gösteren bir seyre sahiptir. Madenciyan zimematı. Kesintiler kalemi, genellikle aylık toplam 163 veya 177 guruş olarak izlenebilmektedir. Sadece Rumi 1320 (1906) yılının şubat ayında açıklaması olmayan 5114 guruşluk bir kesinti mevcuttur. Toplam gelirlerin özellikle sermaye artışı kaynaklı bir yükselişi vardır. Nihayetinde satışlardan elde edilen gelirlerin yer almadığı bu hesap da 6 yıllık gelirin 964707 guruş olduğu görülmektedir.

3.8.2. Medfûât

Kalhanenin yaptığı her türlü harcama ya da ödemenin kayıt altına alındığı bölüm olan medfûât bölümündeki harcama kalemleri, imalat, emanet, idare tarafından yapılan masraflar, maaşlar, mahsubat, kesintiler, mal sandığına yapılan ödemeler, müteferrika harcamaları ve nakliyat ödemeleri yer almaktadır.

Tablo 26. Tokat Kalhanesi Sandık Hesabı-Medfuat

Tarihi	1320/1904	1321/1905	1322/1906	1323/1907	1324/1908	1325/1909	Toplam
İmalata/Kal Masrafına	16098	23239	100454	91154	151687	271709	654341
Emanete	0	12200	15600	0	7800	0	35600
İdareten Vuku Bulan Masraflar	0	0	1414	0	0	0	1414
Maaşlara	31679	42873	40386	19854	37100	32655	204547
Mahsubata	0	12460	10626	27089	81421	0	131596
Kesintilere	1992	2087	2125	885	2444	1909	11442
Mal Sandığına	0	0	0	0	0	27244	27244
Müteferrika	9026	14872	8294	3921	7422	6560	50095
Nakliyata	76084	0	0	0	0	0	76084
Toplam	134879	107731	178899	142903	287874	340077	1192363

İmalat veya kâl masrafı kalemi daha önce masraflar hesabında gösterilmişti fakat sandık hesabında gösterilen tutarlar ile farklılık söz konusudur. Sandık hesabındaki imalat masrafları daha fazladır. İmalat için harcanan paranın her geçen yıl daha fazlaştığı-Rumi 1323 (1907) yılı hariç- görülmektedir. Toplam harcamalar içindeki payı %54,8'dir. Bu da bize kalhanenin en önemli giderinin imalat masrafı olduğunu göstermektedir. Emanet kalemindeki harcamalar emanet kaleminde incelendiği ve

tutarlarında bir farklılık olmadığından burada tekrar incelenmeyecektir. İdare tarafından yapılan harcamalar, masraflar kaleminde de gösterildiği üzere yöneticilerin kırtasiye giderleri olarak kayıt altına alınmıştır. Maaşlar da masraflar kaleminde gösterilmiş fakat sandık hesabı ile aynı yıllar olmasına rağmen farklılık ihtiva etmektedir. Rumi1320 (1904)-1321 (1905)-1323(1907) yılları arasında farklılık söz konusudur. Mahsubat kelime anlamı olarak hesap edilmişler-hesaba dâhil edilmişler¹⁸¹ anlamına gelmektedir. Mahsubat kalemi de hesaba katılmış harcamaları göstermekte fakat içeriği ile ilgili bir bilgiye yer vermemektedir. Kesintiler kalemi, kalhane memurlarının maaşlarından yapılan kesintileri göstermektedir. Emanet hesabında da görülen bu kalem Rumi 1324 (1908) yılında yapılan 5000 guruşluk bir kesinti dışında hemen hemen aynıdır. Mal sandığı devlete ait kasa olarak tanımlanan¹⁸² ve devletin yapması gereken ödemelerin yapılmasına olanak sağlayan sistemdir¹⁸³. Kalhanenin mal sandığına para aktarması Rumi 1325 (1909) yılına kadar kayıtlarda rastlanılmayan bir bilgidir. Rumi 1325 (1909) yılında ise 27244 guruşluk bir devir görünmektedir. Müteferrika kaleminde yapılan harcamalar Rumi 1319 (1903) ile 1325 (1909) yılları arasında toplam 50095 guruşluk bir yere sahiptir. Müteferrika kaleminde yapılan bazı harcamalara örnek verirsek tadilat, tamirat, izabe (eritme) ücreti¹⁸⁴ bu kalemin harcamaları arasındadır. Nakliyat giderleri Rumi 1320 (1904) yılından sonra sandık hesabında gösterilmemiştir. Kalhanenin imalat giderlerinden sonra en önemli gider kalemi olan nakliyat giderleri masraflar hesabında gösterilmeye devam etmiştir.

Makbuzat ve medfûât hesapları karşılaştırıldığında kalhane giderlerinin bu 6 yıllık süre zarfında –Rumi 1324 (1908) yılı hariç- gelirlerinden fazla olduğu görülmektedir. 6 yıllık toplam gelirin 964707 guruş toplam giderinin ise 1192363 guruş olduğu 227656 guruşluk bir açık olduğu ortadadır.

3.9. MADENCİ BORÇLARI VE SATIN ALINAN EŞYA DEĞERİ HESABI

Cevher çıkartılan madenlerde, maden emînlerinin hesabına çalışan sarrafların mevcudiyeti bilinmektedir. Sarraflar madencilere kredi sağlamak ve maden ustalarının üretimi devam ettirip aksatmamalarına olanak sağlamaktaydılar. Maden

¹⁸¹ Ferit Develioğlu, a.g.e., s.681.

¹⁸² Mehmet Zeki Pakalın, Age. s.403.

¹⁸³ BOA. A).MKT-MHM-77-60.

¹⁸⁴ BOA. T-d-1023.

ustaları bu kredi ile üretim yaptıkları madenlerde ihtiyaç duydukları alet edevat ve sair malzemenin temini sağlıyorlardı. Üretim sonunda ise ustalar elde ettikleri gelir ile sarraflara olan borçlarını ödemekteydiler. Madenlerde sarraf bulunması çok uzun yıllarca süren ve hemen her madende görülen bir uygulamaydı¹⁸⁵. Tokat Kalhanesi'nde de çalışanların maaşlarının ödenmesi ve tasfiye işleminin yürütülmesi için sarraflardan sermaye desteği sağlanmaktaydı. 19. yüzyılın başlarında bu hizmet sarraf İstefan Oğlu Kaspar tarafından sağlanmakta ve sarraf bu hizmetinin karşılığı olarak kalhaneden aylık 300 guruş maaş almaktaydı¹⁸⁶. Madencilere verilen finansman desteği bazen direk merkez idare tarafından da yapılmaktaydı. Maden Eminine verilen kredi madencilere dağıtılmaktaydı. Maden Emini'nin ölümü ya da görevden alınması durumunda ise yeni tayin edilen Maden Emini, kredilerden dolayı mevcut olan borçları da üstlenmek ile mükellefi¹⁸⁷.

Kalhaneye satın alınan eşya türü ise oldukça çeşitlidir. Alınan bu eşyalara örnek verecek olursak, sabun, çalı ve hasır süpürge, yem torbası, kaya tuzu, don yağı, gaz yağı, keten tohumu, yular, dizgin ipi, demir çivi, demir kürek, sahtiyan (deri), tutkal, katran, mum, kömür sepeti, kum eleği, araba parmaklığı, araba makası, nal, saman¹⁸⁸. Eşyaların muhteviyatı bize kalhanedeki hemen her birimin ihtiyaçlarını göstermektedir. İncelediğimiz arşiv defterlerinde açıkça görülmektedir ki mevzu bahis eşya masrafları her ay yapılmaktadır.

¹⁸⁵ Fahrettin Tızlak, "Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE. Tarih ABD. 1991, s.148-149.

¹⁸⁶ Mehmet Beşirli, "Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:16 Araştırma Serisi No:7, Tokat, 2005, s.186.

¹⁸⁷ Süleyman Kaya, "Yeniçeri Ocağı Bezirgânlığının Hukuki Statüsü", Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2, İstanbul Ticaret Odası Yayınları-Ekonomik Ve Sosyal Tarih Yayınları, Yayın No:2010-67, 7-8 Eylül-2007, s.86.

¹⁸⁸ BOA.HH.d.19785, BOA. HH.d.19786, BOA.T.d.1022.

Tablo 27. Tokat Kalhanesi Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Değeri Hesabı-Tahakkuk Eden-Guruş

Tarih	Geçmiş Seneler	Önceki Sene	Cari Sene	Toplam
1304/1888	932789	0	24171	956960
1305/1889	932789	6942	15163	954984
1306/1890	918447	0	59635	978082
1307/1891	912452	25613	55599	993664
1308/1892	919285	27390	50521	997196
1309/1893	930608	43364	25364	999336
1310/1894	949915	19735	44264	1013914
Toplam	*	*	274717	6894136

Tablo 28. Tokat Kalhanesi Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Değeri Hesabı-Tahsil Olunan-Guruş

Tarih	Geçmiş Seneler	Önceki Sene	Cari Sene	Toplam
1304/1888	0	0	17227	17227
1305/1889	14342	6942	15163	36447
1306/1890	5994	0	34022	40016
1307/1891	1426	17353	28208	46987
1308/1892	1828	14239	7689	23756
1309/1893	0	24057	5628	29685
1310/1894	0	36	36673	36709
Toplam	*	*	144610	257827

Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arasında kalhanenin madenci borçları ve satın alınan eşya değeri hesabının tahakkuk eden kısmı incelendiğinde, geçmiş senelerden devir olan borçların da kayıt altına alındığı görülmektedir. Geçmiş senelere ait bu verilerin madenci borçlarına ait olduğunu tespit edebilmekteyiz. Bu tespiti yapmamıza olanak veren durum ise satın alınan eşya değerlerinin ödemelerinin anında yapıldığını görebilmemizdir¹⁸⁹. Madenci borçları ve satın alınan eşya değerleri için tahakkuk eden bedeller incelendiğinde, geçmiş senelere ait yüklü miktarlarda borcun tahakkuk ettiği görülmektedir. Rumi 1304 (1888) yılına devir olunan borç tutarı 932789 guruş olarak kayıtlarda yer almaktadır. Daha öncede belirttiğimiz üzere bu tutarlar madenci borçlarını temsil etmektedir. Bu tespitin ilk sebebi, satın alınan eşya bedellerinin ödemesinin ilgililere hemen yapılması diğer sebebi ise satın alınan eşya bedellerinin bu denli yüksek olmamasıdır. Madenci borçları ve satın alınan eşya değeri hesabının tahakkuk eden tutarların, incelediğimiz yedi yıl sonunda artmış olduğu

¹⁸⁹ BOA.T.d.1022.

görülmektedir. Bu durum bize madencilerin sarraflara ya da merkezi idareye olan borçlarını ödeyemediklerini göstermektedir. Yedi yılsonunda devir olan borç tutarı 949915 guruşa kadar yükselmiştir. Kalhaneye ait kayıtlarda daha sonraki dönemlerde madenci borçları ile ilgili bir bilgi yer almadığından bu borçların ne kadarının ödendiği ile ilgili bir bilgiye ulaşılmamakla birlikte, kalhane sarraflarının alacakları için yazışmalar yaptıkları belgelerde görülebilmektedir¹⁹⁰. Sarraflar sadece madencilere değil kalhane yöneticilerine de hem kefil olmakta hem de kredi vermekteydiler¹⁹¹. Bu durum kalhanenin ihtiyacı olan para için sarrafların ne derece etkin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Fakat ulaştığımız mevcut madenci borçlarının incelediğimiz dönem öncesinden kalma borçlar olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü 19. yüzyılın ortasına gelmeden Avrupa tarzı ile inşa edilen yeni kalhane ile Tokat Kalhanesi'nde sarraflara görev verilmemiş yani destekleri istenilmemiştir¹⁹².

Tablo 29. Tokat Kalhanesi Madenci Borçları Ve Satın Alınan Eşya Değeri Hesabı
Tahakkuk Eden-Te'diye Olunan

Tarih	Geçmiş Seneler	Önceki Sene	Cari Sene	Toplam
1304/1888	0	0	24171	24171
1305/1889	0	0	15163	15163
1306/1890	0	0	59635	59635
1307/1891	0	0	55599	55599
1308/1892	0	0	51055	51055
1309/1893	0	0	25364	25364
1310/1894	0	0	44264	44264
Toplam	0	0	275251	275251

Tokat Kalhanesi madenci borçları ve satın alınan eşya değeri hesabının tahakkuk eden ve te'diye olan bölümü incelendiğinde tahakkuk eden kısmın tamamının Te'diye edildiği görülmektedir. Te'diye olunan tutarların madenci borçlarına veya satın alınan eşya bedelleri için ödendiğine dair bir açıklama yapılmamıştır. Fakat satın alınan eşya bedellerini gösteren diğer belgeler incelendiğinde, te'diye olunan tutarların, satın alınan eşyalar için ödenen tutarlara daha yakın olduğu gözlemlenebilmektedir. Kalhanenin ihtiyaç duyduğu ve süreklilik arz eden birçok madde mevcuttur. Bunlar, kalhane çalışanlarının alet edevatı olabildiği gibi yöneticilerin masraflarını da içermektedir.

¹⁹⁰ BOA.ŞD.346.29.

¹⁹¹ BOA.MVL.488.63, BOA.MVL.524.75.

¹⁹² Mehmet Beşirli, Age. s.197.

Kalhanenin satın aldığı eşya bedelleri aylık olarak kayıt altına alınmakta ve değışkenlik göstermektedir. Fakat tutarların aylık 3000 ile 6000 guruş arasında değıştiği tespit edilebilmektedir¹⁹³.

3.10. MÜTEFERRİKA HESABI

Müteferrika kelimesinin mali olarak anlamı, ufak tefek işler için ayrılan paradır¹⁹⁴. Kalhane hesap kayıtlarında çokça karşımıza çıkan bu kavram tek başına da bir hesap türü olarak kayıt altına alınmıştır. Müteferrika hesabı tahakkuk eden ve tahsil olunan bölümü ve tahakkuk eden ve te'diye olunan bölümlerine sahiptir.

3.10.1. Müteferrika Hesabı Tahakkuk Ve Tahsil

Müteferrika hesabının tahakkuk eden ve tahsil olunan bölümünde kalhaneye asıl işi olan bakır saflaştırması dışında gelir getiren kalemler mevcuttur. Bu kalemler; akçe kârı, araba kirası, eski nal değeri, çöp olan mürdesenk değeri, çeşitli eşya değeri, fazla kömür değeri, fazla omca değeri, mürdesenk değeri, müteferrika, eksik teslim olunan ham bakır değeri, eksik teslim olunan mürdesenk değeri, omca kârıdır. Müteferrika gelirleri kalhane açısından önemlidir. Daha önceki hesaplardan gördüğümüz üzere kalhanenin sermaye hesabı ve havaleler yolu ile kalhane bütçesine aktarılan paralar olduğunu bilmekteyiz. Fakat hem sermaye hesabına yapılan girişler hem de havale yoluyla diğer vilayet ve sancaklardan gönderilen paraların kalhane için yeterli olmadığını daha önce belirtmiştik. Özellikle havale tutarlarının zamanında gelmemesi veya hiç gelmemesi nedeni ile kalhanenin nakit ihtiyacının karşılanamadığı görülmektedir. Bu nedenle müteferrika gelirleri kalhanenin nakit ihtiyacını karşılaması açısından çok önemlidir. Kalhanenin incelediğimiz yedi yıllık süre içerisinde elde ettiği müteferrika gelirlerinin toplamı 253774 guruştur. Mevcut müteferrika kalemleri arasında en fazla gelir getiren kalem ise kalhaneye tâbi olan omca karyelerinden elde edilen omcaların Tokat ahalisine satılmasından dolayı elde edilen omca kârıdır.

Bu kalemlerden elde edilen gelirler de sandık hesabında makbuzat bölümünde yer alan müteferrikadan kalemine işlenmektedir.

¹⁹³ BOA.HH.d.19785, BOA.T.d.1022, BOA.HH.d.20198.

¹⁹⁴ Ferit Develioğlu, age. s.914.

Tablo 30'da 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arasında müteferrika kalemlerinden elde edilen gelirlerin tahakkuk eden ve tahsil olunan kısımlarını incelenmiştir¹⁹⁵.

¹⁹⁵ BOA. T.d.1021, T.d.1023.

Tablo 30. Mütferrika Hesabı- Tahakkuk Eden-Tahsil Olunan

Masrafın Türü	1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892	1309/1893	1310/1894	Toplam
Akçe Karından	2626	35	34	1567	150	1214	9052	14678
Araba Kirası	640	5048	2699	280	0	0	0	8667
Atık Nal Bahası	0	0	185	0	0	0	0	185
Çöp Olunan Mürdesenk Bahası	0	0	0	0	22250	0	4695	26945
Çeşitli Eşya Bahası	346	0	909	0	0	0	0	1255
Fazla Kömür Bahası	652	1581	751	0	0	1740	0	4724
Fazla Omca Bahası	0	0	0	0	0	5499	0	5499
Mürde Senk Bahası	6635	6216	5562	0	0	0	1506	19919
Mütferrika	0	0	733	812	241	1524	1102	4412
Noksan Teslim Olunan Ham Bakır Bahası	669	0	534	0	0	0	0	1203
Noksan Teslim Olunan Mürde Senk Bahasından	65	0	0	0	0	0	0	65
Omca Temettüatı	25503	17373	33462	37587	28077	3787	20433	166222
Genel Toplam	37136	30253	44869	40246	50718	13764	36788	253774

- Akçe kârı, kalhanenin mevcut varidatını kısa süreliğine para vakıflarına vererek faiz geliri elde etmesidir. 7 yıllık müteferrika hesabının toplam tahsilatının %5,8'i akçe kârından elde edilmiştir.
- Araba kirası, kalhaneye ait arabaların kiralanması sonucu kalhanenin gelir elde etmesidir. Araba kiralama işleminin, diğer defterlerdeki nakliye zamanları ile karşılaştırılması yapıldığında ham bakır ya da halis bakır nakliyatının yapılmadığı aylarda yapıldığı görülmektedir¹⁹⁶. Bunun yanında kalhaneden bakır satın alan bakırcı esnafının bakırlarının taşınması işlemi eğer kalhane arabaları ile yapılıyor ise kalhane bu nakliyeden ücret almaktaydı ve bu ücreti araba kirası olarak kayıt altına alıyordu¹⁹⁷. Toplam müteferrika gelirleri içindeki payı %3,4'dür.
- Atık nal değeri, incelediğimiz dönemde bir kere gelir elde edilmiş bir kalemdir. Eski nalların satılmasından elde edildiği düşünülmektedir.
- Çöp olunan mürdesenk değeri, mürdesenk, bakırın tabh edilmesi için gerekli katalizör maddedir. Kurşun-oksit olan mürdesenk de çoğunlukla Ergani madeninden sevk edilmekteydi¹⁹⁸. Kullanım ömrü dolan mürdesenkin satılmasından elde edilen gelir olarak kayıt altına alınmıştır. 1308 (1892) ve 1310 (1894) yıllarında iki defa satılan mürdesenk toplam müteferrika gelirlerinin %10,6'sını oluşturmaktadır.
- Çeşitli eşya değeri, bu kalemde hangi tür eşyaların satıldığına dair bir açıklama yapılmamakla birlikte 7 yıllık bir süreçte 1255 guruşluk bir katkı sağlamıştır.
- Fazla kömür değeri, kalhane ocaklarının en önemli gider kalemlerinden olan, kalhane fırınlarının yakılmasında ki enerji kaynağı kömürden satılan kısımlarının değerinin kayıt altına alındığı kalemdir. Kalhaneye bağlı olan kömürcülerin ürettiği kömürlerden kalhane ihtiyacı fazlasının
- Tokat ahalisine satılması sonucu elde edilen gelirdir. Kömür satışından elde edilen gelir incelediğimiz süreç itibari ile 4724 guruştur.
- Fazla omca değeri, kalhane ocaklarında yakacak olarak kullanılan bir diğer enerji kaynağı olan omca (kütük) satışından elde edilen gelirdir.

¹⁹⁶ BOA. T.d.1021.

¹⁹⁷ BOA.HH.d.21288.

¹⁹⁸ Fahrettin Tızlak, Age. 649.

Kalhaneye ait olan ormandan getirilen omcalardan kalhanenin ihtiyacı dışındakilerin satılması karşılığı elde edilen gelirdir. 1309 (1893) yılına ait 5449 guruşluk tek bir kayıt mevcuttur. Omca temettüatı kaleminden farklı olarak bu hesap kaleminin tutulmasının sebebi, omca karyelerinden, omcaların getirilmesi sonucunda kalhane ihtiyacı belirlenip kalanı ahaliye satılmaktadır. Bu kalemde kalhane ihtiyacı olarak belirlenip kalhaneye nakil ettirilen fakat daha sonra satışına karar verilen omcaların satışı sonucu elde edilen gelirden bahsedildiğini düşünmekteyiz.

- Mürdesenk değeri, bu kaleminde satış gerekçesi açıklanmadığı gibi ihtiyaç fazlasının satıldığı düşünülmektedir. 19919 guruşluk bir tutar ile toplam müteferrika gelirinin %7,8'ini oluşturmaktadır.
- Müteferrika, içeriğinin kayıt altına alınmadığı hizmet ya da mal satışından kaynaklanan gelir türüdür. Toplam gelir içinde 4412 guruşluk bir kısmı oluşturmaktadır.
- Eksik teslim olunan ham bakır değeri, Ergani madeninden gönderilen ve nakil müteahhitleri tarafından eksik teslim edilen işlenmemiş bakırın eksik kalan kısmının kalhane tarafından ücretlendirilmesi sonucu elde edilen gelir türüdür¹⁹⁹.
- Eksik teslim olunan mürdesenk değeri, madenlerden gönderilen mürdesenkin nakliye müteahhitleri tarafından eksik teslimi nedeni ile kalhane tarafından eksik kalan kısmının ücretlendirilmesi ile elde edilen gelir türüdür²⁰⁰.
- Omca temettüatı, kalhaneye ait ormandan elde edilerek Tokat ahalisine satılan omcalardan elde edilen net kârdır. Yedi yılsonunda elde edilen net omca kârı 166222 guruştur.

3.10.2. Müteferrika Hesabı Tahakkuk Ve Te'diye

Müteferrika hesabının tahakkuk ve Te'diye bölümünde kalhane giderlerini daha detaylı görmek mümkündür. Masraflar hesabından farklı olarak müteferrika hesabında yapılan harcamalar ayrıntılı olarak kayıt altına alınmıştır. Masraflar hesabında ana

¹⁹⁹ BOA. T.d.998, T.d.999.

²⁰⁰ BOA. T.d.998, T.d.999.

kalemlerden biri olan müteferrika harcamalarını görebilmekteyiz. Müteferrika hesabının Te'diye bölümü sandık hesabının medfuat bölümüne işlenmektedir. Bu bölümde müteferrika hesabında yer alan kalemler; çeşitli eşya değeri, Kayseri toprağı değeri, kalhane bekçileri ve amele yevmiyesi, harcırah, izabe ücreti, kalıp ücreti, kalhane zemin icaresi (kirası), kırtasiye giderleri, kömür giderleri, müezzinlik yıllığı, mürdesenk değeri, mürdesenk nakliyesi, od taşı değeri, omca değeri, omca bekçileri yevmiyesi, Samsun müftü masrafı, tamirat ve tadilat kalemleridir. Müteferrika hesabının tahakkuk tutarları ile Te'diye olunan tutarları arasında bazı yıllarda farklılık söz konusudur. Kalhanenin müteferrika giderlerinin incelediğimiz yedi yıllık süre içerisinde tahakkuk eden kısmı 699709 guruştur. Tahakkuk eden kısmın 676401 guruşu ödenmiş ve dolayısıyla te'diye'nin tahakkuku karşılama oranı yaklaşık %97'e ulaşarak iyi bir tablo ortaya koyulmuştur. Kalhanenin müteferrika giderlerinde en fazla ödeme yapılan kalemleri kalhane bekçileri ve ameleleri olmuştur.

Tablo 31'de Rumi 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arasında müteferrika kalemlerinden yapılan harcamaların tahakkuk eden ve te'diye olunan kısımlarını incelenmiştir²⁰¹.

²⁰¹ BOA. T.d.1021, T.d.1023.

Tablo 31. Tokat Kalhanesi Mütferrika Hesabı- Tahakkuk-Tediyat-Guruş

Masrafın Türü	1304/1888 Tah./Ted.	1305/1889 Tah./Ted.	1306/1890 Tah./Ted.	1307/1891 Tah./Ted.	1308/1892 Tah./Ted.	1309/1893 Tah./Ted.	1310/1894 Tah./Ted.	Tahakkuk Toplam/Tediyat Toplam
Çeşitli Eşya Değeri	14590	9207	10714	6731	4711	8741	8722	63416
Kayseri Toprağı Bahası	2124	1083	1200	1073	0	608	1631	7719
Kalhane Bekçileri Ve Amele Yevmiyesi	46725	33932/20444	38039	24464	11914/10010	17571/19045	26938/23799	199583/182138
Harcırah	120/2478	2358/400	400/0	0	350	240	120	3588
İzabe Ücreti	13249	7820/5412	8044	6447	0	4209	6993/5759	46762/43334
Kalıp Ücreti	11890	7208/5593	7293	5925	0	3562	8417/7858	44295/42190
Kalhane Zemin Kirası	12	12	12	12/0	0	0	0	48/36
Kırtasiye Giderleri	226	56	331	90	84	294	180	1261
Kömür Giderleri	36315	21420	15457	17686	0	6450	19793	117121
Müezzinlik Saliyesi	400	400	400	200	400	520	400	2720
Mürde Senk Bahası	7275	4584	4172	3272	0	2361	5829	27493
Mürde Senk Nakliyesi	2948	2762	1854	0	999	0	1204	9767
Od Taşı Bahası	14823	7631	7803	6250	0	3580	6963	47050
Omca Bahası	28053	19590	15220	14863	0	8892	18518	105136
Omcalık Bekçileri Yevmiyesi	2700	2700	2700	2700	2703/2474	2925	2700/2822	19128/19021
Samsun Müftü Masrafı	591	0	488/477	0	0	1145	285	2509/2498
Tadilat-Tamirat	1104	284	507	218	0	0	0	2113/1913
Genel Toplam	183145/185503	121047/101578	114634/114118	89931/89719	21161/19028	61098/62572	108693/103883	699709/676401

- Çeşitli eşya değeri, kalhanenin ihtiyacı olan bazı eşyalar için ödemelerdir. Bu eşyaların bazıları şunlardır; sabun, nal, nal mıhı, zeytinyağı, gaz yağı, çalı süpürgesi, kâğıt, gübre²⁰². Tahakkuk ile te'diyesi arasında fark bulunmayan bu kalem toplam müteferrika harcamalarının %9,3'ünün oluşturmaktadır.
- Kalhane bekçileri ve amele yevmiesi, kalhane personel maaş defteri²⁰³ incelendiğinde kalhane bekçisi yer almamaktadır. Fakat 1271 (1856) yılına ait Hazine-i Hassa defterindeki kayıtlarda kalhane bekçileri mevcuttur. Bu defterdeki kayıtlara göre 3 kalhane bekçisinin yevmiesi 3,5 guruştur²⁰⁴. Daha sonraki yıllarda bu görevi kalhane personelleri arasında görev alan kolcuların ifa ettikleri düşünülmektedir. Personel maaş defterlerinde kalhane kolcusunun aldığı maaş aylık 40 guruş olarak kayıt edilmiştir²⁰⁵. Tahakkuk eden tutarın %91'inin Te'diye olduğunu görmekte olduğumuz bu kalem toplam te'diyenin %26,9'unu oluşturmaktadır. Kalhanede çalışan ameleler ile ilgili başlık daha sonraki bölümlerde detaylı olarak açıklanacaktır.
- Harcırâh, kalhane memurlarının görevlendirilmeleri nedeni ile ya da kalhane dışından kalhane işlerini yapmak için gelen memurlara verilen ücrettir²⁰⁶. Tahakkuk eden tutar olan 3588 guruşun tamamı Te'diye olunmuştur.
- İzabe ücreti, izabe Ergani madeninden gelen ham bakırın eritilme işlemine verilen isimdir. Eritmek anlamına da gelen bu işlem kalhane izabecisi tarafından yerine getirilmektedir²⁰⁷. Tahakkuk eden tutarın %92,6'sı Te'diye olunmuştur. Toplam te'diyeye olan oranı ise %6,4'dür.
- Kalıp ücreti, kalhane ocaklarında eritilen bakırların kalıplara dökülerek külçe haline getirilmesi işlemidir²⁰⁸. Tahakkuk eden tutarın %95,2'si Te'diye olunmuştur. Toplam te'diyeye olan oranı %6,2'dir.
- Kalhane zemin kirası, kalhanenin üzerinde kurulu olduğu toprağın sahibi olan vakıfları ödenen kira tutarıdır.

²⁰² BOA. T.d.1022, 10. HH. d.19785.

²⁰³ BOA. T.d.1027, T.d.1028.

²⁰⁴ BOA. HH. d.19785.

²⁰⁵ BOA. T.d.1028.

²⁰⁶ BOA. HAT. 1254.-48533.

²⁰⁷ BOA. T.d.1028.

²⁰⁸ Sibel Ağce Leventoğlu, "Gaziantep Hasan Süzer Etnografya Müzesi'nde Bulunan Ortaçağ Ve Sonrası Döneme Ait Madeni Mutfak Kapları", (Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Sanat Tarihi ABD-2006), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 33.

- Kırtasiye giderleri, kalhane yöneticileri tarafından yapılan harcamalardır. Kalhane müdürü, kalhane muhasebecisi, kâtipler ve sandık-kâr için gerekli olan sarf malzemenin tutarındır²⁰⁹. Tahakkuk eden tutarın tamamı Te'diye olunmuştur.
- Kömür giderleri, kalhane ocaklarının/fırınlarnın enerji kaynağı olan kömür toplam Te'diye tutarının %17,3'ünü oluşturmaktadır. Tahakkuk eden tutarın tamamı Te'diye olunmuştur.
- Müezzinlik salyanesi, kalhanede görevli müezzinin ya da müezzinlerin yıllık ücretleridir. Tahakkuk edilen tutarın tamamı Te'diye olunmuştur.
- Mürdesenk değeri, bakır tabhiesinde katalizör görevi gören mürdesenk (kurşun-oksit) için ödenen tutardır. Toplam Te'diye tutarının %4'ünü oluşturmaktadır. Tahakkuk eden kısmın tamamı Te'diye olunmuştur.
- Mürdesenk nakliyesi, kullanım ömrü dolan bir madde olduğu için sürekli ihtiyaç kalemlerinden biri olan mürdesenkin nakliyesi için ödenen tutardır. Tahakkuk eden tutarın tamamı Te'diye olunmuştur.
- Od taşı değeri, ateşe dayanıklı olduğu için kalhane ocaklarında kullanılan od taşı²¹⁰ için ödenen tutardır. Toplam Te'diye olunan tutarın %7'sini oluşturmaktadır. Tahakkuk eden tutarın tamamı Te'diye olunmuştur.
- Omca bahası, kalhane ocaklarında yakmak için kullanılan omca için ödenen tutarlardır. Tokat'a bağlı birçok karyeden temin edilmektedir²¹¹.
- Omcalık bekçileri yevmiyesi, kalhaneye ait omcalık alanlarda bekçilik yapan kalhane personelinin ücretidir. Bu görevi de kalhane personel defterinde yer alan kolcuların ifa ettiği düşünülmektedir.
- Tadilat-tamirat, kalhane envanterindeki malzemenin tamir edilmesi veya yeni kurulan ocakların inşası giderlerinin ödendiği kalemdir. Tahakkuk eden kısmın %90,5'i te'diye olunmuştur.

Kalhanenin Rumi 1271 (1855) tarihli ve beş buçuk ay için düzenlenmiş müteferrika kayıtlarında, yapılan harcamalar daha detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bazılarına yer vermek gerekirse, “akçe celilesi için Harput ve Maden taraflarına gönderilen adamların beygirleri için

²⁰⁹ BOA. HH. d.19785.

²¹⁰ Yaşar Baş, “İstanbul Yapılarında Karamürsel Od Taşının Kullanımına Dair Bazı Tespitler”, Bingöl Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt:7, Sayı:14, 2017, 46-50.

²¹¹ BOA. HH. d.19784.

verilen ücret ve masraf vesaireleri” başlığında şu açıklamalara yer verilmiştir; Harput ve Maden taraflarına gönderilen Batman oğlu Abdullah’ın beygir ücreti ve masrafları 1797 guruş, havale akçesi için Sivas’a gönderilen Abdullah Efendiye verilen 200 guruş, mumi ileyhin posta ve kiracı beygiri ücreti 130 guruş, mürdesenk nakliyesine gönderilen adamlara verilen 200 guruş, omcalık karyelerine muhasebeye gönderilen adamlara verilen 71 guruş toplam 2398 guruş şeklinde ayrıntılara yer verilmiştir. Bu tür harcamaların daha sonra yukarıdaki Tablo 31’de yer alan harcırah başlığı altında açıklama olmaksızın kayıt altına alındığı düşünülmektedir. Bir diğer örnek ise kalhane memurlarının kırtasiye masraflarını içermektedir. Buna göre; eski müdürün kırtasiye masrafı 139,5 guruş, kalhane kâtibinin kırtasiye masrafı 105 guruş, kömür kâtibinin kâğıt değeri 32 guruş, Sandukkârın (veznedar) kırtasiye masrafı 130 guruş, sandukkâr yazıcısının kâğıt değeri 17 guruş toplamda 423,5 guruştur. Kalhane müdürünün şahsı tarafından yapılan müteferrika masrafı 2431 guruş olarak kayıt altına alınmıştır. Yine aynı dönemde kalhane ile İstanbul (Dersaadet) arasındaki yazışmaların (mektupların) posta ücretlerinin toplamı 1349 guruş olmuştur²¹². Tüm bu harcama kalemleri incelendiğinde kalhanenin kısıtlı gelir kalemleri olmasına karşın gider kalemlerinin fazlalığı göze çarpmaktadır.

3.11. TOKAT KALHANESİNİN HESAPLARININ GENEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Tokat Kalhanesi’nin hesapları, BOA.’dan elde edilen Tokat Kalhanesi hesabat defterleri, makbuzat ve medfûat defterleri ve hazine-i hassa defterlerindeki verilerden derlenerek oluşturulmuştur. İncelenen defterlerde veriler aylık olarak kayıt altına alınmıştır. Defterlerde aylık olarak kayıt altına alınmış olan veriler tarafımızca yıllık hale getirilerek tablolar halinde sunulmuştur. Kalhanenin hesaplarında açıkça görülmektedir ki Rumi 1310 ile 1319 yılları arasında veri girişi yapılmamıştır, bu durumun sebebi Rumi 1320 yılına ait bir belgede açıklanmıştır. Buna göre kalhanenin 10 yıldan fazladır metruk halde olduğu belirtilmektedir²¹³.

Kalhane hesaplarının değerlendirmesine kalhanenin giderlerinin incelenmesi ile başlarsak kalhanenin masraflarında yıldan yıla büyük farklılıklar görülmektedir. Özellikle müteferrika diye kaydedilen ve ufak tefek harcamalar olarak açıklanan kalemde yıldan yıla büyük farklılıklar yaşanmıştır. Müteferrika giderleri birçok ayrı kalemden oluşmaktadır ve

²¹² BOA. HH. d.19785.

²¹³ BOA. BEO.1857-139234.

içinde düzenli ödemeler de mevcuttur. Masraflar hesabında düzensiz ve yüksek tutarlara ulaşan bir diğer kalemde nakliye masrafıdır. Nakliye masrafının kalhane için önemli bir tutar olduğu ve bazen kalhaneyi borç alacak kadar zor duruma düşürdüğünü daha önce belirtmiştik. Kalhanenin verisi mevcut olan dönemde yani Rumi 1319 ile 1326 yılları arasında yaptığı toplam masraf tutarı 1380851 guruştur. Bu tutarın ödenebilen/ödenen kısmı ise 1365072 guruştur. Aynı dönem için kalhaneye gönderilmesi uygun görülen tutar 1815832 guruş iken gönderilen sermaye tutarı (bu tutarlar merkez nezaretten ve diğer vilayet ve sancaklardan gönderilen havaleleri kapsamaktadır) ise 955541 guruştur. Sermaye hesabında, gönderilecek olan tutar iki ayrı kalem hesaplanarak oluşturulmaktadır. Bunlar; maaşlar ve masraflardır. Masraflar hesabı maaşları da kapsadığından dolayı sermaye olarak gönderilen tutarın masraflar hesabını karşılaması gerekmektedir. İncelediğimiz dönemde kalhaneye gönderilen sermayenin masraflar hesabındaki tutarı karşılamadığı görülmektedir. Fakat sermaye hesabında gösterilen tutarlar kalhanenin tek gelir kaynağı değildir. Kalhane gerek saf bakır satışından gerekse müteferrika gelirlerinden ayrıca gelir elde edebilmektedir. Kalhanenin kasa hesabı olarak işlem yapılan hesap sandık hesabıdır. Bu hesaplar incelendiğinde görülmektedir ki irsal olunan yani kalhaneye gönderilen sermaye tutarlarının tamamı sandık hesabına göre kasaya giriş yapmamıştır. Bu durumun sebebi olarak düşündüğümüz; sermaye olarak gönderilen meblağların sandık hesabına girişi yapılmadan önce bir ödeme için kullanılmış olmasıdır. Giderlerin incelenmesinde son olarak müteferrika hesabına bakacak olursak, müteferrika hesabı hem gider hem de gelir yaratan kalemlerin oluşturduğu bir hesap türüdür. Kalhanenin müteferrika hesaplarının incelendiği dönemde Rumi 1304 ile 1310 yılları arasında müteferrika gelirleri 253774 guruş müteferrika giderleri ise 676401 guruş olmuştur. Sadece incelediğimiz 7 yıl içerisinde müteferrika giderleri müteferrika gelirlerinden 422627 guruş daha fazladır. Bu meblağ Tokat kalhanesine Rumi 1319 ile 1326 yılları arasında gönderilen sermaye tutarının %44,2'sine tekabül etmektedir. Varidat (gelirler) hesabında yer alan kalem müteferrika gelirleri ve madenci borçlarıdır. Müteferrika gelirlerinin Rumi 1319 ile 1326 yıllarında 304009 guruşa çıktığı görülmektedir. Hesapların incelenmesinde en dikkat çekici durum ise Tokat Kalhanesi'nden satılan bakırların hesap defterlerinde guruş cinsinden gösterilmemesidir. Tokat bakırcı esnafına ya da bakır tüccarlarına satılan bakırlardan elde edilen tutarlar kalhanenin hesaplarında bulunmamaktadır. Yalnızca satılan bakırın miktarı yer almaktadır. Bu durum bize bakır satışından elde edilen tutarların kalhane kasasına girmediğini anlatmaktadır.

4. TOKAT KALHANESİNDE EMEK

4.1. MAAŞ HESABI

Tokat kalhanesinin sermaye hesaplarından da görüldüğü üzere kalhanenin sabit bir gideri olarak maaşlar kalhane bütçesinin en önemli giderlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kalhanenin sermayesinin ve diğer sancaklardan gönderilen havalelerin zamanında gelmemesi ya da gönderilmemesi nedeni ile kalhane personelinin bazı dönemlerde maaş almalarında sıkıntı yaşandığı bilinmektedir²¹⁴. Fakat mevcut maaş hesapları incelendiğinde, tahakkuk eden personel maaş tutarlarının tamamının ödenebildiği tespit edilmiştir. Sadece 1308 (1892) yılında tahakkuk eden tutar olan 62466 guruş iken ödenen tutar 59314 guruştur. Oluşan 3152 guruşluk fark 1309 (1893) yılının ilk ayı Mart'ta ödenmiştir²¹⁵.

Tokat kalhanesinin hesap defterlerini incelediğimizde personel maaşlarının birçok hesabın içinde yer aldığını görmekteyiz. Bu hesaplar, sermaye hesabı, masraflar hesabı, sandık hesabıdır. Bunların dışında maaş hesabı adı altında sadece maaşların gösterildiği bir hesapta mevcuttur. Maaşlar hesabı olarak kayıt edilen bu hesaplar 1304 (1888) ile 1310 (1894) yılları arasını kapsamaktadır²¹⁶.

Tablo 32. Tokat Kalhanesi Maaş Hesabı

Tahakkuk Edilen - Te'diye Olunan							
1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	1308/1892	1309/1893	1310/1894	Toplam
62316	62508	74962	62508	62466-59314	65558	44144	372146

Tablo 32.'de görüldüğü üzere kalhanenin 7 yılda ödediği toplam maaş tutarı 372146 guruştur. Yıllara göre maaşlarda oluşan farklılığın sebebinin kalhanedeki iş yoğunluğuna göre çalıştırılan amele sayısından kaynaklandığı düşünülmektedir²¹⁷. Kalhane memurlarının sabit olarak çalıştığı amelelerin ise geçici olarak çalıştığını kalhane personel defterlerinden ve amele yevmiye defterlerinden görmek mümkündür. Ayrıca maaş hesabında gösterilmeyen bir kalem olarak kalhane müdür maaşı vardır. 25 Mart 1276 (1880) tarihinden itibaren yapılan düzenleme ile kalhane müdürlüğü ile Tokat Mutasarrıflığı birleştirilmiş bu nedenle kalhane

²¹⁴ BOA. MV-13-56, A) MKT-MHM-492-43.

²¹⁵ BOA. T.d.1023.

²¹⁶ BOA. T.d.1021, BOA. T.d.1023.

²¹⁷ BOA. T.d.1028.

müdürlüğü için ayrıca bir maaş ödenmeyeceği belirtilmiştir²¹⁸. Kalhane müdürlüğü ve Tokat Mutasarrıflığının birleştirilmesinden önceki dönemle ilgili olarak ulaşabildiğimiz kaynaklara göre kalhane müdür maaşının da dâhil olduğu, kalhane maaş giderleri Rumi 1271 (1855)'de yıllık 70920 guruş olarak tespit edilmiştir²¹⁹. Rumi 1272 (1856) yılında ise maaş giderleri 79920 guruş olarak hesaplanmıştır²²⁰.

4.2. MAAŞ KESİNTİLERİ HESABI

Maaş kesintileri hesabı (Maaşat Tevkifatı Hesabı) Tokat Kalhanesi'nin incelenen hesap cetvellerinde 1304 (1888) ile 1307 (1891) yılları arasındaki kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu kayıtlara göre maaş kesintilerinde bir ayırım (tekaüt veya mazuliyet) belirtilmeden kesintiler yazılmıştır. 1308 (1892) yılından itibaren ise maaş kesintileri hesabı yerine tekaüt maaş kesintileri ve mazuliyet kesintileri hesapları kayıt edilmeye başlanmıştır. Tablo 33.'de kalhane hesap cetvellerinde maaş kesintileri hesabı olarak kayıt altına alınmış verileri göstermektedir²²¹.

Tablo 33. Tokat Kalhanesi Maaş Kesintileri Hesabı

Tahakkuk Edilen - Tahsil Olunan-Te'diye Olunan				
1304/1888	1305/1889	1306/1890	1307/1891	Toplam
3068	2130	4743	2850	12791

Tokat kalhanesinde yapılan maaş kesintileri 7 yıllık süreç içinde toplam 12791 guruş olmuştur. Bu tutarı aynı dönemde ödenen maaşlar ile oranladığımızda maaşlardan yapılan kesintilerin oranı yaklaşık %5 olarak görülmektedir. Maaş kesintileri hesabı kayıtları iki aşamalı yapılmıştır. İlk aşaması tahakkuk ve tahsil olunan maaş kesintileridir. İkinci aşama ise tahakkuk eden ve te'diye olunan maaş kesintileridir. Tahakkuk eden ve tahsil olunan kısmı maaşlardan doğrudan yapılan kesintileri göstermekte iken diğer kısım olan te'diye kısmı ise yapılan kesintilerden emanet hesabına alınan ve oradan da sandığa teslim edilen kısmı göstermektedir. İncelediğimiz dönem itibari ile tahakkuk-tahsil ve te'diye olunan maaş kesintileri arasında bir fark yoktur. Maaşlardan yapılan kesintilerin emanet hesabında kayıt

²¹⁸ BOA. T.d.1027.

²¹⁹ BOA. HH. d.19785.

²²⁰ BOA. HH. d. 21288.

²²¹ BOA. T.d.1021.

edildiği bilinmektedir. Yapılan bu kesintiler daha sonra Mülkiye Tekaüd Sandığına ve Mazuliyet Mülkiye Sandığı'na aktarılmaktaydı²²².

4.2.1. Tekaüt Hesabı

Tekaüt kelimesinin anlamı emekliliktir²²³. Tekaüt hesabı kalhane memurlarının emeklilik dönemlerinde alacakları maaşlar için oluşturulan fona ayrılan maaş kesintilerinin kayıt edildiği hesap türüdür. Bu hesapta maaşlardan yapılan kesintiler ki bu oranlar zaman içinde değişmiştir²²⁴. %1 ile %5 arasında değişen bu oran 1886 yılında %5 olarak kararlaştırılmıştır²²⁵. Tablo 34. ve Tablo 35, Tokat kalhanesinde Rumi 1308 (1892) ile 1310 (1894)²²⁶ yılları arası ve Rumi 1318 (1902) ile 1322 (1906)²²⁷ yılları arası tekaüt maaşı kesintilerini göstermektedir.

Tablo 34. Tokat Kalhanesi Tekaüt Maaşı Kesintileri Hesabı

Tahakkuk Edilen - Tahsil Olunan			
1308/1892	1309/1893	1310/1894	TOPLAM
3171	2973	2137	8281

Rumi 1308 (1892) ile 1310 (1894) yılları arasında Tokat kalhanesindeki memur maaşlarından tekaüt maaşı için yapılan kesintilerin toplamı 8281 guruştur. İncelenen dönem maaşları ile kesintiler birbirine oranlandığında da kalhane memur maaşlarından yapılan kesintilerin oranı yaklaşık %5 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 35. Tokat Kalhanesi Tekaüt Maaşı Kesintileri Hesabı

Tahakkuk Edilen - Te'diye Olunan			
1308/1892	1309/1893	1310/1894	Toplam
3171-2636	3508	2137	5645

²²² Nursel Manav, "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu Ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler", Türkiyat Mecmuası, Cilt:27/1, 2017, s.220-222.

²²³ Mehmet İpşirli, "Tekaüt", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, s.340.

²²⁴ Mazuliyet ve Tekaüd Maaşları, detaylı bilgi için bakınız, Nursel Manav, "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu Ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler", Türkiyat Mecmuası, Cilt:27/1, 2017, Yunus Özger, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kara Ordusunda Emeklilik İşlemlerine Dair Yapılan Düzenlemeler Ve 1881 Tarihli Tekaüt Kanunnamesinin Tahlili", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:30, 2011, s.201-237.

²²⁵ Nursel Manav, Agm. s.220-221.

²²⁶ BOA. T.d.1023.

²²⁷ BOA. T.d.1024.

İncelediğimiz 3 yıllık dönemde tahakkuk eden tutar olan 8281 guruşun sadece 5645 guruşunun ödendiği görülmektedir. Bu ödemelerin mülkiye tekaüt sandığına ödenmesi gerekmektedir fakat kalhanenin ödemelerde sıkıntı yaşadığı ve bu ödemeleri yapmadığı görülmektedir. Tekaüt maaşı kesintileri bu 3 yıllık dönemde aylık bazda ortalama 178 ile 264 guruş aralığında olmuştur.

Tablo 36. Tokat Kalhanesi Mülkiye Tekaüt Sandığı-Guruş

Tahakkuk Edilen - Tahsil Olunan					
1318/1902	1319/1903	1320/1904	1321/1905	1322/1906	Toplam
1466	1942	1682	1694	1628	8412

Rumi 1318 (1902) yılından itibaren kalhane hesap cetvellerinde tekaüt ile ilgili kayıtlarda başlık değişmiş ve Mülkiye Tekaüt Sandığı olarak adlandırılmıştır. İncelenen 5 yıllık süre zarfında toplam kesinti tutarı 8412 guruş olmuştur.

Tablo 37. Tokat Kalhanesi Mülkiye Tekaüt Sandığı-Guruş

Tahakkuk Edilen - Te'diye Olunan					
1318/1902	1319/1903	1320/1904	1321/1905	1322/1906	Toplam
1467	2081	1682	1756	1332	8318

Tahakkuk eden ile Te'diye olunan tutarlar arasında eski döneme göre kalhanenin daha iyi durumda olduğu görülmektedir. 8412 guruşluk toplam tahakkukun 8318 guruşluk kısmının ödenmesi ile %99'luk bir oran yakalanmıştır. Rumi 1308 (1892) ile 1310 (1894) yılları arasındaki kesinti ortalamasının daha altında bir ortalama olan 122 ile 161 guruş aralığında kesintiler yapılmıştır.

4.2.2. Mazuliyet Hesabı

Osmanlı Devleti memurlarının vazifelerinden alındıktan sonra yeniden atanıncaya değin aldıkları maaş mazuliyet maaşı olarak adlandırılmıştır. Hazine tarafından ödenen bu maaş 1891 yılından sonra Mülkiye Tekaüt Sandığı içinde oluşturulan bir fon aracılığı ile maaşlardan yapılacak %1'lik bir kesintiyi kapsıyordu ve mazuliyet maaşları bu tarihten itibaren hazineden değil oluşturulan bu fondan karşılanacaktı²²⁸. Mazuliyet maaşı kesintileri de tekaüt maaşı kesintilerinde olduğu gibi tahakkuk eden tahsil olan ve tahakkuk eden te'diye olunan bölümlerinden oluşmaktadır. Te'diye olunan bölümündeki tutarlar önce emanet

²²⁸ Nursel Manav, Agm. s.222.

hesabına kaydedilir ve oradan da mazuliyet mülkiye sandığına teslim olunur. Tablo 38. ve Tablo 39. Tokat kalhanesinde Rumi 1308 (1892) ile 1310 (1894)²²⁹ yılları arası ve Rumi 1318 (1902) ile 1322 (1906)²³⁰ yılları arası mazuliyet maaşı kesintilerini göstermektedir.

Tablo 38. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Maaşı Kesintileri Hesabı-Guruş

Tahakkuk Edilen - Tahsil Olunan			
1308/1892	1309/1893	1310/1894	Toplam
569	570	387	1526

Tokat kalhanesinde mazuliyet maaşı için yapılan kesintilerin tahakkuk eden tutarını aynı dönemde yapılan maaşlara oranladığımızda %1'in altında %0,9'luk bir oranla karşılaşmaktayız. Aynı dönemin tekaüt maaşı kesintileri toplamının 1/5'ine yakın bir orandadır.

Tablo 39. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Maaşı Kesintileri Hesabı-Guruş

Tahakkuk Edilen - Te'diye Olunan			
1308/1892	1309/1893	1310/1894	Toplam
664-570	665	416-390	1745-1625

Aynı dönemde Tokat kalhanesi mazuliyet maaşı kesintisi için Te'diye olunan ve emanet hesabına devredilen tutarlar tahsil olunan tutarlardan farklı olmuştur. Tahsil olunan tutarlardan daha fazla te'diye olunmasının nedeni olarak Tokat kalhanesi hesap cetvellerinden gördüğümüz usulden dolayı daha önceki dönemlerden kalan ödemeler olabileceğini düşündürmektedir. İncelenen 3 yıllık süreçte mazuliyet maaşı kesintileri olarak kayıt edilen kesintiler daha sonraki dönemlerde Mazuliyet Mülkiye Sandığı olarak kayıt edilmiştir.

Tablo 40. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Mülkiye Sandığı-Guruş

Tahakkuk Edilen - Tahsil Olunan					
1318/1902	1319/1903	1320/1904	1321/1905	1322/1906	Toplam
291	244	310	438	319	1602

Rumi 1318 (1902) ile 1322 (1906) yılları arasında tahakkuk eden mazuliyet mülkiye sandığı 1602 gurus olmuştur. Bu tutar da yine aynı dönemin mülkiye tekaüt sandığı tutarının 1/5'i oranındadır.

²²⁹ BOA. T.d.1023.

²³⁰ BOA. T.d.1024.

Tablo 41. Tokat Kalhanesi Mazuliyet Mülkiye Sandığı-Guruş

Tahakkuk Edilen - Te'diye Olunan					
1318/1902	1319/1903	1320/1904	1321/1905	1322/1906	Toplam
312	272	310	330	261	1485

Tokat kalhanesi mazuliyet mülkiye sandığının te'diye olunan tutarı tahsil olunan tutarından farklılık göstermiştir. Toplamda 7 yıllık süre içerisinde tahakkuk eden tutardan 117 guruş eksik ödeme yapılmıştır.

Tokat kalhanesi hesap cetvellerinde kesintilerle ilgili olarak incelediğimiz başlıklar dışında da hesap kayıtları mevcuttur fakat bu hesap kayıtlarına hiçbir veri girişi yapılmamıştır. Bu hesaplar Haremeyn İkramiyesi ve Maluliyet-i Askeri Kesintisi²³¹, dir.

4.3. KALHANE ÇALIŞANLARININ GÖREV TANIMLARI, ÇALIŞMA SÜRELERİ VE MAAŞLARI

4.3.1. Kalhane Memurları

Tokat Kalhanesi memurlarını kalhanenin diğer çalışanlarından ayıran en önemli fark, memurlar kalhanenin çalışmadığı yani daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere, kalhanenin ham bakır temin edemediği durumlarda dolayısıyla işletilemediği dönemlerde dahi hiçbir iş yapmadan maaşlarını almaya devam eden grup olmalarıdır. Kalhane üst düzey memurlarının ve kurum içi yer değiştirmeler sonucu görevde yükselme ve maaşlarında iyileştirmelere de rastlıyoruz. Ayrıca özlük hakları bakımından emeklilik ve sağlık sorunları ile çalışamama ve tedavi için izin alabildikleri de belgelerde görülebilmektedir. Tokat Kalhanesi memurlarının göreve ilk atamaları ya kalhanenin bağlı bulunduğu birim tarafından ya da kalhanenin kendi iradesi tarafından yapılan atamalarla gerçekleşmiştir. Memurların hemen hemen tümüne yakınının atama sırasında bir kefil gösterdiği ve bu kefilinde bir kefalet senedini kalhaneye teslim ettiği ve bu senesinde kalhane tarafından muhafaza edildiği yine kalhaneye ait arşiv belgeleri sayesinde tespit edilmiştir.

²³¹ BOA. T.d.1023, BOA. T.d.1024

4.3.1.1. Kalhane Müdürü

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde idari anlamda getirilen yenilikler sonucu Tokat kalhanesinin yönetim şekli de değişmiştir. Tanzimat'a kadar nazırlar tarafından yönetilen kalhane, Tanzimat ile birlikte müdürler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Hicri 1264 (1847) yılına değin kalhane müdürlüğü bağımsız bir şekilde yürütülürken, bu tarihten itibaren kaza ile kalhane müdürlüklerinin birleştirilmesine karar verilmiştir. Yapılan birleştirme sonucu hem Tokat kazası hem de Tokat kalhanesine ilk müdürlüğü yapan kişi Ragıp Ağa'dır²³². Daha önce belirttiğimiz üzere kaza ve kalhane müdürlüklerinin birlikte yürütülmesi uygulaması 1296 (1880) tarihine kadar –bazen ayrı ayrı müdürlükler verilmiştir²³³ - devam etmiştir²³⁴.

Kalhane müdürünün görev ve yetkileri ile ilgili bir kayıt olmamakla birlikte kalhane yönetiminin yereldeki sorumlusu olduğu düşünülmektedir. Merkez idare ile yapılan yazışmalardan ve kalhanenin üretiminden sorumlu olan kalhane müdürü, kalhanenin hesap cetvellerini de onaylayan kişi olarak sorumludur. Kalhane müdürlüğünün önemli bir görev olduğu ve bu görevin rehavet ve tembellik kaldıramayacağını, bu nedenle görevden alınan bir kalhane müdürü ile ilgili yazışmadan anlamak mümkündür²³⁵. Kalhane ve kaza müdürlüğünün birlikte yapıldığı dönemde, müdür maaşı 5850 guruş olarak tespit edilmiştir. Bu tutarın 2200 guruşu kaza idareciliğinden, 3650 guruşu ise kalhane müdürlüğü görevinden dolayı verildiği görülmektedir²³⁶. Kalhane müdürlüğü görevinin kaza idareciliği görevinden daha fazla maaşı olduğu görülmektedir. Bu durum da bize kalhane müdürlüğü görevinin önemini anlatan diğer bir göstergedir. Tokat kalhanesinde müdürlük yaptığını tespit edebildiğimiz isimler ve tarihleri aşağıdaki gibidir.

- Hicri 1255 (1839): Hüseyin Efendi, merkez idareden gelen bir yazı Kalhane Müdürü Hüseyin Efendiye nazır denmesinin sebebinin incelenmesini istemektedir²³⁷. Bu sorgulamanın sebebi ise Sadaret'e sorulan kalhane memurunun unvanının nazır mı yoksa müdür mü olması gerektiğine karar

²³² BOA. A)MKT. MHM.3-84.

²³³ Tokat Kaza Müdürü ve Tokat Kalhane Müdürü olarak iki ayrı kişinin aynı anda görevli oldukları bilinmektedir. Bakınız: BOA. A)MKT. NZD.139-35.

²³⁴ BOA. A)MKT. NZD.139-35

²³⁵ BOA. A)MKT. NZD.139-35.

²³⁶ BOA. MAD.d.13684.

²³⁷ BOA. D.DRB. i.4-8.

verilmesinin istenmesidir²³⁸. Sorgulamadan anlaşılıyor ki Sadaret kalhane memuruna müdür unvanının verilmesini uygun görmüş ve dolayısıyla Tokat kalhanesinin ilk müdür unvanlı yöneticisi Hüseyin Efendi olmuştur.

- Hicri 1260 (1844) : Derviş Efendi, Hicri 1261 (1845) yılında Kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir²³⁹.
- Hicri 1263 (1847): Ragıp Ağa
- Hicri 1264 (1847) yılında Tokat Kaza Müdürlüğü ile Tokat Kalhane Müdürlüğü birleştirilerek müdürlük görevi Ragıp Ağa'ya verilmiştir²⁴⁰.
- Hicri 1265 (1848): Abdurrahman Efendi²⁴¹, Hicri 1266 (1849) yılında Divan-ı Hümâyûn rütbesi verilmiştir²⁴².
- Hicri 1267 (1850): Ali Efendi²⁴³.
- Hicri 1268 (1851): Kelâmi Ağa²⁴⁴.
- Hicri 1269 (1852): Ragıp Ağa²⁴⁵.
- Hicri 1271 (1854) yılında BOA. arşiv kayıtlarında aynı dönemde Tokat Kaza Müdürü ile Tokat kalhane müdürünün farklı isimler olduğu görülmektedir. Tokat Kaza Müdürü, Cafer Bey, Tokat Kalhane Müdürü ise Süleyman Bey'dir²⁴⁶. Bu durumun beş buçuk ay sürdüğü tarafımızdan tahmin edilmektedir. Çünkü bir başka BOA. kaydında beş buçuk aylık müdür maaşı hesaplanmıştır. Buna göre kalhane müdürünün aylık maaşı 3600 guruştur²⁴⁷. Devam eden dönemde Tokat kaza Müdürü ile Tokat kalhane müdürünün aynı isim olarak devam ettiği yani bu iki müdürlüğün ayrılmadığını görmekteyiz.
- Hicri 1271 (1854): Âlim Bey²⁴⁸, Hicri 1272 (1855) yılında Âlim Ağa'ya Mir-i Miranlık²⁴⁹ rütbesi verilmiştir²⁵⁰.

²³⁸ BOA. D.DRB. i.4-10.

²³⁹ BOA. İ.DH.99-4969.

²⁴⁰ BOA. A)MKT. MHM.3-84.

²⁴¹ BOA. İ.DH.190-10661.

²⁴² BOA. C.DRB.35-1704, BOA. A)DVN.61-17.

²⁴³ BOA. A)MKT. NZD.28-17.

²⁴⁴ BOA. A)MKT. MVL.52-36.

²⁴⁵ BOA. A)MKT.MVL63-39.

²⁴⁶ BOA. A)MKT. NZD.139-35.

²⁴⁷ BOA. HH. d.19785.

²⁴⁸ BOA. A)MKT. UM.206-29.

²⁴⁹ Bir mülkiye rütbesi olan "Mir-i Miran", Beylerbeyi anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bakınız: Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü I" MEB. Devlet Kitapları I. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, 545.

²⁵⁰ BOA. A)MKT. NZD.182-96.

- Hicri 1277 (1860): İsmail Zühdü Bey²⁵¹.
- Hicri 1279 (1862): Derviş Efendi, eski müdür İsmail Zühdü Beyin görevden alınma sebebi olarak ağırlık, yavaşlık (bataet) gösterilmektedir. Aynı zamanda Tokat Kaza Müdürlüğü ile Tokat Kalhane Müdürlüğünün ayrılması gerektiği talebi Hazine-i Hassa Nezaretine sunulmaktadır. Mevzu bahis olan kaza ve kalhane müdürlüklerinin ayrılmasına gerekçe olarak gösterilen etken ise kaynaklarda sıkça karşımıza çıkan “rehavet” kavramı ile açıklanmaktadır²⁵². Dönem itibari ile müdür maaşlarında bir değişiklik olmadığı ve kalhaneden elde edilen maaş tutarının 3600 guruş olduğunu görmekteyiz²⁵³.
- Hicri 1282 (1865) yılında kalhane müdürlüğü ile kaza müdürlüğünün ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu ayrılmanın gerekçesi olarak da hem kazanın hem de kalhanenin görevlerinin önemi vurgulanarak mevcut iş yükünün ağır olduğu, kalhane yönetiminin çoğu kez yazışmaları dahi yetiştiremediği gibi durumlara vurgu yapıldığı görülmektedir. Verilen ayrılma kararı sonrası mevcut müdür olan Derviş Efendi'nin kalhane müdürü olarak görevine devam etmesine ve kazaya bir müdür atanmasına karar verilmiştir²⁵⁴. Hicri 1283 (1866) yılında kaza müdürü olarak ismi geçen kişi Mustafa Efendi²⁵⁵ iken Hicri 1285 (1868) yılında kalhane müdürü olarak Derviş efendinin hala görevde olduğu görülmektedir²⁵⁶.
- Hicri 1285 (1868) yılının sonlarına doğru Derviş Efendi görev için yetersiz bulunduğundan görevden alınmıştır. Yerine Kratova (Makedonya Kasabası) Maden-i Hümayûnu Müdürü Mehmet Efendi tayin olmuştur²⁵⁷.

Tokat Kalhanesi ile Tokat Mutasarrıflığı²⁵⁸ Rumi 25 Mart 1296 tarihinde yazılan emirname ile birleştirildikten sonra, Tokat kalhanesi personel maaş cetvellerinde kalhane müdürleri hakkında verilen bilgiler derlenip aşağıda verilmiştir²⁵⁹.

²⁵¹ BOA. A)MKT. UM.433-37.

²⁵² BOA. MVL.645-9.

²⁵³ BOA. MVL.725*5.

²⁵⁴ BOA. MVL.709-45.

²⁵⁵ BOA. MVL.725-5.

²⁵⁶ BOA. A)MKT. MHM.433-61.

²⁵⁷ BOA. A)MKT. MHM.433-61.

²⁵⁸ Mutasarrıflık: “Sancağa veya livaya gönderilen idareci”, anlamını taşımaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf” İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, Cilt:31, İstanbul, 2006, s.377.

²⁵⁹ BOA. T.d.1027.

- Abdülhadi Paşa 1 Mart 1300 (1884) tarihinde göreve başlamış, 12 Şubat 1301 (1885) tarihinde görevinden alınmıştır.
- Abdüllatif Bey 13 Şubat 1301 (1885) tarihinde Tokat mutasarrıflığına tayin olmuştur. 26 Şubat 1304 (1889) tarihinde vefat etmiştir. 1304 (1889) tarihinde Tokat mutasarrıfının aldığı maaş tutarı 5000 guruş olarak kayıt altına alınmıştır²⁶⁰. Tokat kalhanesinin Tokat mutasarrıflığına tevdi edilmeden önceki dönemde her iki kuruma da müdürlük yapanların aldığı maaş 5850 guruş idi. Buradan da anlaşıldığı üzere mutasarrıflık çatısı altında ki birleşme neticesinde daha önce ki dönemlere göre mutasarrıfın gelirinde aylık 850 guruşluk bir azalma yaşanmıştır.
- Lütfü Bey, Mütevellî Zade Mehmed Enver Efendi'nin kefilliği ile Tokat Mutasarrıflığına 29 Mart 1305 (1889) yılında tayin olmuştur. 7 Eylül 1307 (1891) yılında istifa ederek İstanbul (Dersaadet)'a gitmiştir.
- Ahmed Rasih Efendi, 3 Teşrinievvel 1307 (1891) yılında Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 1 Ağustos 1308 (1892) yılında Bayezid Sancağı Mutasarrıflığına tayin edilmiştir.
- Mehmed Ali Paşa, 1 Ağustos 1308 (1892) yılında Bayezid Sancağı Mutasarrıflığından Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 20 Ağustos 1309 (1893) yılında Amasya Sancağı Mutasarrıflığına tayin olmuştur.
- Ahmed Nazım Paşa, 20 Ağustos 1309 (1893) yılında Amasya Sancağı Mutasarrıflığından Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 12 Temmuz 1310 (1894) tarihinde Prizrin Sancağı Mutasarrıflığına tayin olmuştur.
- Vekil İbrahim Efendi, 13 Temmuz 1310 (1894) tarihinden itibaren 17 gün mutasarrıflık makamına vekâlet etmiştir.
- Mahmud Nazım Bey, 30 Temmuz 1310 (1894) yılında Prizrin Sancağı Mutasarrıflığından Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 12 Mart 1313 (1897) tarihinde görevden alınmıştır.
- Bekir Paşa, 12 Mart 1313 (1897) yılında Sinop Sancağı Mutasarrıflığından Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 1 Eylül 1318 (1902) tarihinde görevden alınmıştır.

²⁶⁰ BOA. DH.1389-20.

- Mehmed Şevki Bey, 12 Mart 1319 (1903) yılında Malatya Sancağı Mutasarrıflığından Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 1 Nisan 1319 (1903) tarihinde görevden alınmıştır.
- Ziya Bey, 1 Nisan 1319 (1903) yılında Tokat Mutasarrıflığına açıktan tayin olmuştur. 15 Teşrinisani 1319 (1903) tarihinde Berat Sancağı Mutasarrıflığına tayin olmuştur.
- Vekil Mir Liva Rasim Paşa, 15 Teşrinisani 1319 (1903) tarihi ile 17 Kanunievvel 1319 (1903) tarihleri arasında mutasarrıflık makamına vekâlet etmiştir.
- Celal Bey, 17 Kanunievvel 1319 (1903) tarihinde Berat Sancağı Mutasarrıflığından Tokat Mutasarrıflığına tayin olmuştur. 24 Şubat 1324 (1909) tarihinde Serfiçe Mutasarrıflığına tayin edilmiştir²⁶¹.
- Merkez Vilayetten Emin Bey, 25 Şubat 1324 (1909) tarihinden 7 Mart 1325 (1909) tarihine 13 gün süreyle Tokat Mutasarrıflığı makamına vekâlet etmiştir.
- Rahmi Bey, 8 Mart 1325 (1909) tarihinde Tokat Sancağı Mutasarrıflığına açıktan tayin olmuştur. Bu görevi 13 Mayıs 1326 (1910) tarihine kadar sürdürmüştür.
- Hasib Bey, 13 Mayıs 1326 (1910) tarihinde Tokat Sancağı Mutasarrıflığı görevine başlamış, 5 Mart 1327 (1911) tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür.
- Vassaf Bey, 5 Mart 1327 (1911) tarihinde Tokat Sancağı Mutasarrıflığı görevine başlamış, 3 Şubat 1327 (1912) tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür.
- Mehmed Bey, 4 Şubat 1327 (1912) tarihinde Mutasarrıflık görevine başlamıştır.

Tokat kalhanesi personel kayıtlarında geçen son müdür olarak görülen kişi Mehmed Bey'dir. Kalhane müdürlerinin maaşı mevzu bahis defterde gösterilmemiş gerekçe olarak da mutasarrıflıkla birleştirildiği ve bu nedenle kalhaneden ödeme yapılmadığı gösterilmiştir.

4.3.1.2. Müdür Muavini

Kalhane müdürünün yardımcılığını yapan müdür muavini yetki ve sorumlulukları ile ilgili birinci dereceden bir kaynak bulunmamakta fakat Tokat Kalhanesi ile Tokat

²⁶¹ BOA. DH. MKT.2781-50.

Mutasarrıflığı'nın birleştirildiği göz önüne alındığında kalhane ile ilgili işlerde müdüre büyük ve önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir. İncelediğimiz personel maaş cetvelleri defterinde kayıt altına alınmış dört müdür muavini mevcuttur. Aşağıda, müdür muavinleri hakkında atamaları ve maaşları hakkında bilgiler verilmektedir²⁶².

- Emin Efendi, göreve Rumi 17 Haziran 1300/1884 tarihinde Maliye Nezaretinin 11 Haziran 1300/1884 tarihli ve üç numaralı emirnamesi gereğince başlamıştır. Hacı Mustafa Ağa tarafından kefil olunan Emin Efendi müdür muavinliği görevini 5 yıl 4 ay boyunca sürdürmüş ve Rumi 4 Haziran 1306/1890 tarihinde bu görevi bırakmıştır. Çalıştığı süre boyunca aylık maaşı 1800 guruştur ve toplamda 113570 guruş gelir elde etmiştir.
- Sinan Efendi, Emin Efendi'den sonra göreve Rumi 16 Haziran 1603/1890 tarihinde Maliye Nezaretinin Rumi 4 Haziran 1306/1890 tarihli ve üç numaralı emirnamesine göre Maden iradesince açıktan atanmıştır. Görevini 3 yıl 11 ay boyunca ifa eden Sinan Efendi Rumi 10 Mayıs 1310/1894 yılında vefat etmiştir. Çalıştığı süre zarfında aylık maaşı 1800 guruştur ve toplam geliri 86022 guruştur. Sinan Efendi'nin vefatı nedeni ile eşi ve çocuklarına tekaüt sandığından 400 guruş maaş bağlanmıştır²⁶³.
- 23 Mart 1311/1895 tarih ve bir numaralı Emirname ile Kalhane Müdür Muavini maaşlarında 200 guruşluk tenzilat yapılmıştır. Yapılan 200 guruşluk bu tenzilat kalhane muhasebecisi maaşına zam olarak yansıtılmıştır. Kalhane muhasebecisi maaşına ilave edilen 200 guruşluk tenzilat 2 Nisan 1311/1895 tarihinden itibaren geçerli olmuştur.
- Mehmet Sami Efendi, Rumi 2 Nisan 1311/1895 tarihinde göreve başlamış ve Mehmed Enver Efendi kefaleti ile açıktan atanmıştır. Rumi 1 Mayıs 1312/1896 yılına kadar 1 yıl 1ay boyunca görev yapmıştır. Aylık maaşı 1600 guruştur ve toplamda 19686 guruş gelir elde etmiştir. Kalhane müdür muavinliği görevinden ayrılma sebebi Bulgar Dağı Maden-i Hümâyûn müdürlüğüne tayin edilmesidir.
- Tevfik Efendi, Orman ve Maden ve Ziraat Nezaretince Rumi 15 Temmuz 1312/1896 tarihinde atanmıştır. 1 yıl 2 ay boyunca bu görevi devam ettiren

²⁶² BOA. T.d.1027.

²⁶³ BOA. ŞD.917-25, BOA. İ.ML.12-71, BOA. BEO.521-39027.

Tevfik Efendi, Rumi 11 Teşrinievvel 1314/1898 tarihinde görevinden alınmıştır²⁶⁴. Çalıştığı ilk 7,5 ay 1600 guruş maaş almıştır. Daha sonra Rumi Mart 1313/1897'den geçerli olmak üzere alınan, Osmanlı Devleti'nde çalışan memurlardan, maaşı 500 guruştan fazla olanlarından %10 tenzilat yapılması²⁶⁵ kararı üzerine, kalhane Müdür Muavini Tevfik Efendi Rumi 1313/1897 Martından itibaren 1440 guruş maaş almıştır. Kalhanedeki görevinden elde ettiği toplam geliri 21088 guruş olmuştur.

Kalhane personel maaş defterlerinde kaydı olmayan ve daha sonra görev yapmış olan müdür muavinleri ise Rumi 1313/1897 ile Rumi 1321 /1905 arasında, Hilmi Efendi²⁶⁶ ve Hüseyin Ağa'dır²⁶⁷.

4.3.1.3. Muhasebeci

Kalhane memurları içinde müdür ve müdür muaviniinden sonra en yüksek üçüncü maaşı alan görevli muhasebeci unvanıdır. Tokat kalhanesinin tüm muhasebe kayıtlarını tutan ve tutulan muhasebe defterlerini imzalayan/onaylayan birimdir. Kalhane personel maaş defterinde Rumi 1292 /1877 yılından 1327/1911 yılına kadar 34 yıllık kaydın tutulduğu görülmektedir. İncelediğimiz bu dönem aralığında Tokat kalhanesinde muhasebeci olarak görev yapan kişi sayısı 5'dir fakat bu 5 kişiden biri olan muhasebe kâtibi Refik Efendi 2 kez muhasebeci vekili olarak görev yapmıştır. Aşağıda Tokat Kalhanesi muhasebecileri hakkında detaylı bilgi verilmektedir²⁶⁸.

- Seyyid Mehmed Efendi, Tokat Kalhanesi'nde en uzun süre çalışan memurlardan biridir. Maden iradesince işe alınan ve Rumi 1 Kanunisani1292/1877 yılında göreve başlayan Seyyid Efendi'nin aylık maaşı Rumi 2 Nisan 1311/1895 tarihine kadar 990 guruştur. Bu tarihten itibaren daha önce belirttiğimiz üzere kalhane müdür muavini maaşlarından 200 guruş tenzilat yapılmış ve muhasebeci maaşına ilave edilmiştir. Neticede muhasebeci maaşı 1190 guruşa yükselmiştir. Rumi Mart 1313 yılında alınmış olan karar neticesinde muhasebeci maaşlarında da %10 tenzilat yapılmış ve muhasebeci maaşı 1071 guruşa inmiştir. Seyyid Mehmed Efendi Rumi 17 Nisan 1319/1903

²⁶⁴ BOA. BEO.1650-121493.

²⁶⁵ BOA. T.d.1027.

²⁶⁶ BOA. İ.DH.1332-54.

²⁶⁷ BOA. ŞD.530-12.

²⁶⁸ BOA. T.d.1027.

yılına kadar 27 yıl görev yaptığı Tokat kalhanesi muhasebeciliğinden Ergani Maden-i Hümâyûn Müdürlüğüne tayini nedeni ile ayrılmıştır. Görev yaptığı süre boyunca kalhaneden elde ettiği toplam gelir 329942 guruş olmuştur.

- Rumi 17 Nisan ile 26 Mayıs 1319/1903 tarihleri arasında Muhasebe Kâtibi Refik Efendi vekâleten muhasebecilik yapmıştır.
- Şakir Bey, 26 Mayıs 1319/1903 tarihinde Mütevellizade Mehmed Enver Efendi kefaleti ile atanmıştır. Şakir Bey'den önce 1071 guruş olan muhasebeci aylığı Rumi 12 Mayıs 1319/1903 tarih ve yedi numaralı emirname ile Ergani Maden-i Hümâyûn mahsusatından tenzil edilen 179 guruş, Tokat Kalhanesi tahsisatına ve oradan da muhasebeci aylığına ilave edilmiş ve böylece muhasebeci maaşı aylık 1250 guruşa yükselmiştir. Şakir Bey, 1 yıl 2 ay devam ettiği görevinden Rumi 1 Ağustos 1320/1904 yılında İzmir Orman ve Maden Kontrol Memurluğu'na tayini nedeni ile ayrılmıştır. Çalıştığı süre boyunca kalhaneden elde ettiği gelir 17500 guruştur.
- Rumi 1 Ağustos ile 11 Eylül 1320/1904 tarihleri arasında muhasebe kâtibi Refik Efendi vekâleten muhasebecilik yapmış ve bu vekâletten dolayı 1120 guruş maaş almıştır.
- Salih Efendi, Rumi 11 Eylül 1320/1904 tarihinde Bulgar Dağı madeni muhasebeciliğinden Tokat kalhanesi muhasebeciliğine tayin olmuştur. Salih Efendi'nin göreve başlamasından önce 7 Ağustos 1320/1904 tarihli ve yedi numaralı emirname ile muhasebeci maaşından 50 guruş tenzilat yapılmıştır. Bu nedenle Salih Efendinin maaşı aylık 1200 guruştur. 6 yıl 7 ay boyunca devam ettirdiği görevinden toplam 94800 guruş gelir elde etmiştir ve Rumi 13 Nisan 1327/1911 tarihinde Bulgar Dağı Maden Müdürlüğüne tayin edilmiştir.
- Abdullah Sadi Efendi, Bandırma Maden Müdürlüğünden naklen atanmıştır. Rumi 23 Nisan 1327/1911 yılında göreve başlamış ve kayıtlarda yer alan son muhasebeci olmuştur.

4.3.1.4. Tahrirat Kâtibi

Tahrirat kâtipliği (yazı işleri) görevi Rumi 14 Temmuz 1300/1884 tarihinden itibaren muhasebeci nezaretinde Ruznamçe Kâtibi Tefik Efendi tarafından ifa edilmekteydi. Kalhane personel maaş cetvellerinde tahrirat kâtibinin maaşı hakkında bilgi verilmemiştir.

4.3.1.5. Muhasebe Kâtibi

Muhasebe yazıcısı manasına gelmektedir. Tokat Kalhanesinde muhasebe defterlerini yazan kişidir. Tokat kalhanesi personel maaş defterlerinde kayıtlı bir adet muhasebe kâtibi vardır. Kalhanede en uzun görev yapan memurlardan bir tanesidir.

- Halil Refik Efendi, Rumi 17 Kanunievvel 1298/1882 yılında başladığı görevini tam 30 yıl 2 ay sürdürmüştür. 18 Mayıs 1328/1912 yılında işinden ayrılmıştır. Muhasebe kâtibi maaşı Temmuz 1326/1910 tarihine kadar aylık 400 guruştur. Bu tarihten kalhanedeki tüm memur maaşlarına belli oranlarda zam yapılmıştır. Muhasebe kâtibi maaşı da 400 guruştan 450 guruşa çıkmıştır. Halil Refik Efendinin kalhaneden elde ettiği toplam gelir 146600 guruş olmuştur.
- Hicri 1271 (1854) yılında kalhane kâtibi maaşı 250 guruş olarak kaydedilmiştir. Muhasebeci diye bir kayda rastlanmadığından kalhane kâtibinin muhasebe kâtibi olduğu düşünülmektedir. Kâtibin maaşındaki artış oranı 28 yıl sonucunda yani 1882 yılına gelindiğinde %62,5 oranında olmuştur²⁶⁹

4.3.1.6. Kâl Ağası

Madenlerden gelen ham bakırın tabh (pişirme) edilmesinden sorumlu ve bu işleme nezaret eden yetkiliye verilen unvandır²⁷⁰. Aşağıda Tokat Kalhanesi Kâl Ağaları hakkında detaylı bilgi verilmektedir²⁷¹.

- Cemal Efendi, Rumi 16 Kanunievvel 1298/1882 tarihi ile 6 Teşrinievvel1306/1890 yılları arasında 7 yıl 10 ay görev yapmıştır. Kâl Ağası aylığı 400 guruştur. Cemal Efendinin kalhaneden elde ettiği toplam gelir 37624 guruş olmuştur. 1306 yılında tedavi için Dersaadet'e gittiği için görevini bırakmıştır.
- Hafız İzzet Efendi, Ahmed Efendi kefaleti ile Rumi 8 Kanunievvel 1306/1890 yılında göreve başlamış ve 1 Mayıs 1324/1908 yılına kadar 18 yıl 2 ay görev yapmıştır. Kâl Ağası aylığı bu süre zarfında hiç değişmemiş ve 400 guruş olarak devam etmiştir. Hafız İzzet Efendi'nin kalhaneden elde ettiği toplam

²⁶⁹ BOA. HH.d.20198.

²⁷⁰ Fahrettin Tızlak, "Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE. Tarih ABD. 1991, s.184.

²⁷¹ BOA. T.d.1027.

gelir 87109 guruştur. Hafız İzzet Efendi'nin de işten ayrılma sebebi sağlık sorunlarıdır. Çalışma hayatı boyunca defalarca kez tedavi için izin aldığı ve bu izinleri uzattığı bilgisi personel maaş defterlerine işlenmiştir. Kendisinden önceki kâl ağasının da işten sağlık sebepleri nedeni ile ayrılması mevzu bahis işin sağlığa zararlı bir iş olabileceğini düşündürmektedir.

- Rumi Nisan 1324/1908 yılında kâl ağası aylık maaşı 400 guruştan 300 guruşa indirilmiş ve bu 100 guruşluk fark Tahrirat Yazıcısı maaşına ilave olunmuştur.
- Tevfik Efendi, Beyazıdzade Hacı İbrahim Ağa kefaleti ile Rumi 1 Mayıs 1324/1908 yılında göreve başlamıştır. 4 yıl sürdürdüğü görevinden 18 Mayıs 1328/1912 tarihinde ayrılmıştır. Kâl ağası maaşı aylık 300 guruştur ve Tevfik Efendi kalhaneden toplam 14550 guruş gelir elde etmiştir.

4.3.1.7. Sandık Emini

Sandık Emini (veznedar), devlete ait para ve menkul kıymetlerin muhafazası, bu değerlerin alınıp verilmesinden mesul olan devlet memuruna verilen unvandır²⁷². Tokat kalhanesinde Sandık Eminliği personel devir hızının en yüksek olduğu birim olarak göze çarpmaktadır. Bu devir hızının yüksekliğinin sebebi ise çalışma süresinin kısıtlanmasından kaynaklanmaktadır. Tokat kalhanesi personel maaş defterlerinden anlaşılan sandık eminliği görevinde azami çalışma süresi iki yıldır. Bazen bu süre bir ay geçilmiştir. Bu süreyi dolduranlar için deftere “*müddeti münkaziye olduğu*” (süresi dolduğu/bittiği) ibaresi düşülmüştür. Sandık Eminliği için görevlendirilen memurlar için deftere kefil bilgileri ve kefalet senedi alındığına dair bilgi notları düşülmüştür. Para ve menkul kıymet emanet edilen kişilerin güvenilir olması gerektiği gibi devlet malının da garantiye alınması gerekliliğinin işletildiğini açıkça görmekteyiz. Aşağıda Tokat Kalhanesi sandık eminleri hakkında detaylı bilgi verilmektedir²⁷³.

- Mehmed Kâmil Efendi, Rumi 1 Mart 1301/1885 tarihinde Nasuhzade İbrahim Ağa kefaleti ile aylık 295 guruş ile göreve başlamış ve 1 Mart 1303/1887 tarihine kadar 2 yıl görev yapmıştır. Görevden ayrılma sebebi görev süresinin dolmasıdır. Kalhaneden elde ettiği toplam gelir 7080 guruş olmuştur.

²⁷² Mehmet Zeki Pakalın, Age. s.122.

²⁷³ BOA.T.d.1027.

- Hacı Hasan Efendi, Emir Balzade Hacı Mustafa Ağa kefaleti ile Rumi 1 Mart 1303/1887 tarihinde göreve başlamıştır. 27 Haziran 1304/1888 yılında vefat etmiştir. Kalhanede sandık emini olarak 1 yıl 3 ay görev yapmış ve toplamda 4680 guruş gelir elde etmiştir.
- Hacı Salih Efendi, Bağcızade Hacı Ahmed Bey kefaleti ile Rumi 13 Temmuz 1304/1888 yılında göreve başlamış ve süresi dolana kadar 2 yıl 1 ay boyunca sandık emini görevini ifa etmiştir. 13 Temmuz 1306/1890 yılında ayrıldığı görevinden elde ettiği toplam gelir 7261 guruş olmuştur.
- Mehmed Şerif Efendi, Genç Ağazade Nuri Efendi kefaleti ile açıktan tayin olmuştur. Rumi 13 Temmuz 1306/1890 tarihinde başladığı görevi 13 Temmuz 1308/1892 tarihinde süresi dolduğu için bitmiştir. Görev yaptığı 2 yıl boyunca kalhaneden elde ettiği toplam gelir 7080 guruş olmuştur.
- Mustafa Asım Efendi, Emir Balzade Ali Efendi kefaleti ile açıktan tayin olmuştur. Rumi 13 Temmuz 1308/1892 tarihinde başladığı görevi 13 Temmuz 1310/1894 tarihinde, süresi dolduğu için bitmiştir. 2 yıl boyunca ifa ettiği sandık emniyeti görevinden elde ettiği toplam gelir 7080 guruş olmuştur.
- Abdullahım Efendi, Artukabad nahiyesinde Behram karyesinden Somuncuoğlu Salih ve kardeşi Ahmed Ağalar kefaleti ile omca kâtip naipliğinden becayiş ile nakil olmuştur. Rumi 18 Ağustos 1310/1894 tarihinde başladığı görevini 2 yıl devam ettirmiş ve süresi dolduğu için 18 Ağustos 1312/1896 tarihinde görevinden ayrılmıştır. Kalhaneden toplam da 7080 guruş gelir elde etmiştir.
- Ali Efendi, Bayezidzade Hacı İbrahim Ağa kefalet ile Rumi 22 Ağustos 1312/1896 tarihinde başladığı görevini 2 yıl boyunca sürdürmüş ve 21 Ağustos 1314/1898 tarihinde süresi dolduğu için görevinden ayrılmıştır. Kalhaneden toplam da 7080 guruş gelir elde etmiştir.
- Süleyman Efendi, Bayezidzade Hacı Mehmed Şerif Ağa kefaleti ile Rumi 3 Eylül 1314/1898 tarihinde göreve başlamış fakat kefaleti ile ilgili çıkan problem nedeni ile Anadolu Vilayeti Şahane Müfettişi Şakir Paşa'nın emri ile görevden 1 Mart 1315/1899 tarihinde el çektilmiştir. Sandık emniyeti görevini 6 ay sürdürmüş ve bu süre zarfında kalhaneden 1478 guruş gelir elde etmiştir.
- Rıfat Efendi, kalhane ruznamçe kâtipliği yaptığı dönemde sandık emniyeti görevi de verilmiştir. Rumi 1 Mart 1315/1899 ile 5 Kanunievvel 1321/1905

tarihleri arasında 7 yıl boyunca her iki görevi de ifa etmiştir. Sandık eminliği için ilaveten aldığı aylık 59 guruştur. Toplamda kalhane sandık eminliği görevinden 4956 guruş gelir elde etmiştir. Rıfat Efendi aynı zamanda Kalhane personel cetvellerine göre kalhane sandık eminliği görevini en uzun süre yürüten kişi olmuştur.

- Hacı Salih Efendi, kefaleti bulunmayan Hacı Salih Efendinin daha önce bu görevi Rumi 1304/1888-1306/1890 yılları arasında ifa eden kişi olduğu düşünülmektedir. Kefalet istenmemesinin sebebinin de daha önce aynı görevi ifa etmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hacı Salih Efendi ikinci kez bu göreve Rumi 5 Kanunievvel 1321/1905 tarihinde başlamış ve 14 Eylül 1323/1907 tarihinde vefat etmiştir. İkinci kez ifa ettiği görevini 1 yıl 10 ay boyunca sürdürebilmiş ve bu dönemde kalhaneden 6490 guruş gelir elde etmiştir.
- Rıfat Efendi, kalhane muhasebe kâtibi olarak görev yaptığı dönemde ilaveten sandık eminliği görevini Rumi 1 Eylül 1323/1907 ile 17 Nisan 1324/1908 tarihleri arasında 6,5 ay ifa etmiştir. Bu dönem aralığında sandık eminliği için maaş ödenmemiştir.
- Rumi 17 Nisan 1324/1908 tarihinde alınan karar ile sandık eminliği maaşı olan 295 guruştan 45 guruşu tasarruf olunmuş ve sandık emini aylığı 250 guruşa inmiştir. Tasarruf olunan 45 guruş kalhane tahrirat mübeyyizi (yazıcı) aylık maaşına tahsis edilmiştir.
- Mustafa Efendi, Dirican Oğlu Ömer ve Süleyman ağalar kefaleti ile açıktan atanmıştır. Rumi 15 Mayıs 1324/1908 tarihinde göreve başlamış ve 18 Mayıs 1328/1912 tarihine kadar bu görevi devam ettirmiştir. Ruznamçe kâtibi Rıfat Efendiden sonra bu görevi en uzun süre ifa eden kişi olmuştur. Mustafa Efendi sandık eminliği görevinde iken 1 yıl 10,5 ay boyunca 250 guruş maaş almıştır. Rumi 1 Temmuz 1326/1910 tarihinde yapılan zam ile maaşı aylık 300 guruşa çıkmış ve bu şekilde de 1 yıl 10,5 ay çalışmıştır. Bu dönemde kalhaneden elde ettiği toplam gelir 13125 guruş olmuştur.
- Hicri 1271 (1854) tarihinde “*sandukkâr*” (veznedar) ismi ile görev yapan memur maaşı aylık 800 guruş olarak kayıt altına alınmıştır²⁷⁴. Maaşın en çok

²⁷⁴ BOA. HH.d.20198.

düştüğü görev olarak görülmektedir. Sandukkârın voyvoda hanında bir odası da mevcuttur ve buraya ödenen kira aylık 25 guruştur²⁷⁵

4.3.1.8. Kâl Baş Ustası

Kâl baş ustası, madenlerden kalhaneye gelen ham bakırın pişirilmesi işlemini gerçekleştirmekten sorumlu kişidir. Tokat kalhanesi personel maaş defterinde kayıt altına alınmış iki kâl baş ustası mevcuttur. Aşağıda kâl ustaları ve maaşları ile ilgili detaylı bilgi verilmektedir²⁷⁶.

- Ömer Ağa, Rumi 1 Kanunievvel 1298/1882 tarihinde Mürekkepçi Oğlu Osman Efendi kefaleti ile göreve başlamıştır. 8 Mart 1301/1885 tarihinde vefat etmiştir. Kalhanede kâl baş ustası olarak görev yaptığı süre boyunca aylık maaşı 60 guruştur. Toplamda kalhaneden elde ettiği gelir 2353 guruş olmuştur. Ömer Ağanın vefatından sonra kâl baş ustalığı vazifesinin münhal (boş kadro) şeklinde bir süre kaldığı görülmektedir.
- Mahmud Ağa, Rumi 1 Şubat 1301/1886 tarihinde boş olan bu kadroya atama yapılmış ve Mahmud Ağa bu görevde 27 yıl 5 ay hizmet vermiştir. Kalhane memurları arasında en uzun süreli çalışanlardan biri olmuştur. Çalışma hayatının 25 yıl 7 ayı boyunca aylık 60 guruş almış daha sonra Rumi 1 Temmuz 1326/1910 yılında maaşına 40 guruş zam yapılmış ve aylık maaşı 100 guruşa çıkmıştır. Toplamda kalhaneden elde ettiği gelir 20610 guruş olmuştur.

4.3.1.9. Damgacı

Madenden gelen cevher kalhanede kâl fırınlarında eritildikten ve saflaştırıldıktan sonra kalıplara dökülerek külçeler haline getirilmekteydi ve bu külçelere damga vurulmaktaydı. Külçelere damga vurulması o külçedeki cevherin cinsini ayarını ve hileli olmadığını ispatı olarak bir kimlik vermekteydi. Kalhanede bu işlemi gerçekleştiren personele damgacı denilmekteydi. Aşağıda kalhanede çalışmış olan damgacılar hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

- Mehmed İzzet Efendi, Babacanzade Mehmed Şükrü Efendi kefaleti ile Rumi 17 Kanunievvel 1298/1882 tarihinde başladığı görevi 8 Kanunisani 1306/ 1891 yılında kâl ağalığına tayin edilmesi nedeniyle bitmiştir. Damgacı maaşı aylık

²⁷⁵ BOA. HH:d.19785.

²⁷⁶ BOA. T.d.1027.

200 guruştur. Mehmed İzzet Efendi görev yaptığı 8 yıl 1,5 ay sonunda toplam 19500 guruş gelir elde etmiştir.

- Hacı Salih Efendi, Yağcızade Hacı Ahmed Bey kefaleti ile Rumi 8 Kanunisani1306/ 1891 tarihinde göreve başlamış 14 yıl 11 ay bu görevi ifa ettikten sonra 5 Kanunievvel 1321/1905 tarihinde görevinden ayrılmıştır. Görevde bulunduğu süre içinde kalhaneden elde ettiği gelir 35800 guruş olmuştur.
- Mehmed Efendi, kalhane bekçiliğinden naklen atanmış ve Rumi 5 Kanunievvel 1321/1905 tarihinde göreve başlamıştır. 1 yıl 10 ay sürdürdüğü görevinden 1 Ağustos 1323/1907 damgacı biriminin lağv edilmesi (kapatılması) nedeni ile ayrılmıştır. Çalıştığı süre boyunca kalhaneden elde ettiği gelir 4400 guruş olmuştur.

4.3.1.10. Kantarcı

Tokat kalhanesine madenlerden gelen ham bakırın, kalhanede halis duruma getirilen bakırın, ham olarak gelen Mürdesenk'in, halis duruma getirilen mürdesenk'in ve diğer kalhaneye alınan ya da kalhaneden satılan ve değeri ağırlığı ile orantılı olan tüm malzemelerin tartılmasından ve kaydından sorumlu kişiye verilen isimdir kantarcı. Tokat kalhanesi personel maaş defterlerinde kayıtlı olan bir kantarcı vardır ve kalhane kayıtlarına göre en uzun süre çalışan kalhane memuru olmuştur.

- Ahmed Efendi, Hallaç Hacı Osman Oğlu Mustafa Ağa kefaleti ile Rumi 1 Kanunisani1285/1870 yılında başladığı görevini tam 43 yıl 6,5 ay sürdürmüştür. Defterdeki kayıtlara göre çalıştığı süre boyunca maaşında herhangi bir değişiklik olmamış ve aylık 150 guruş almıştır. 18 Mayıs 1328/1912 tarihine kadar elde ettiği toplam gelir 78375 guruş olmuştur.
- Kantarcı maaşı Hicri 1271 (1854) tarihinde 100 guruş olarak kayıtlarda yer almıştır. Kantarcı maaşı yıllar içinde %50 oranında azalmıştır.

4.3.1.11. Kalhane Kolcusu

Kolcu kavramının anlamı muhafaza memurudur²⁷⁷. Kalhane kolcusu kalhane güvenliğini sağlayan memurdur. Kalhanede, incelediğimiz dönemde kalhane kolculuğu yapan bir kişi olduğu görülmüştür. Aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

- Mustafa Efendi, Paşa Oğlu Hacı Mehmed Ağa kefaleti ile Rumi 15 Teşrinisani1286/1870 tarihinde göreve başlamıştır. 23 Mayıs 1322/1906 tarihinde vefat etmiştir. 36 yıl 3,5 ay kalhane kolcusu olarak görev yapan Mustafa Efendinin bu görevinden dolayı aldığı aylık maaşı 40 guruştur ve kalhaneden elde ettiği toplam gelir 17420 guruş olmuştur. Mustafa Efendinin vefatı ile birlikte kalhane kolcusu maaşı kalhanece tasarruf olunmuş ve bu görev kalhane baş amelesine verilmiştir.

4.3.1.12. Sucu

Kalhanede bakırın saflaştırılması sürecinde, bakırın cürufundan ayrılması için kullanılan suda ayrıştırma işleminden sorumlu olan kişiye verilen unvandır. Kalhane personel maaş defterlerine göre Rumi 1295/1879 ile 1328/1912 tarihleri arasında kalhanede üç sucu çalışmıştır. Aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

- Arap Mehmed, Emirbalzade Hacı Mustafa Ağa kefaleti ile Rumi 26 Eylül 1295/1879 tarihinde başladığı görevinden 23 Ağustos 1306/1890 yılında omca kolculuğuna tayin edilmesi nedeni ile ayrılmıştır. Kalhanede sucu maaşı aylık 40 guruştur. Kalhaneden sucu olarak görev yaptığı süre boyunca elde ettiği toplam gelir 5480 guruş olmuştur.
- Hafız Osman Efendi, Kesreli Oğlu Mustafa Ağa kefaleti ile Rumi 23 Ağustos 1306/1890 tarihinde göreve başlamış ve 5 Kanunievvel 1321/1905 tarihinde kalhane bekçiliğine nakil olmasından dolayı görevinden ayrılmıştır. Hafız Osman Efendi 16 yıl 6 ay sürdürdüğü görevinden aylığı 40 guruş olmak üzere toplam 7920 guruş gelir elde etmiştir.
- Şükrü Efendi, kalhane yönetiminin açığa alınmıştır. Rumi 5 Kanunievvel 1321/1905 tarihinde başladığı görevinden 1 Ağustos 1323/1907 yılında istifa etmiştir. 1 Kanunievvel 1323/1907 yılında istifa etmesinden 4 ay sonra tekrar kalhane yönetimi tarafından açığa göreve alınmıştır. 23 Nisan 1328/1912

²⁷⁷ Mehmet Zeki Pakalın, Age. s.288.

yılına kadar görevine devam etmiştir. Toplamda görev süresi 6 yıl 1 ay olmuştur. Çalışma süresinin 4 yıl 3 ayı maaşı 40 guruş iken 1 Temmuz 1326/1910 yılında maaşına yapılan zamlarla aylığı 60 guruşa çıkmıştır ve 1 yıl 10 ay, aylık 60 guruş almıştır. Toplamda kalhaneden elde ettiği gelir 3560 guruş olmuştur.

4.3.1.13. Nalbant

Kalhanenin nakil için kullandığı at arabalarının atlarının nallarını yapan kişidir. Kalhane personel kayıtlarında çalışan üç nalbant mevcuttur. Aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

- Şükrü, Rumi 7 Nisan 1299/1883 yılında başladığı görevi 27 Mayıs 1301/1885 tarihinde vefatı nedeni ile son bulmuştur. Kalhanede nalbant aylığı 20 guruştur. Görev yaptığı 2 yıl 2 ay boyunca elde ettiği toplam gelir 520 guruş olmuştur.
- Mehmed Ağa, Oduncu Oğlu Mehmed Ağa kefaleti ile Rumi 1 Haziran 1301/1885 tarihinde göreve başlamış ve 6 yıl 5 ay görevini ifa etmiştir. 1 Teşrinisani 1306/1890 tarihinde görevinden ayrılmıştır. Bu süre içinde kalhaneden elde ettiği toplam gelir 1540 guruş olmuştur.
- Akkoca Oğlu Osman, Rumi 1 Teşrinisani 1306/1890 tarihinde başladığı görevi, 1 Haziran 1322/1906 yılında nalbant birimi kapatıldığı için, sona ermiştir. 16 yıl 7 ay yürüttüğü görevinden aylık 20 guruş toplamda ise 3980 guruş gelir elde etmiştir.

4.3.1.14. Seis

Kalhanenin atlarının bakıcılığı görevidir. Kalhane personel maaş cetvellerinde kayıtlı olan en düşük maaşı alan personel olarak görülmektedir. Rumi 1298/1882 ile 1322/1906 yılları arasında kayıtlı iki seis mevcuttur. Aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

- Mehmed Ağa, Tahtacı zade İnce Mehmed Ağa kefaleti ile Rumi 1 Kanunievvel 1298/1882 tarihinde başladığı görevinden 15 Kanunievvel 1319 yılında istifa etmiştir. Kalhanede seis maaşı aylık 10 guruştur. Mehmed Ağa görev yaptığı 21 yıl 3 ay sürede kalhaneden toplam 2550 guruş gelir elde etmiştir.
- Arabacı Hasan Ağa, Rumi 15 Kanunievvel 1319 tarihinde göreve başlamış 1 Haziran 1322/1906 yılında seislik vazifesinin baş-arabacıya verilip maaşının

tasarruf olunmasına karar verilmesi ile görevi sonlanmıştır. 2 yıl 6 ay ifa ettiği görevinden aylık 10 toplamda ise 300 guruş gelir elde etmiştir.

4.3.1.15. Odun (Hatab) Birinci Kâtibî

Kalhanede, bakırın saflaştırılması işleminde kullanılan kâl fırınlarının yakılmasında ihtiyaç duyulan ve kalhanenin önemli gider kalemlerinden birini oluşturan odunun kayıtları kâtipler tarafından tutulmaktaydı. İki kâtip tarafından tutulan bu kayıtlar için ilk olarak aşağıda kalhanede çalışan odun birinci kâtipleri hakkında detaylı bilgi yer almaktadır.

- Hasan Efendi, Emirbalzade Hacı Mustafa Ağa kefaleti ile Rumi 1 Mart 1301/1885 tarihinde başladığı görevini 2 yıl devam ettirmiş ve 1 Mart 1303/1887 yılında kalhane sandık eminliğine tayin edilmiştir. Kalhanede odun birinci kâtibî maaşı aylık 200 guruştur. Hasan efendi kâtiplik yaptığı 2 yıl boyunca kalhaneden 2400 guruş gelir elde etmiştir.
- Mehmed Kâmil Efendi, Nasuhzade İbrahim Ağa kefaleti ile Rumi 1 Mart 1303/1887 tarihinde başladığı görevi 10 Eylül 1308/1892 yılında vefatı nedeniyle sonlanmıştır. 7 yıl 6 aylık görevi neticesinde kalhaneden 18000 guruş gelir elde etmiştir.
- Tefvik Efendi, Bayezidzade Hacı İbrahim Ağa kefaleti ile Rumi 12 Eylül 1308/1892 tarihinde kalhane omca ikinci kâtipliğinden tayin olmuştur. 15 Kanunievvel 1320/1904 tarihinde omca ikinci kâtipliği kapatılmış ve maaşından 64 guruş odun birinci kâtipliğine zam olunmuştur. 17 Nisan 1323/1907 tarihine kadar maaş 264 guruş olarak devam etmiş fakat bu tarihte odun birinci kâtip maaşından 54 guruş tasarruf olunmuştur. Tefvik Efendi 15 yıl 6 ay devam ettirdiği görevinden 1 Mayıs 1324/1908 yılında kâl ağalığına terfi etmiştir. Kâtip olarak çalıştığı sürede kalhaneden aldığı maaşlar aylık 200, 264 ve son olarak da 210 guruştur. Elde ettiği toplam gelir 39048 guruş olmuştur.
- Hacı Ömer Efendi, Omala Karyesi Hâkim Oğlu Hüseyin Ağa kefaleti ile Rumi 1 Mayıs 1324/1908 tarihinde Tokat'ın merkez memurluğundan naklen atanmıştır. 1 Mayıs 1327/1911 yılında Tokat piyade tahsildarlığına naklen atanarak kalhanedeki görevi sonlanmıştır. 3 yıl devam ettirdiği görevi

boyunca maaşı aylık 210 guruştur ve toplamda kalhaneden elde ettiği gelir 7560 guruş olmuştur.

4.3.1.16. Odun (Hatab) İkinci Kâtibi

Odun kayıtlarını tutan ikinci kâtibe verilen unvandır. Rumi 1298/1882 ile 1320/1904 yılları arasında altı kâtip görev yapmış ve birim 1320/1904 yılında kapatılmıştır. Aşağıda odun ikinci kâtipleri hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır.

- Salih Efendi, Memiş Efendizade Mustafa Efendi kefaleti ile 17 Kanunievvel 1298/1882 yılında göreve başlamış ve 23 Eylül 1302/1886 yılında vefat etmiştir. Kalhane de odun ikinci kâtibi maaşı aylık 144 guruştur. Salih Efendi 3 yıl 9,5 ay ifa ettiği görevinden toplamda 6552 guruş gelir elde etmiştir.
- Hacı Salih Efendi, Müftü Zade Vehbi Efendi kefaleti ile Rumi 1 Kanunievvel 1303/1887 tarihinde göreve başlamıştır. 8,5 ay görev yaptıktan sonra 13 Temmuz 1304/1888 tarihinde Tokat kalhanesi sandık eminliği görevine tayin edilmiştir. İkinci kâtiplik görevinden toplamda 1224 guruş gelir elde etmiştir.
- Mehmed Tevfik Efendi, Bayezidzade Hacı Şerif Efendi kefaleti ile Rumi 21 Temmuz 1304/1888 tarihinde başladığı görevini 3 yıl 9,5 ay ifa ettikten sonra 12 Eylül 1308/1892 tarihinde odun birinci kâtipliğine tayin edilmiştir. İkinci kâtiplik görevi nedeniyle kalhaneden elde ettiği toplam gelir 6552 guruştur.
- Abdulhalim Efendi, Sinan Beyzade Mehmed Efendi kefaleti ile Rumi 12 Eylül 1308/1892 tarihinde başladığı görevini 1 yıl 10,5 ay ifa ettikten sonra 8 Ağustos 1310/1894 tarihinde Tokat kalhanesi sandık eminliği görevine tayin edilmiştir. İkinci kâtiplik görevi nedeniyle kalhaneden elde ettiği toplam gelir 3240 guruştur.
- Mustafa Efendi, Ömer Ağa kefaleti ile Rumi 8 Ağustos 1310/1894 tarihinde başladığı görevi 1 Teşrinievvel 1313/1897 yılında istifası nedeni ile sonlanmıştır. Mustafa Efendi istifasından 2 ay evvel Sinop'ta bulunan ailesinin yanına gitmek için 2 aylık izin almış ve istifasını Sinop mutasarrıflığı aracılığıyla iletmiştir.
- Vehbi Efendi, Tokat'ın Hacı Selim mahallesinden Bayezidzade Hacı İbrahim Ağa kefaleti ile Rumi 13 Eylül 1319/1903 tarihinde Tokat tahrirat kaleminden (yazı işleri) tayin olarak başladığı görevini 10 ay boyunca sürdürmüş ve 9

Ağustos 1320/1904 tarihinde Tokat orman süvari memurluğuna tayin edilmiştir. Çalıştığı süre boyunca kalhane maaşı aylık 144 guruş ve toplamda kalhaneden elde ettiği gelir 1440 guruş olmuştur.

Odun ikinci kâtipliği 15 Kanunievvel 1320/1904 tarihinde kapatılmıştır. Bu birimde ödenen maaş tutarının, 64 guruşu omca birinci kâtibi olan Tevfik Efendi maaşına, 40 guruşu omca kolcusu Hacı Ahmed Efendi maaşına, 40 guruşu da yine omca kolcusu olan Abdulvahid Efendi maaşına zam olunmuştur.

4.3.1.17. Odun (Hatab) Baş Kolcusu

Kalhane kolcusunda olduğu gibi odun baş kolcusu da, kalhane için gerekli ve önemli olan odunların ve odun sağlanan kalhane ormanının²⁷⁸ güvenliğinden sorumlu kişilere verilen unvandır. Odun güvenliğinden sorumlu iki kolcu mevcuttur. Bunlardan ilki ve amir olan baş kolcu (ser-kolcu)'dur. Rumi 1300/1884 ile 1316/1900 yılları arasında Tokat personel maaş cetvellerinde kayıtlı iki baş kolcu görülmektedir. Aşağıda baş kolcular ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır.

- Abdullah Ağa, Babahan Zade Mahmud Efendi kefaleti ile Rumi 12 Eylül 1300/1884 tarihinde göreve başlamış ve 1 Nisan 1309/1893 yılında omca kolculuğuna tayin olmuştur. Odun baş kolcu maaşı aylık 200 guruştur. Abdullah Ağa 8 yıl 6,5 ay görevini ifa etmiş ve toplamda 20500 guruş gelir elde etmiştir.
- Arap Mahmud Ağa, Tokat'ın Huruç mahallesinden Hacı Mahmud Ağa kefaleti ile Rumi 1 Nisan 1309/1893 tarihinde göreve başlamış ve 14 Eylül 1316/1900 yılında ki istifasına kadar 7 yıl 10 ay boyunca bu görevi ifa etmiştir. Aylık maaşı 200 guruş olan Arap Mahmud Ağa, kalhaneden toplamda 18800 guruş gelir elde etmiştir.

4.3.1.18. Odun (Hatab) Kolcusu

Odun baş kolcusu ile aynı görevi ifa eden fakat yetki olarak baş kolcudan sonra gelen muhafız görevlisidir. Rumi 1300/1884 ile 1328/1912 yılları arasında bu birimde iki kolcu aynı anda görev almıştır. 28 yıllık süre içinde ise çalışan odun kolcusu sayısı ise 9'dur. Odun

²⁷⁸ BOA. ŞD.531-46.

kolcusu maaşı aylık 130 guruştur. Aşağıda tokat kalhanesini odun kolcuları hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

- Bekir Efendi, Tuzcu Abdulkerim Ağa kefaleti ile Rumi 1 Teşrinievvel1300/1884 yılında başladığı görevinden 9 Şubat 1308/1892 tarihinde istifa etmiştir. Odun kolculuğu görevini 8 yıl 4 ay devam ettirmiştir. Kalhaneden elde ettiği toplam gelir 13000 guruş olmuştur.
- Ali Efendi, Hacı Adil Efendi kefaleti ile Rumi 12 Eylül 1300/1884 tarihinde göreve başlamış ve 5 yıl 11 ay görevini sürdürmüştür. 23 Ağustos 1306/1890 tarihinde istifa etmiştir. Bu süre içinde kolculuk görevinden elde ettiği toplam gelir 9230 guruş olmuştur.
- Arap Mehmed Ağa, kalhane suculuğundan Rumi 23 Ağustos 1306/1890 tarihinde tayin edilmiştir. 2 yıl 8 ay sürdürdüğü görevinden 1 Nisan 1309/1893 tarihinde kalhane omca baş kolculuğuna tayin olması nedeni ile ayrılmıştır. Odun kolcusu olarak çalıştığı süre zarfında elde ettiği toplam gelir 4160 guruş olmuştur.
- Abdulvahid Efendi, Genç Ağa Zade Tevfik Efendi, Müezzinzade Sinan Ağa ve kalhane muavini Sinan Efendilerin verdiği kefaletler arasından kalhane muavini Sinan Efendinin kefaletinin nezaretçe kabul edilmesiyle Rumi 15 Şubat 1308 tarihinde göreve başlamıştır. 15 Kanunievvel 1320/1904 yılına kadar 130 guruş olan odun kolcusu maaşları bu tarihten itibaren, omcalık kâtipliği biriminin kapatılması nedeni ile tasarruf olunan maaşlardan 40 guruş aylık maaşa zam almış ve 170 guruşa yükselmiştir. Abdulvahid Efendi 16 yıl 8,5 ay sürdürdüğü görevinden 10 Teşrinievvel1325/1909 tarihinde emeklilik isteyerek ayrılmıştır. Bu görevde çalıştığı süre içerisinde elde ettiği toplam gelir 28385 guruş olmuştur.
- Abdullah Ağa, Tokat'ın Sabunhane mahallesinde Abdullah Efendi kefaleti ile Rumi 1 Nisan 1309/1893 tarihinde başladığı görevinden 1,5 ay sonra istifa etmiştir. Toplam geliri 195 guruş olmuştur.
- Ömer Ağa, Tokat'ın Baş Meydan mahallesinden Arif Ağa Zade Bekir Ağa kefaleti ile Rumi 10 Haziran 1309/1893 tarihinde açıktan alınmıştır. 9,5 ay sürdürdüğü görevinden 9 Nisan 1310/1894 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır. Toplam geliri 1235 guruş olmuştur.

- Ahmed Efendi, Tokat'ın Çay Müslim mahallesinden Hacı Ömer Ağa kefaleti ile Rumi 6 Eylül 1310/1894 tarihinde başladığı görevini 18 Mayıs 1328/1912 tarihine kadar devam ettirmiştir. Odun kolcularına 1320/1904 yılında yapılan zam ile çalışma süresinin son 7 yıl 4,5 ayı 170 guruş maaş almıştır. Toplamda bu görevi 17 yıl 8 ay ifa etmiş ve toplam geliri de 31100 guruş olmuştur.
- Nuri Efendi, Tokat'ın Sofular mahallesinden Maksud Oğlu Hacı Abdullah Ağa kefaleti ile Rumi 11 Teşrinisani 1325/1909 tarihinde başladığı görevini 1 yıl 10,5 ay sürdürmüş ve 3 Teşrinievvel 1327/1911 tarihinde istifa etmiştir. Aylık maaşı 170 guruştur ve toplam elde ettiği gelir 3825 guruş olmuştur.
- Arap Mehmed Ağa, Rumi 17 Teşrinievvel 1327/1911 tarihinde açıktan tayin olunmuştur. 1,5 ay ifa ettiği görevinden 1 Kanunievvel 1327/1911 tarihinde alınmıştır. Toplam geliri 255 guruştur.

4.3.1.19. Tahrirat Mübeyyizi

Mübeyyiz, yazıları temize çeken anlamına gelmektedir²⁷⁹. Tahrirat mübeyyizi, kalhane tarafından yapılan resmi yazışmalar için yazılacak evrakları temiz şekilde yazan kişiye verilen unvandır. Tokat kalhanesinde tahrirat mübeyyizi olarak bir kişinin kısa bir süre çalıştığı görülmektedir.

- Mehmed Efendi, Rumi 1 Mayıs 1324/1908 yılında göreve başlamış ve 1 yıl sonra 29 Nisan 1325/1909 tarihinde vefat etmiştir. Tahrirat mübeyyizinin aylık maaşı 195 guruştur. Tahrirat mübeyyizine verilen 190 guruş bazı memurların maaşlarında yapılan kesinti sonucu finanse edilmiştir. Kâl Ağası maaşından 100 guruş, sandık eminliği maaşından 45 guruş ve omca kâtibi maaşından 50 guruş kesinti yapılarak oluşturulmuştur. Fakat Mehmed Efendiden sonra kayıtlara göre tahrirat mübeyyizliği biriminde çalışan olmamıştır.

4.3.1.20. Omca Birinci Kâtibi

Kalhane fırınlarının yakılmasında kullanılan bir diğer yakacak türü de omçadır. Omca iki manaya gelmektedir, yaygın olarak kullanılan anlamı, üzüm asmalarının kütüğü olarak kullanılan ince yapılı çubuklardır, diğeri ise kesilen ağaçların toprakta kalan kökleridir. Kalhanenin kullandığı omca türü kesilen ağaçların toprakta kalan kökleridir çünkü bu

²⁷⁹ Feri Develioğlu, Age. s.838.

köklerin uzun süreler boyunca yanma özelliği vardır ve kolay sönmezler. Bakırın saflaştırılması işleminde ihtiyaç duyulan yüksek ısı için gerekli olduğu ve bu nedenle Tokat kazasına bağlı birçok karyeden omca sağlandığı görülmektedir²⁸⁰. Omca kâtipliği, kalhanenin karyelerden satın aldığı ve nakil ettiği omcaların kaydının tutulması işlemlerini yürüten birimdir. Bu birimde üç kâtip görev yapmaktadır. Aşağıda omca birinci kâtipi hakkında detaylı bilgi yer almaktadır.

- Tevfik Efendi, Rumi Mart 1319/1903 yılında göreve başlamıştır ve maaşı aylık 200 guruştur. 1 Kanunievvel 1320/1904 yılında maaşına yapılan 64 guruşluk zamlarla aylık maaşı 264 guruşa yükselmiştir. 4 yıl 2 ay yürüttüğü görevinden Mayıs 1323/1907 yılında ayrılmıştır. Omca birinci kâtipliğinden elde ettiği toplam gelir 11856 guruş olmuştur.
- Hacı Ömer Efendi, Rumi Mayıs 1323/1907 yılında başladığı görevi 10 ay devam ettirmiş ve Mart 1324/1908 yılında görevinden ayrılmıştır. 1 Mart 1325/1909 yılında tekrar göreve dönmüş ve 2 yıl 2 ay daha görevini ifa etmiştir. 1 Mayıs 1327/1911 yılında görevinden ayrılmıştır. Hacı Ömer Efendi göreve başladığı tarihte maaşında yapılan 54 guruşluk indirim nedeni ile 210 guruş maaş almıştır. Toplam elde ettiği gelir de 7560 guruş olmuştur.

4.3.1.21. Omca İkinci Kâtipi

Kalhanenin satın aldığı, kullandığı ve mevcudunda ki omca kayıtlarını tutan diğer bir kâtipdir. Maaşı aylık 144 guruştur. İncelediğimiz dönem içerisinde kayıtlı bir kâtip mevcuttur. Aşağıda detaylı bilgi verilmektedir.

- Vehbi Efendi, Rumi Ağustos 1319/1903 yılında başladığı görevi 1 yıl sürmüştür ve toplam geliri 1728 guruş olmuştur.

4.3.1.22. Omca Kolcusu

Kalhanenin omca naklini ve omca depolarının muhafazasından sorumlu güvenlik memurudur. İncelediğimiz dönemde kalhanede aynı anda iki kolcunun görev yaptığı görülmektedir. Aşağıda, omca kolcuları ile ilgili detaylı bilgi verilmektedir.

²⁸⁰ BOA. HH. d.19784. Omcanın anlamı ve özellikleri hakkındaki bilgi birebir görüşmeler sonucu derlenmiştir.

- Esad Efendi, Rumi 1 Mart 1325/1909 yılında başladığı görevi 7 ay sürmüştür ve 19 Teşrinievvel1325/1909 yılında görevinden ayrılmıştır. Omca kolcusu maaşı aylık 170 guruştur ve toplamda kalhaneden elde ettiği gelir 1190 guruş olmuştur.
- Nuri Efendi, Rumi 11 Teşrinievvel1325/1909 tarihinde başladığı görevini 1 yıl 11 ay sürdürmüştür ve 25 Teşrinievvel1327/1911 yılında görevinden ayrılmıştır. Kalhaneden omca kolculuğu vazifesinden dolayı elde ettiği gelir 3910 guruştur.
- Ahmed Efendi, Rumi 1 Mart 1325/1909 tarihinde göreve başlamış ve bu görevi 3 yıl 2 ay devam ettirmiştir. Kalhaneden omca kolculuğu vazifesinden dolayı elde ettiği gelir 6460 guruştur

4.3.2. Kalhane İşçileri

Kalhane işçileri Tokat Kalhanesi'nde düzenli olmayan zamanlarda geçici süreli çalışan işçileri kapsamaktadır. Kalhane işçileri, maaş almamış, çalıştıkları gün üzerinden yevmiye almışlardır. Kalhane personellerinin bazılarında tanınan tekaüd ve mazuliyet maaşı haklarına sahip değillerdir. Kalhanede geçici olarak çalışan işçiler ile ilgili veriler Rumi 1325 (1909) ile 1327 (1911) yıllarına ait olup işçilerin çalışmadığı aylar tablolarında gösterilmemiştir. İşçilere ait kayıtlar, bazı dönemlerde kalhane işçilerinin geceleri de mesai yaptığını göstermektedir. Bu durum da bize kalhanenin yoğun olduğu dönemleri göstermesi açısından önemlidir.

4.3.2.1. İzabeci

İzabe, yüksek ısı verilen maden cevherinin içindeki metallere en az bir tanesinin sıvı hale dönüştürülmesi işlemine verilen addır²⁸¹. İzabe işlemi günümüzde bakır saflaştırma işlemlerinde halen kullanılan fakat teknikleri gelişmiş bir süreç haline gelmiştir²⁸². İzabeci ise bu işlemi yürüten personellere verilen unvandır. Kalhaneye bakırlar, Ergani madeninden ham şekilde gelmekteydi ve saflaştırma işlemi burada yapılmaktaydı. İzabe, bakırın saflaştırılma sürecinin önemli aşamalarından birisidir. Aşağıda Tokat kalhanesinde izabeci olarak çalışan işçiler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

²⁸¹ MTA Genel Müdürlüğü, Türkiye Ve Dünyada Bakır, Fizibilite Etütleri Dairesi Başkanlığı, Eylül, 2016, s.16.

²⁸² Bakır İzabe Teknikleri için bakınız, Yavuz Aytekin, "Karadeniz Bakır İşletmesi Murgul Konsantratörü Ve Samsun İzabe Tesisleri Çalışma Prensipleri", Bilimsel Madencilik Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, s.1974.

Tablo 42. İzabeci
1325/1909

Tarih	Çalışma Süresi-Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Kanunievvel	30	1	4	120
Kanunisani	27.5	1	4	114
Şubat	27.5	1	4	110
Toplam	85	1	4	344

Tablo 42.'de kalhanede çalışan izabeci sayısının 1 olduğunu görmekteyiz. İzabecinin günlük yevmiyesi ise 4 guruş olarak kayıt edilmiştir. Rumi 1325/1909 yılının son üç ayında izabeci toplam 85 tam gün mesai yapmıştır ve bunun sonucunda da 344 guruş gelir elde etmiştir.

Tablo 43. İzabeci
1326/1910

Tarih	Çalışma Süresi-Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mart	27.5	1	4	110
Nisan	27.5	1	4	110
Mayıs	31	1	4	124
Haziran	27.5	1	4	110
Toplam	113.5	1	4	454

Rumi 1326/1910 yılındaki kayıtlara göre kalhanede çalışan izabeci sayısı değişmemiş ve bir olarak devam etmiştir. Günlük yevmiyesinde de bir değişiklik olmayan izabeci 1326/1910 yılında toplam 113,5 gün mesai yapmış ve bunun sonucunda 454 guruş gelir elde etmiştir. 1326/1910 yılı Haziran ayından sonra yevmiye defterlerinde izabeci kaydı tutulmamıştır. İzabeci görevini üstlenen Oduncu Oğlu Hasan ismi ameleler arasında da bulunamamıştır. Bu işlemin başka amelelere ya da kâl ustasına yaptırıldığı düşünülmektedir.

4.3.2.2. Taşçı

Madenden çıkan bakır cevherinden ham bakır elde etmek için yapılan bir diğer işlem ham cevherin kırılarak taşından ve toprağından arındırılması ve taş değirmenlerde öğütülerek toz haline getirilmesi sürecidir²⁸³. Bu süreci taşçı işçileri yürütmektedir. Taşçı işçileri için yevmiyeler; baş taşçı 10 guruş, taşçı ustası 8 guruş, taşçı kalfası 6 guruş ve taşçı çırağı 3 guruş

²⁸³ Fahrettin Tızlak, Age.1991, s.177.

olarak belirlenmiştir. Aşağıda Tokat kalhanesinde taşçı olarak çalışan işçiler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

Tablo 44. Taşçı
1325/1909

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Teşrinisani	266	9	10-8-6-3	1920
Kanunievvel	54	9	10-8-6-3	390
Kanunisani	243.5	9	10-8-6-3	1762
Toplam	563.5	9	10-8-6-3	4072

Rumi 1325/1909 tarihi itibari ile belirtilen tarihlerde kalhanede taşçı olarak çalışan işçi sayısı 9'dur. Bu 9 işçi 3 ay içerisinde 563,5 günlük mesai yapmışlardır. Taşçılık yapan 9 işçiden biri baş taşçı, biri kalfa taşçı, biri de çırak taşçıdır. Diğer taşçılar ise usta olarak geçmektedir. Taşçıların 1325/1909 senesi için elde ettikleri toplam gelir 4072 guruş olmuştur.

Tablo 45. Taşçı
1326/1910

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mart	37	9	10-8-6-3	271
Eylül	28	5	10-8-3	202
Teşrinievvel	210	8	10-8-4	1602
Teşrinisani	212.5	9	10-8-4	1650
Kanunievvel	186.5	9	10-8-4	1444
Kanunisani	84	8	10-8-4	650
Toplam	758.5	*	*	5819

Rumi 1326/1910 yılında taşçı işçileri 6 ay çalışmışlardır ve 6 ay içinde de çalışan taşçı sayısı değişiklik göstermiştir. Mart, Teşrinisani ve Kanunievvel aylarında 9 işçi, Teşrinievvel ve Kanunisani aylarında 8 işçi ve eylül ayında ise 5 işçi çalışmıştır. Teşrinievvel ayından itibaren taşçı usta yevmiyeleri 1 guruş artarak 4 guruşa çıkmıştır. Mart ayında ki toplam çalışma günü 37 gün olmuştur fakat bu 37 gün mart ayının ilk beş gününde tamamlanmıştır. Mart ayının beşinci gününden sonra Mart ayı içerisinde başka taşçı işçisinin mesai yapmadığını tespit edebiliyoruz bu da bize kalhanenin yetiştirmesi gereken işleri olduğu için

yoğun işçi alımı yaptığı fikrini vermektedir. 1326/1910 yılında 6 ayda toplam çalışma süresi 758,5 gün olmuştur ve bunun karşılığında ödenen tutar 5819 guruştur.

Tablo 46. Taşçı
1327/1911

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mayıs	22	3	10-8	194
Haziran	2	1	8	16
Eylül	17	2	10	170
Teşrinievvel	38	2	12-10	432
Teşrinisani	59	9	12-10-6-4	575
Kanunievvel	325	12	12-10-5-4	2833
Kanunisani	350	11	12-10-5-4	3098
Şubat	193	11	12-10-6	1688
Toplam	1006	*	*	9006

Rumi 1327/1911 yılında taşçı işçileri 8 ay çalışmışlardır. Taşçıların görev aldığı bu aylar içinde en az 1 taşçı en fazla 12 taşçı aynı anda çalışmıştır. Bir önce ki yıla göre yevmiyelerde değişiklik olmuştur buna göre Teşrinisani ayından itibaren baş taşçı yevmiyesi 12 guruşa, taşçı ustası yevmiyesi 10 guruşa çıkmıştır. Taşçı kalfası yevmiyesi ise Kanunievvel ve Kanunisani aylarında 1 guruşluk bir azalma ile 5 guruşa düşmüş fakat Şubat ayında tekrar 6 guruşa yükselmiştir. Kanunisani ve Şubat aylarında yapılan iş bu ayların ilk 9 gününde yapılmış ve daha sonra mevzu bahis ayların geri kalan günlerinde taşçı işçileri çalıştırılmamıştır. Bu ayların ilk 9 gününde ise mesaiye kalındığı gözlemlenmiştir. Mesaiye kalma sebebi ise çarkı kırılan fırının tamiratının yapılması gerekliliği, bu nedenle fazladan demirci istihdam edilmiş kâl fırınlarının ikmale ve imalata başlamaları için geceli ve gündüzlü istihdam edilen taşçılara ikişer yevmiye verildiği kayıt edilmiştir. Hicri 1271 (1854) yılında taşçı yevmiyesi 5 guruş olarak kaydedilmiştir²⁸⁴.

4.3.2.3. Demirci

Kalhanede bakırın saflaştırılması sürecinde kullanılan alet ve edevatın büyük bir çoğunluğu demirden oluşmaktaydı. Kalhanede ki demir alet ve edevatın bozulması, kırılması veya yenilenmesi gibi durumlarda demir işçileri çalıştırılmaktaydı. Aşağıda Tokat kalhanesinde demirci olarak çalışan işçiler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

²⁸⁴ BOA. HH. d.20198.

Tablo 47. Demirci
1325/1909

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Teşrinisani	47	2	10-5	325
Kanunievvel	7	2	10-5	40
Kanunisani	29	2	10-5	220
Şubat	53	2	10-5	390
Toplam	136	2	10-5	975

Rumi 1325/1909 yılında 4 ay çalışan demirciler toplamda 136 günlük mesai yapmışlardır. Kalhanede çalışan demirciler, demirci ustası ve demirci kalfası olarak iki kişilerdir. Demirci ustasının yevmiyesi 10 guruş, demirci kalfasının yevmiyesi ise 5 guruştur. İki demircinin 1325/1909 yılında kalhaneden elde ettikleri toplam gelir 975 guruş olmuştur.

Tablo 48. Demirci
1326/1910

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mart	27	2	10-5	200
Eylül	6	1	10	60
Teşrinievvel	47	2	10-5	385
Teşrinisani	50	2	10-5	375
Kanunievvel	48	2	10-5	355
Kanunisani	22	2	10-5	165
Toplam	200	*	*	1540

Rumi 1326/1910 yılında demirciler toplamda 200 gün çalışmış ve bunun karşılığında 1540 guruş gelir elde etmişlerdir. Eylül ayı hariç 1326/1909 yılında tüm aylarda iki demirci birlikte çalışmışlardır.

Tablo 49. Demirci
1327/1911

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Haziran	4	2	10-5	30
Teşrinievvel	6	1	10	60
Teşrinisani	13	2	12-6	120
Kanunievvel	64	2	12-6	576
Kanunisani	62	2	12-6	558
Şubat	52	2	12-6	498

Toplam	201	*	*	1842
--------	-----	---	---	------

Rumi 1327/1911 yılında demircilerin toplam çalıştığı gün sayısı 201 gündür. Elde ettikleri gelir ise 1842 guruş olmuştur. Teşrinisani ayıyla birlikte demirci ustasının ve çırağının maaşları 12 ve 6 guruşa yükselmiştir. Hicri 1271 yılında ise demirci ustasının maaşı 6 guruş, demirci çırağının maaşı ise 4 guruştur²⁸⁵

4.3.2.4. Marangoz Ve Dülger

Kalhanede bakır saflaştırma işleminde kullanılan ve ağaçtan yapılan alet ve edevatın yapımından, tamiratından sorumlu olan işçilere marangoz ve marangoz kadar ince işçiliğe ihtiyaç duyulmadan yapılan ve kalhanenin ihtiyacı olan kaba ağaç işlerini yapan işçilere de dülger denilmektedir. Dülgerler genellikle tamirat için kullanılmaktadır. Kalhanenin marangozhanesi vardır ve burada marangoz ve dülgerlerin kullandıkları ve kalhane envanterinde olan aletler kayıt altına alınmıştır; tahta rendesi, mengene, matkap, tutkal, tutkal kalıbı, bileği taşı gibi²⁸⁶. İncelediğimiz kalhane yevmiye defterlerinde, Rumi 1325/1909 ve 1326/1910 yıllarında kayıtlarda dülger görülmemekle birlikte 1327/1911 yılında marangoz ile birlikte kaydedilmeye başlanmıştır. Aşağıda Tokat Kalhanesi'nde marangoz ve dülger olarak çalışan işçiler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

Tablo 50. Marangoz
1325/1909

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Teşrinisani	57	2	10-5	439
Kanunievvel	2	2	10-5	15
Kanunisani	28	2	10-5	215
Şubat	51	2	10-5	385
Toplam	138	2	10-5	1054

Rumi 1325/1909 yılında kalhanede marangozların mesaisi toplam 138 gün olmuştur. Kalhanede iki marangoz çalışmıştır. Bunlar marangoz ustası ve marangoz kalfasıdır. Marangoz ustasının yevmiyesi 10 guruş, marangoz kalfasının yevmiyesi ise 5 guruştur. 1325/1909 yılında kalhaneden elde ettikleri toplam gelir 1054 guruş olmuştur.

²⁸⁵ BOA. HH. d.20198.

²⁸⁶ BOA. HH. d.19786.

Tablo 51. Marangoz
1326/1910

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mart	21	2	10-5	160
Teşrinievvel	16	1	10	160
Teşrinisani	36	2	10-5	362
Kanunievvel	20	1	10	200
Kanunisani	10	1	10	100
Toplam	103	*	*	982

Rumi 1326/1910 yılında marangozların yaptığı toplam mesai 103 gündür. Mart ve Kanunievvel ayları dışında marangoz ustası tek başına çalışmış, diğer aylarda ise kalfası ile birlikte çalışmıştır. Marangozların 1326/1910 yılında elde ettikleri toplam gelir 982 gurus olmuştur.

Tablo 52. Marangoz
Ve Dülger 1327/1911

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mayıs	12	2	12	144
Haziran	19	3	12-10	198
Eylül	84	6	12	1011
Teşrinievvel	76	3	12	912
Teşrinisani	47	3	12-10	554
Kanunievvel	63	2	12-10	694
Kanunisani	60	2	12-6	594
Şubat	54	2	12-6	498
Toplam	415	*	*	4605

Rumi 1327/1911 yılında dülger ve marangoz kayıtları birlikte tutulmuştur. Dülger yevmiyesi 12, marangoz ustası yevmiyesi 10 gurus ve marangoz kalfası yevmiyesi 6 gurusdur. Mayıs ayında sadece 2 dülger çalışmıştır. Haziran ayında ise 2 dülger ve 1 marangoz ustası çalışmıştır. Eylül ayında 6 dülger, teşrinievvelde 2 dülger 1 marangoz çalışmış ve bu aydan itibaren marangoz yevmiyesi 12 gurus olarak kaydedilmiştir. Teşrinisani ayında 1 marangoz 2 dülger çalışış ve dülgerlerden birinin yevmiyesi 10 gurus olarak kaydedilmiştir. Kanunievvel ayında 1 marangoz ve bir dülger çalışmıştır. Geri kalan aylarda ise dülger çalışmamış ve marangoz ustası ve marangoz kalfası çalışmıştır. Dülger, marangoz ustası ve marangoz

kalfasının 1327/1911 yılında 8 ayda toplam 415 günlük mesaiyeri olmuş ve bunun karşılığı olarak da toplamda 4605 guruş gelir elde etmişlerdir.

4.3.2.5. Kum yıkayıcı

Kalhaneye cevher halinde gelen ve saflaştırma süreci içerisinde taş değirmenlerde ufalanan bakırın eleklerde yıkanarak içerisindeki taş ve topraktan tamamen arındırılması²⁸⁷ işlemini gerçekleştiren işçiye verilen unvan kum yıkayıcısıdır. Kalhanede kum yıkayıcısı olarak bir işçinin çalıştığı görülmektedir. Yevmiesi ise Rumi 1325/1909 ile 1326/1910 yıllarında 5 guruştur. 1327/1911 yılında ise 1 aylığına 7 guruşa çıkan yevmiye tutarı sonra 6 guruşa inmiştir. Aşağıda Tokat kalhanesinde kum yıkayıcısı olarak çalışan işçiler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

Tablo 53. Kum Yıkayıcı 1325/1909

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Teşrinisani	29	1	5	145
Kanunievvel	10	1	5	50
Kanunisani	27	1	5	135
Toplam	66	1	5	330

Rumi 1325/1909 yılında kum yıkayıcısı çalıştığı 3 ay içinde 66 günlük mesai yapmış ve bunun karşılığında da 330 guruş gelir elde etmiştir.

Tablo 54. Kum Yıkayıcı 1326/1910

	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mart	20	1	5	100
Eylül	5	1	5	25
Teşrinievvel	29	1	5	145
Teşrinisani	25	1	5	125
Kanunievvel	22	1	5	110
Kanunisani	10	1	5	50
Toplam	111	1	5	555

²⁸⁷ Fahrettin Tızlak, Age. 1991, s.171.

Rumi 1326/1910 yılında kum yıkayıcısı 6 ay içinde 111 gün mesai yapmış ve karşılığında 555 guruş gelir elde etmiştir.

Tablo 55. Kum
Yıkayıcı 1327/1911

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Haziran	10	1	5	50
Teşrinisani	5	1	7	35
Kanunievvel	30	1	6	180
Kanunisani	30	1	6	180
Şubat	29	1	6	184
Toplam	104	1	*	629

Rumi 1327/1911 yılında kum yıkayıcısı 5 ay içinde 104 gün mesai yapmış ve 629 guruş gelir elde etmiştir. 1327/1911 yılında günlük yevmiyesinde değişiklikler olmuştur. Teşrinisani ayında 7 guruşa çıkan yevmiyesi bir sonraki ay 6 guruşa inmiş ve kalan aylarda da günlük yevmiyesi 6 guruş olarak kalmıştır.

4.3.2.6. Amele (İşçi)

Kalhanede her birimde, o birimin zanaatkârları yanında çalışanlara verilen genel isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat kalhanede çalıştırılan amelelerin vasıfsız işçi olduğu düşünülmemektedir. Çünkü kayıtlarda vasıfsız amele olarak çalıştırıldığını düşündüğümüz ve defterlerde “*adi amele*” olarak kaydedilen bir grup amele mevcuttur. Bu durum bize diğer amelelerin tecrübeli oldukları konusunda fikir vermektedir. Kalhanede sayıca en fazla çalışan ve en düşük yevmiyeye sahip grupturlar. Yevmiye defterleri göstermektedir ki, tüm amelelerin yevmiyeleri aynı değildir. En çok yevmiye alan amele, baş amele (ser-amele) olarak kayıt altına alınan ve bu görevi daima üstlenen Kazak Oğlu Abdullah Efendi isimli kişidir, en az yevmiye ise adi amele (vasıfsız amele-vasıfsız işçi) verilmektedir. Anlaşılan odur ki amele sayısı işin yoğunluğu ve aciliyetini göre değişmektedir. Ameleler hem tamiratta hem de imalatta çalıştırılmışlardır. Aşağıda Tokat kalhanesinde çalışan ameleler hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.

Tablo 56. Amele
1325/1909

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Teşrinisani	240	14	3,5-4-4,5	970
Kanunievvel	73	7	3,5-4	292
Kanunisani	130	9	3,5-4-4,5	542
Şubat	245	13	3,5-4-4,5	981
Toplam	688	*	*	2785

Rumi 1325/1909 yılında 4 ay içerisinde en fazla 14 en az 7 amelenin çalıştığı görülmektedir. 4 ay içinde toplam mesai 688 gün olmuştur. Amele yevmiyeleri mevzu bahis yıl için, baş amele 4,5 gurus, amele 4 gurus ve adi amele 3,5 gurus olarak kaydedilmiştir. Amelelerin 4 ay sonunda elde ettikleri toplam gelir 2785 gurusdur.

Tablo 57.Amele 1326/1910

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mart	149	9	3,5-4-4,5	596
Nisan	26	1	4	104
Haziran	15	1	4	60
Eylül	42	9	4-4,5	170
Teşrinievvel	211	10	3,5-4-4,5	854
Teşrinisani	154	9	3,5-4-4,5	618
Kanunievvel	162	9	3,5-4-4,5	655
Kanunisani	66	7	3,5-4-4,5	265
Toplam	825	*	*	3322

Rumi 1326 yılında amelelerin 8 ay çalıştığı görülmektedir. Nisan ve Haziran aylarında ise sadece bir amele çalışmıştır fakat bu kişi baş amele değildir. Bu dönemde aynı ay içinde en az 1 en fazla 10 amele çalışmıştır. 8 ay içerisinde toplam mesai 825 gün olmuştur ve bunun karşılığında ameleler 3322 gurus gelir elde etmişlerdir.

Tablo 58. Amele
1327/1911

Tarih	Çalışma Süresi/Gün	İşçi Sayısı	Yevmiye/Guruş	Toplam Yevmiye
Mayıs	273	37	4-5-6	1524
Haziran	135	8	4-6	757
Eylül	75	7	6	450
Teşrinievvel	130	8	6	780
Teşrinisani	79	6	5-6	471
Kanunievvel	260	15	4-5	1292
Kanunisani	363.5	19	4-5	1792
Şubat	297	15	4-5	1465
Toplam	1612.5	*	*	8531

Rumi 1327/1911 kalhane yevmiye defterlerinde incelenen dönem içerisinde en çok amelenin çalıştığı ve mesai yaptığı dönem olmuştur. Özellikle Mayıs ayı 3 içerisinde 37 amelenin aynı anda çalıştığı görülmektedir. En az amelenin çalıştığı ay ise Teşrinisani ayıdır ve 6 amele çalışmıştır. Amele yevmiyelerinde değişikli olmuştur ve baş amele yevmiyesi 6 guruşa, amele yevmiyesi 5 guruşa ve adi amele yevmiyesi de 4 guruşa yükselmiştir. 8 ay sonunda amelelerin yapmış olduğu toplam mesai 1612,5 ve elde ettikleri gelir ise 8531 guruşa yükselmiştir.

4.3.2.7. Diğer Yevmiyeler

Kalhane yönetimi hicri 1263 (1847) tarihinde kalhane işçilerini, yeni kurulan kalhaneye, iş tanımlarını belirterek görevlendirmişlerdir. Mevzu bahis tarihte kalhanede toplam 178 işçi çalıştığı görülmektedir. Yeni kurulan kalhaneye gönderilen işçi sayısı 79 ve mevcut kalhanede ki işçi sayısı ise 98'dir. Avrupa tarzı üretim yapılacak olan yeni kalhaneye gönderilen işçi sayıları, görevleri ve isimleri ayrı ayrı belirtilmiştir²⁸⁸.

Yeni kalhaneye transfer olan işçi görevleri ve sayıları aşağıda ki gibidir;

- Kal fırın amelesi: 16
- Fındık fırın amelesi: 6
- Zenberek fırın amelesi: 8
- Amele-kolcu-kazarcı: 31
- Omca odunu nakliyat arabacısı: 10
- Demirci-marangoz-taşçı: 8

Mevcut kalhanede ki olan işçi görevleri ve sayıları aşağıda ki gibidir;

- Kal fırın amelesi: 9
- Kal fırını kürek ve kalıpcı amelesi: 27
- Zenberek fırın amelesi, demirci ve toprakçı amelesi: 12
- Zenberek fırını kürekçi amelesi: 50

Tokat kalhanesi yevmiye defterlerinde kaydedilen fakat düzenli olarak ödenmeyen yevmiyelerde mevcuttur. Rumi 1325/1909 yılında ki bir kayda göre arabacı olarak çalıştırılan bir işçi vardır ve yevmiyesi 4 guruştur fakat sadece 1325/1909 teşrinisani ayında 25 günlük

²⁸⁸ BOA. HH. d.16148

bir mesai kaydedilmiş ve bunun için 96 guruş ödeme yapılmıştır. Yevmiye defterine kaydedilen bir diğer ödeme ise *omca yarma ücreti* adı altında verilen ödemedir. Bu ödemelere yevmiye diyemiyoruz çünkü ödemeler iş karşılığı yapılmış ve bu deftere kaydedilmiştir. Omca yarma ücreti için ödenen tutar, bir omca yarma ücreti 20 para olarak kaydedilmiştir. Rumi 1327/1911 yılında amele grubu ile birlikte kaydedilen bir işçi türü de sucudur ve yevmiyesi 4 guruştur. Sadece Kanunievvel ve Kanunisani aylarında 55 gün çalışmış ve 220 guruş gelir elde etmiştir.

Son olarak yevmiye defterinde kayıt altına alınmış bir bilgi olarak, işçilerin kalhanede çalıştıkları birimlerin sınıflandırıldığını görmekteyiz. Tamirat ve imalat olarak ayrılan çalışma alanları bize kalhanenin yoğun olduğu dönemlerin çok üretim yapılan dönemler olarak düşünülmemesi gerektiğini göstermektedir. Buna göre Rumi 1327/1911 yılında tüm işçi grupları tarafından yapılan toplam 3232,5 günlük mesainin 639 günü yani yaklaşık toplam çalışma süresinin %20'si tamirat işlerine harcanmış ve bunun karşılığında da 5218 guruş verilmiştir. Geriye kalan 2593,5 günlük mesaide imalat için harcanmış ve karşılığında toplam 18743 guruşluk bir ödeme yapılmıştır. Tamirat da çalışan işçiler olarak karşımıza taşçılar, marangozlar, demirciler ve ameleler çıkmaktadır.

4.4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Tokat Kalhanesi'nde emeğin incelendiği bu bölümde ilk olarak kalhanenin personeline ödediği maaşlar yer almaktadır. Kalhane personelinin aldığı maaşlar, kalhaneye ayrılan sermaye tutarında hesaplanmaktaydı. Daha önce belirtildiği gibi kalhaneye gönderilecek sermaye belirlenirken maaşlar ve masraflar kalemi hesaplanmaktaydı. Fakat kalhaneye personel maaşı için gönderilen ya da ayrılan tutarlar incelendiğinde bu tutarların birbirini karşılamadığı görülmektedir. Örnek olarak Rumi 1319 (1913) yılında kalhaneye gönderilen sermaye tutarının içerisinde yer alan maaşlar bölümünde, personele ödenecek maaş tutarı olarak yıllık 41880 guruş görünmektedir. Aynı tarihte kalhane personel maaş cetvelinde, personellerin aldığı maaşlar tarafımızdan incelenmiş ve sermaye başlığı altında gönderilen tutarlar ile reel olarak ödenen personel maaşlarının birbirini karşılamadığı görülmüştür. Rumi 1319 (1913) yılında personele –işçi yevmiyeleri hariç- 62244 guruş ödenmiştir. Maaş ödemeleri için gönderilen tutar ile ödenen maaş tutarı arasında oluşan 20364 guruşluk farkın nereden karşılandığı bilinmemekle birlikte, Tokat Kalhanesi'nin personel maaşlarını dönem

dönem ödemekte zorluk çektiği bilinmektedir²⁸⁹. Kalhanenin maaş hesaplarında gösterilen ve ödenen maaşların yer aldığı tablolardan anlaşıldığı üzere, bu tablolarda kalhane işçilerine ödenen yevmiyelerde yer almaktadır. Yıllar arasında maaşlar arasındaki farklılıkların sebebi, kalhanede geçici olarak çalıştırılan işçilere ödenen yevmiyelerdir. Bu sayede kalhanedeki iş yoğunluğu hakkında bilgi edinmemizde mümkündür. Ödenen maaş tutarlarının düşük olduğu dönemlerde kalhanenin daha az yoğun olarak çalıştığı düşünülmektedir. Maaşlardan yapılan tekaüd (emeklilik) kesintileri maaş üzerinden yapılan %5'lik bir kesinti sonucu toplanmakta ve mal sandığına aktarılmaktadır. Fakat tekaüd kesintisi yapılan personel, kalhane memurlarının tamamını kapsamamaktadır. Tekaüd kesintisi yapılan toplam personel sayısı 11'dir ve şunlardır; Rumi 1303 (1887) yılında, müdür muavini, muhasebeci, kâl ağası, ruzmançe kâtibi, sandık emini, kâl ser ustası, hatab (odun) kâtibi evvel, hatab kâtibi sâni, hatab ser kolcusu ve iki hatab kolcusudur. BOA. belgelerine göre Tokat Kalhanesi Müdür Muavinleri Emin Efendi ve Ahmed Sinan Efendi ailelerine emeklilik maaşları 1892 ve 1897 yıllarında tahsis edilmiştir²⁹⁰. Tekaüd tabloları incelendiğinde, yapılan kesintilerden toplanan para miktarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılığı açıklamak mümkün olmamıştır çünkü tekaüd kesinti oranlarında bir değişikliğe dair bir veri olmadığı gibi tekaüd kesintisi yapılan personellerinde işten çıkmadıklarına personel maaş cetvelleri kanıttır. Mazuliyet kesintisinin yapıldığı personelin tekaüd personeli ile aynı kişiler olduğu düşünülmektedir. Mazuliyet kesintisi tekaüd kesintisinin 1/5'i kadardır. Tokat Kalhanesi'nden mazuliyet maaşı alan personel olup olmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tokat Kalhanesi'nde çalışan memur sayısı incelediğimiz dönem olan Rumi 1296 (1880) ile 1328 (1912) yılları arasında en fazla 28 kişiye ulaşmıştır. Kalhane personelleri arasındaki maaş farklılıkları ise dikkati çeken bir diğer unsurdur. En fazla maaş alan kalhane müdürü aylık 3650 guruş alırken kalhanede seyislik görevi yapan kişinin aldığı maaş aylık 10 guruştur. Tekaüd kesintisi yapılan personel arasında ise bu fark müdür muavini aylık 1800 guruş alırken kâl ser ustası aylık 60 guruş almaktadır. Bu durum bize kalhanede yöneticilik ile beden işçiliği arasında maaş karşılığı olarak büyük farklılıklar oluştuğunu göstermekte ve yetmişmiş eğitimli işgücünün az ve kıymetli olduğu konusunda bir fikir vermektedir. Kalhane aynı zamanda uzun yıllar çalışma olanağı da sağlamaktadır. 43 yıl aynı görevde kalan ve yine 36 yıl aynı görevi yapan kalhane çalışanlarının olması gelirden devamlılığı sağlaması açısından çalışanlar açısından kıymetlidir. Geçici işçi olarak çalışan ve iş yoğunluğuna göre istihdam edilen kalhane işçileri işe

²⁸⁹ BOA. MV-13-56, A) MKT-MHM-492-43.

²⁹⁰ BOA. ŞD.917-25.-BOA. ŞD.954-61.

girişlerinde, kalhane memurlarında olduğu gibi bir kefalet senedi getirmek zorundadırlar. B kefalet senedinde iki kefil imzası ve içeriğinde ise kalhaneden mal çalmayacağına, ırz ve namusuyla çalışacağına dair taahhüt bulunmaktadır²⁹¹. Bunun sebebi ise kalhaneden yapılan ve soruşturma açılan hırsızlık meselelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Kalhanede çalışan geçici işçilerin çoğu zanaat sahibi kimselerdir. Aynı işleri genellikle aynı kişiler yapmakta ve işin yoğunluğuna göre gece gündüz mesai yapmaktadırlar. Geçici işçilerin yevmiyelerinde zaman içerisinde iyileştirmeler yapılmış ve üst düzey kalhane personelinin dışındaki personelden daha iyi yevmiye aldıkları görülmektedir. Fakat çalışma günleri sınırlı olduğundan dolayı aldıkları yevmiye çalışma günleri ile sınırlı olmaktadır. Kalhanede geçici olarak çalışan işçilerin, elimizde mevcut verisi olan Rumi 1325 (1909) ile 1327 (1911) yılları arasında en fazla aynı anda 24 işçiye ulaştığı görülmektedir. Bu da bize Tokat Kalhanesi'nin incelediğimiz dönemde en fazla 52 çalışanla işletildiğini göstermektedir. Bu sayılara ham ve saf bakır nakli yapanlar, omca yarma işinde çalışanlar, omca taşınması yapanlar sayıları net olmadığı için dâhil edilmemiştir.

²⁹¹ BOA. HH. d.16148.

SONUÇ

Yapılan araştırma neticesi Tokat Kalhanesi hakkında edindiğimiz bulguları şu şekilde açıklamak mümkündür:

Tokat Kalhanesi 16. yüzyılda başladığı maden tasfiye sürecini aralıklarla da olsa 3 asırdan fazla sürdürmüştür. Bu bakımdan iktisadi tarihimiz açısından oldukça kıymetlidir. Tokat Kalhanesi, uzmanlaşmanın da örnekleri arasında gösterilebilmektedir. Kalhanelerde tüm metaller tasfiye sürecine girebilmekte iken Tokat Kalhanesi, bakır tasfiyesinde uzmanlaşmış ve Bakır Kalhanesi, Nühas Kalhanesi gibi isimlerle anılmıştır. Bu durum onu Osmanlı topraklarında bakır tasfiye işleminin en etkili birimi olarak görmemizi sağlamaktadır. Dönemi itibari ile ilk işletilmeye başlandığı yıllarda henüz Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmemiş olduğu gerçeğini hesaba katmamız sonucunda Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında bir sanayi tesisine sahip olması ve onu koruması önemlidir. Kalhanenin Tokat'ta kurulması daha önce bölüm değerlendirmelerinde de tartışılmıştır fakat tekrar belirtmekte fayda vardır. Kalhanenin Tokat'ta kurulması ve her türlü taşınma yahut başka bir yerde yeni bir kalhane kurulması talebine karşılık ayakta kalmayı başarmasının altında yatan gerçeği Tokat'ın coğrafi ve geleneksel avantajlarından ayrı düşünmemek gerekmektedir. Ticaret yollarının tam ortasında olan, bakır madeni ve bakırcılıkla ilgili işlerde geniş bir tecrübeye sahip bir kazanın böyle bir tesise sahip olması yadırganmamalıdır.

Tokat Kalhanesi yönetimi yıllar içerisinde Osmanlı Devleti'nin yönetsel anlayışına bağlı olarak değişimler geçirmiştir. Mukataa usulü ile mültezimlere verildiği gibi emanet usulü ile de yönetilmiştir. Yönetiminin, Tanzimat'ın ilanına kadar nazır, daha sonra ise müdürler tarafından yapıldığı görülmüştür. Burada önemli noktalardan bir tanesi Kalhane Müdürlerinin, Tokat Kaza Müdürlüğünü de yapmasıdır. Hicri 1263 (1847) yılında Tokat Kalhanesi Müdürü Ragıp Ağa, Hicri 1264 (1847) yılında hem kalhane hem de Tokat Kaza Müdürü unvanını almıştır. Ayrıca Tokat Kalhanesi Müdür maaşı 3650 guruş iken Tokat Kaza Müdürü maaşı 2200 guruştur. Bu durum bize Osmanlı Devleti'nin Tokat Kalhanesi'ne bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Kalhane müdürlerine verilen önemli devlet nişanları da yine görevin yani tesisin önemini vurgulamaktadır. 1880 yılında Tokat'ın sancak statüsüne kavuşması ile mutasarrıflık yönetimine geçen kalhane bu tarihten itibaren yönetiminde bir değişiklik yaşamamıştır. Yöneticilerinin üst düzey maaş aldığı kalhane yarattığı önemli istihdam ile de dikkat çekmektedir. İncelediğimiz dönem olan Tanzimat

sonrası için kalhane ve kalhane tedarikçilerinin dâhil olduğu istihdam bir Anadolu kazası/sancağı için azımsanmayacak durumdadır. Bu istihdam alanı sadece kalhane içerisinde çalışan memur ve geçici işçileri kapsamamaktadır. Ergani Maden-i Hümâyunu'ndan yapılan bakır nakliyatında çalışanlar, Tokat'tan Samsun'a yapılan bakır nakliyatında çalışanlar, kalhanenin enerji ihtiyacı için çalışan kömürcüler, yine kalhanenin enerji ihtiyacı olan omca temini için çalışanlar ve omca karyeleri bu istihdam alanının içerisinde yer almaktadır. . Kalhane yılda ortalama 1232250 adet omca ve yaklaşık 686 ton²⁹² kömür tüketmektedir. Omcalar 13 omca karyesinden sağlanmaktadır. Kömür ise aylık ortalama 55 kömürcü tarafından temin edilmektedir. Bu sayılar kalhanenin istihdam alanı hakkında daha net bilgi vermektedir. Bu sayede geniş bir kitlenin iktisadi hayatlarında kalhane var olmuştur. Bunun yanı sıra Tokat Kalhanesi bakır tüccarları ve Tokat bakırcı esnafının da iktisadi hayatlarını etkileyen ve hatta yön veren bir konumdadır.

Kalhanenin bir diğer önemi ise Osmanlı Devleti için en önemli mesele olan ordu ihtiyaçlarının sağlanması konusundaki önemli gücüdür. Özellikle tophane ve tersane gibi önemli askeri tesislerde ihtiyaç duyulan saf bakırın Tokat Kalhanesi'nden karşılanması yine kalhaneyi askeri anlamda da önemli bir noktaya taşımaktadır. Bunun yanı sıra darphanede sikke basımında kullanılan bakırların da Tokat Kalhanesi'nden temin edilmesi kalhaneyi Osmanlı iktisadi hayatında vazgeçilmez bir noktaya taşımıştır.

Yapılan araştırma sonucunda kalhanenin en önemli sorununun ham bakır temini sağlanan ulaşım yollarından kaynaklandığı görülmüştür. Seyyahlarında vurguladığı bu konu iki şekilde dikkat çekicidir; ilk olarak ulaşım sağlanan yolların bozukluğu nedeni ile kervanların yolu güç tamamlaması bir diğeri ise kış mevsimlerinde bu yolların ulaşımına kapanmasıdır. Bu sorun kalhane gibi önemli bir tesisin çalışmamasına neden olduğu gibi Ergani Maden-i depolarında da bakırın atıl bir şekilde kalmasına neden olmuştur. Mevcut durumun maliyetleri hesaplanmasa da oldukça yüksek olduğu tahmin edilebilmektedir. Ham bakır temin edilememesi nedeni ile işletilemeyen ama çalışanlarının maaşlarını ödeyen kalhane bu durumda zarar eden bir işletme olarak düşünülmektedir.

Kalhanenin uzun yıllar sorunu olan bir diğer mesele ise gelişen teknolojiye ayak uyduramaması ve geri kalmış tekniklerle üretim yapmaya devam etmesidir. Bu durum 19.

²⁹² Kalhane ayda ortalama 1143 küfe kömür satın almaktadır. Biz bir küfenin ortalama ağırlığını 50 kg. olarak kabul ederek bu rakama ulaşmaktayız.

yüzyılın ortalarına doğru çözülmüş ve modern bir tesis inşa edilmiştir fakat geç kalındığını düşündüğümüz bu yenileme diğer şartların özellikle maliyetlerin Avrupa'dan çok yukarıda kalması nedeni ile istenilen sonuca ulaşamamıştır. Eski tekniklerle üretim yapmanın en büyük maliyeti bakır tasfiyesindeki firedir. Bunun iki kaynağı vardır; ilki madenden gelen cevherin düşük kalitede olması bir diğeri ise kalhane fırınlarının modern olmamasıdır. Yeni kalhanenin inşa edilmesinin en önemli gerekçelerinden bir tanesi fireyi azaltmak bir diğeri ise su gücünden faydalanarak bir kalhane inşa etmektir.

Kalhaneye tahsis edilen, sermaye tutarları ise kalhanenin ihtiyaçlarını çoğu zaman karşılayamamaktadır. Ayrıca Diğer vilayet ve sancaklardan yapılması emredilen havalelerin çok büyük oranda yapılamaması kalhanenin nakit ihtiyacını bir sorun haline dönüştürmüştür. Bu nedenle kalhane sarraflardan borç para almak zorunda kalmıştır. Kalhanenin gelir kaynakları arasında birçok kalem yer almaktadır, fakat bizim dikkatimizi en çok çeken konu bakır kalhanesinden tüccara ve bakırcı esnaflarına yapılan bakır satışından elde edilen paraların kalhane hesap defterlerinde gösterilmemesidir. Bakır satışından elde edilen paranın akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşamamaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında, Tokat Kalhanesi'nin Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında var ettiği ve asırlar boyunca hizmet etmesini sağladığı görülmektedir. Tokat Kalhanesi'nin varlığını ne zaman sonlandırdığı tam olarak bilinmemekle birlikte Hicri 1332 (1913) yılına ait bir belgenin Tokat Kalhanesi'nin ıslah edilmesi gerektiği²⁹³ ile ilgili bilgi içermesi nedeni ile tam olarak kapatılmadığı düşünülmektedir.

Bundan sonra yapılacak olan çalışmalara öneri olarak; Tokat Kalhanesi'nin aktif olarak işletildiği dönemlerde Avrupa'daki muadillerinin işletilme şekli ve maden fiyatlarına olan etkilerinin karşılaştırmalı analizlerinin yapılmasıdır.

²⁹³ BOA. DH. İD.105-47.

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri

A.AMD	:25-99/19756
A.DVN	:61-17
A.MKT	:5-21
A.MKT. MHM	:3-84/369-47/402-81/189-60/355-83/498-43/77-60/492-43/433-61/492-43
A.MKT. MVL	:115-100/48-21/35-92/52-36/63-39
A.MKT. NZD	:151-110/136-4/412-28/370-10/187-89/338-19/139-35/28-17/182-96
A.MKT. UM	:198-14/206-29/433-37
AE. SABH. I	:158-10561
AE.SSLM.III.	:400-23078
BEO	:1857-139234/521-39027/16505-121493/1857-139238/2188-164046
C.AS	:39-1784/847-36215/988-43114/869-38572/1009-44172/948-41142/277-11521/1167-51972/896-38572/503-21016/611-25780/878-37672
C.BH.	:103-4969/69-4622
C.DRB	:3-129/5-229/44-2193/27-1340/14-664/47-2345/50-2461/49-2430/61-3022/16-779/64-3187/31-1521/37-1843/5-239/38-1892/35-1704-38/1892-37/1843-57/2838-55/2719-49/2430-60/2976
C.EV	:250-12536
C.ML	:230-9634/117-5234/194-8006/5-220
D.DRB. i.	:4-8/4-10
DH	:1389-20
DH. İD	:105-47
DH. MKT	:2781-50
HAT	:567-27828/1422-58151/905-39713/1254-48533/588-28908
HH. d	:16148/16578/20198/19784/24278/19785/19786/21288
HR.TH.	:76-62
İ.DH	:10-479/99-4969/190-10661/1332-54
İE.NF.	:1-72

İ.ML	:12-71
İ.MTZ.(05)	:12-33
İ.MVL	:6-97/146-4122
MAD.d	:12342/136848
MV	:13-56
MVL	:709-68/720-50/711-81/515-87/66-18/488-63/524-75/645-9/725-5/709-45
ŞD	:331-46/346-29/917-25/530-12/531-46/954-61
T.d	:1024/1027/1021/1023/1024/1029/1026/1030/991/992/994/995/997/998/999/ 1000/1001/1003/1022/1028

Kitap Ve Makaleler

- Ağce Leventoğlu, Sibel. “Gaziantep Hasan Süzer Etnografya Müzesi’nde Bulunan Ortaçağ Ve Sonrası Döneme Ait Madeni Mutfak Kapları”,(Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Sanat Tarihi ABD-2006), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Altunbay, Mustafa. “Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik”, Türkler, Cilt:10, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1464-1484.
- Aytekin, Yavuz “Karadeniz Bakır İşletmesi Murgul Konsantratörü Ve Samsun İzabe Tesisleri Çalışma Prensipleri”, Bilimsel Madencilik Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, 1974.
- Baş, Yaşar. “İstanbul Yapılarında Karamürsel Od Taşının Kullanımına Dair Bazı Tespitler”, Bingöl Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt:7, Sayı:14, 2017, 45-56..
- Beşirli, Mehmet “Tokat Bakır Kalhanesi’nde Tasfiye İşlemleri Ve İstanbul’a Sevkiyat (1793-1840)” Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt:XIX, Sayı:1, 2004, 9-39..
- Beşirli, Mehmet. “Tokat Bakır Kalhanesi’nin Yönetimi (1793-1853)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2004, 229-258.
- Beşirli, Mehmet. “Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I Tokat (1771-1853)”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:16 Araştırma Serisi No:7, Tokat, 2005.

- Clark, E.C. “Osmanlı Sanayi Devrimi” Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), “Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu”, Ankara: Phoenix, 2006, s.467-481.
- Çağatay, Neşet. “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku”, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 1943, 117-126.
- Develioğlu, Ferit. Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara, 2012
- Ekinci, İlhan. “Milas (Mesudiye) Bakır Madeni (1750-1816)”, Turkish Studies- International Periodical For Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/5, Spring 2013, 243-259.
- Feldmareşal Helmuth Von Moltke, “Moltke’nin Türkiye Mektupları”, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1969.
- Fuat Örenç, Ali “Mutasarrıf” İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, Cilt:31, İstanbul, 2006, 377-379.
- Genç, M. İltizam, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:22, İstanbul, 2000, s.154.
- Genç, M. Mükataa, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:31, İstanbul, 2006, s.129.
- Genç, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi, 11. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014.
- Hamilton, W.J. “Researches In Asia Minor, Pontus, And Armenia: With Some Account Of Their Antiquities And Geology”, Vol. 1. London, 1842.Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü 1, “Kalhane”, İstanbul, M.E.B., 1971.
- İpşirli, Mehmet. ”Tekaüt”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 340.
- James Morier, “Journey Through Persia, Armenia, And Asia Minör, To Constatinopole, In The Years 1808 And 1809”, Printed For Longman, Hurst, Rees, Orme And Brown, Paternoster-Row, London, 1812, s.344-345.
- Kaptan, Ergun, Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular, MTA Enstitüsü Dergisi, 1982.

- Kaya, Süleyman “Yeniçeri Ocağı Bezirgânlığının Hukuki Statüsü”, Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2, İstanbul Ticaret Odası Yayınları-Ekonomik Ve Sosyal Tarih Yayınları, Yayın No:2010-67, 7-8 Eylül-2007, 86.
- Keskin, Özkan. “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Maden Mühendislerinin İstihdamı Ve Osmanlı Madenciliğine Hizmetleri” İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı:11, 2007, 79-92.
- Lenep, H.J.V. “Travels In Little-Known Parts Of Asia Minor” Vol. I., John Murray, Albemarle Street, London, 1870,
- Macgregor, J. “Commercial Statics”, Second Edition, In Five Volumes Vol.II., London:Whittaker And Co.1850.s.118-119.
- Manav, Nursel. Mazuliyet Sandığı’nın Kuruluşu Ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler”, Türkiyat Mecmuası, Cilt:27/1, 2017, 215-224.
- MTA Genel Müdürlüğü, Türkiye Ve Dünyada Bakır, Fizibilite Etütleri Dairesi Başkanlığı, Eylül, 2016.
- Murat Hanılçe, “18. Yüzyılda Tokat Kaza Merkezi’nde Eğitim Öğretim Hizmetlerini Destekleyen Vakıflar”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11/1, 2016, 177-205.
- Nadir Avşaroğlu, “Anadolu Seyahatnamelerinde Madencilik”, https://www.researchgate.net/publication/327418951_ANADOLU_SEYAHATN_AMELERINDE_MADENCILIK, 2018.
- Oktay Belli ve İ. Gündoğ Kayaoğlu, Anadolu’da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi-Bakır Yatakları, Üretimi Ve Atölyeleri, İstanbul, Sandoz Kültür Yayınları No:14, 1993.
- Orman ve Maden Ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi 1323 Senesi Maden İstatistiki”, Mahmut Bey Matbaası, 1325, s.254.
- Özdağ, Abdullah. “Osmanlı Bakır İşletmeciliğinde Tokat Kalhanesi (1850-1870)” Turkish Studies, Sayı:9, 2014, 463-473.
- Palgrave, W.G. “Commercial Reports 1868”, Printed By Harrison and Sons London, 1869.

- Porter, R.K. "Travels In Georgia, Persia, Armenia, Acient Babylonia During The Years 1817-1820", Printed For Longman, Hurst, Rees, Orme And Brown, Paternoster-Row, Vol.II. London, 1822, s.702.
- Smyth, W.W. "A Year With The Turks Or Sketches Of Travel In The European And Asiatic Dominions Of The Sultan", London, 1854.
- Soyluer S, "Osmanlı Devleti'nde Ağır Sanayi Yatırımlarına Bir Örnek: Yalı Köşkü Demir ve Makine Fabrikası", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XVIII/2, 2017, s.1-23.
- Şimşirgil, A. "XV-XVI. Asırlarda Tokat Şehrinde İktisadi Hayat, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı:10, 1995, s.187-210.
- TBMM Meclis Tutanakları, İ:26, C:3, 28.04.1337, s.140.
- Texier, C. "Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi" Çev. Ali Suat, Cilt:III., Enformasyon Ve Dokümantasyon Hizmetler Vakfı, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2002.
- Tızlak, Fahrettin. "Osmanlı Devleti'nde Ham Bakır İşleme Merkezleri Olarak Tokat Ve Diyarbakır" Belleten, Cilt:59, Sayı:226, Aralık-1995, 643-659.
- Tızlak, Fahrettin. "Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE. Tarih ABD. 1991.
- Turan, O. "Selçuk Kervansarayları", Belleten, Cilt:X., Sayı:39, Temmuz 1946, s.474-496.
- Vital Cuinet, "La Turquie D'Asia Geographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L'asie Mineure, Editeur Ernest Leroux, Paris, 1892, s.721.
- Zeki Pakalın, Mehmet. "Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü", 2. Baskı, M.E.B. Devlet Kitapları, 1. Fasikül, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Zengin, Ersoy. "Ergani Bakır Maden-i Hümayûnu (1900-1918)", Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi, Haziran 2018, 22-2, 933-959.

İNDEKS

A

Almus, 9
Amasya, 20, 77
askeri, ii, 6, 13, 16, 33, 41, 111
Ayasofya Camisi, 41

B

bakır, ii, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 28, 29, 32, 40, 41, 42, 48, 49, 56, 59,
60, 64, 66, 73, 96, 97, 101, 109, 110,
111, 112
Bakırcılık, 6, 9, 10, 32, 116
Bozok Sancağı, 17

C

Canik, 21

Ç

çırak, 98

D

darphane, 11, 22
Darphane-i Amire, viii, 21
Derviş Efendi, 75, 76
deve, 14, 15, 17, 22, 33
Divan-ı Hümâyûn, 75
Diyarbakır, 5, 6, 18, 35, 36, 117

E

emanet, 2, 10, 43, 50, 51, 69, 72, 83, 110

Emanet usulü, 10

Ergani, ii, 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 29, 32, 33, 37, 38, 42, 48,
53, 59, 60, 63, 81, 82, 96, 111, 117

F

Felix Marie Charles Texier, 13

fenar, 10

fırın, 15, 106

G

Gustave de Pauliny, 14

gümüş, 6, 9, 13

Gümüşhane, 9, 29, 31, 34

H

Harbendelü Aşireti, 17

Harput, 15, 16, 18, 65

Hazine-i Hassa, viii, 4, 17, 41, 63, 76

Helmuth von Moltke, 13

Henry John Van Lennep, 15

Hüseyin Efendi, 74

İ

ihale, 10, 16, 39, 47

iltizam, 2, 10

İpek Yolu, 12

İskenderun, 18, 48

İstanbul, ii, 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 16,
17, 18, 22, 32, 50, 53, 64, 75, 76, 114,
115, 116, 117

izabe, 52, 61, 63

J

James Morier, 12, 13, 115

John Macgregor, 14, 15

Joseph Pitton de Tournefort, 12

K

kâl, 20, 37, 45, 47, 49, 51, 82, 83, 86, 90,
97, 99, 108

Kâl, 46, 47, 49, 82, 83, 86, 94

kalfa, 98

Kastamonu, 9

Kavak, 21

kazan, 13

Keban, 2, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 29, 53, 82,
117

kefalet senedi, 83, 109

kömür, 1, 16, 29, 31, 32, 34, 47, 53, 56, 59,
61, 64, 65, 111

kömürcü, 31, 111

kurşun, 13, 64

Küre, 9

M

Maden Emini, 10, 11, 33

Maliye Nazırı, 42

mangal, 13, 14

masraflar, 19, 30, 36, 38, 45, 47, 50, 51,
66, 68, 107

Mazuliyet Mülkiye Sandığı, 70, 72, 73

Merkez nezaret, 36

Mevlevihane, 11

Mısır Valisi, 42

Mir-i Miranlık, 75

Mösyö Şösot, 7

mukataa, 2, 10

mutfak eşyaları, 10

mühendis, 7, 34

Mülkiye Tekaüt Sandığı, 71

mürdesenk, 8, 56, 59, 60, 61, 64, 65, 87

müteahhit, 16

N

nakliyat, 24, 26, 28, 29, 51, 52, 106

O

odun kömürü, 31, 34

omca, 29, 30, 32, 34, 47, 56, 59, 60, 61, 64,
84, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 107, 109,
111

Ordu, 29, 31, 34

P

poliçe, 18

R

Robert Ker Porter, 13

S

Samsun, 12, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 32,
33, 49, 61, 62, 64, 96, 111, 114

Sanayi Devrimi, ii, 1, 4, 7, 110, 114

Sarraflar, 39, 52, 55

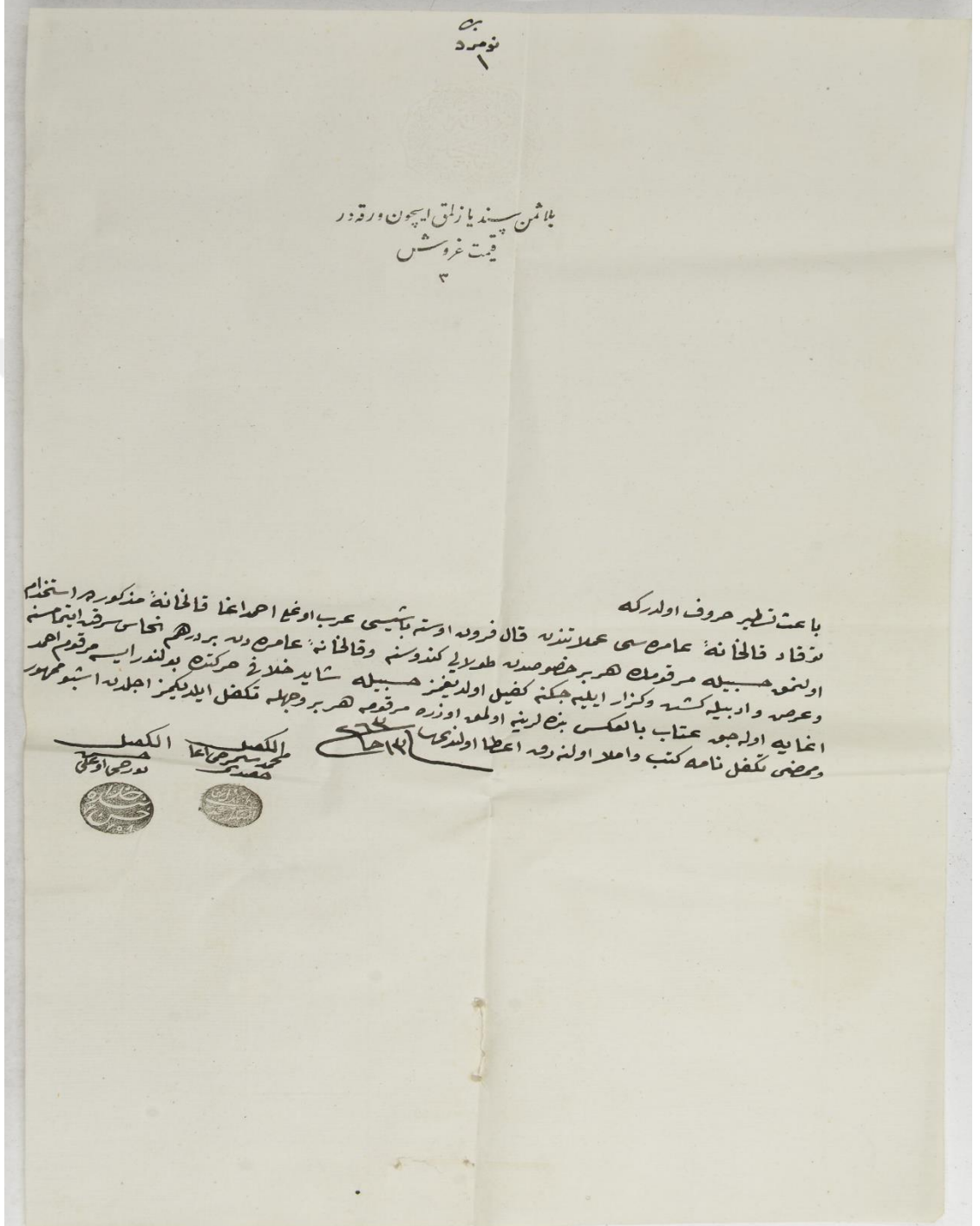
seyyah, 12

su gücü, 14, 15

- Ş**
- şamdan, 10
- T**
- tabak, 10, 14
tabh, 6, 9, 47, 59, 82
Tanzimat, ii, 1, 4, 11, 33, 70, 74, 110, 114
tasfiye, 6, 9, 11, 13, 42, 53, 110
tencere, 10
tersane, ii, 7, 17, 41, 111
Tokat Kalhanesi, ii, 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10,
12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 46, 48, 49, 50,
51, 53, 54, 55, 62, 65, 66, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 76, 81, 96, 107, 110, 111, 112,
116
Tokat kazası, 11, 30, 74
Tokat Mutasarrıflığı, 68, 76, 79
Tophane, 41
- tophanenin, 1, 6
Tunç Çağı, 9, 32
tüccar, 21, 42
- Ü**
- ücret, 15, 17, 18, 21, 22, 34, 59, 65
- V**
- vergi, 9, 10, 17, 21
Vital Cuinet, 16, 117
- W**
- Warrington Wilkinson Smyth, 14
William Gifford Palgrave, 15, 16
William John Hamilton, 13
- Y**
- Yeniil Aşireti, 17
yük hayvanları, 21

EKLER

Ek-1

Tokat Kalhanesi İşçi Kefalet Senedi. HH. d.16148. 13 Cemaziye'l-evvel 1263 (29 Nisan 1847).

بانی عتبات		بانی عتبات	
دوره	۷۱	دوره	۷۱
۲	۲	۲	۲
۳	۳	۳	۳
۴	۴	۴	۴
۵	۵	۵	۵
۶	۶	۶	۶
۷	۷	۷	۷
۸	۸	۸	۸
۹	۹	۹	۹
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	۳۱	۳۱	۳۱
۳۲	۳۲	۳۲	۳۲
۳۳	۳۳	۳۳	۳۳
۳۴	۳۴	۳۴	۳۴
۳۵	۳۵	۳۵	۳۵
۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
۳۷	۳۷	۳۷	۳۷
۳۸	۳۸	۳۸	۳۸
۳۹	۳۹	۳۹	۳۹
۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۴۱	۴۱	۴۱	۴۱
۴۲	۴۲	۴۲	۴۲
۴۳	۴۳	۴۳	۴۳
۴۴	۴۴	۴۴	۴۴
۴۵	۴۵	۴۵	۴۵
۴۶	۴۶	۴۶	۴۶
۴۷	۴۷	۴۷	۴۷
۴۸	۴۸	۴۸	۴۸
۴۹	۴۹	۴۹	۴۹
۵۰	۵۰	۵۰	۵۰
۵۱	۵۱	۵۱	۵۱

Yeniil Aşiretinden tertip edilen ve Ergani Madeni'nden Tokat Kalhanesi'ne bakır nakli yapanların isimleri ve develerinin sayılarını gösteren defter örneği. Hicri 1271 (1854/1855). BOA. HH. d. 16578.

بهره ۷۱ ساطع خمر ضایع سال ۱۳۲۷

نظارت	نظر	نظارت	نظر	نظارت	نظر	نظارت	نظر	نظارت	نظر
۱۳۴۶	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۴۶	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۴۶	۱۳۴۶ ۴۰۰	۱۳۴۶	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۴۶	۱۳۴۶ ۴۰۰
۱۳۴۷	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۴۷	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۴۷	۱۳۴۷ ۴۰۰	۱۳۴۷	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۴۷	۱۳۴۷ ۴۰۰
۱۳۴۸	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۴۸	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۴۸	۱۳۴۸ ۴۰۰	۱۳۴۸	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۴۸	۱۳۴۸ ۴۰۰
۱۳۴۹	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۴۹	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۴۹	۱۳۴۹ ۴۰۰	۱۳۴۹	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۴۹	۱۳۴۹ ۴۰۰
۱۳۵۰	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۰	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۰	۱۳۵۰ ۴۰۰	۱۳۵۰	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۰	۱۳۵۰ ۴۰۰
۱۳۵۱	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۱	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۱	۱۳۵۱ ۴۰۰	۱۳۵۱	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۱	۱۳۵۱ ۴۰۰
۱۳۵۲	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۲	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۲	۱۳۵۲ ۴۰۰	۱۳۵۲	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۲	۱۳۵۲ ۴۰۰
۱۳۵۳	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۳	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۳	۱۳۵۳ ۴۰۰	۱۳۵۳	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۳	۱۳۵۳ ۴۰۰
۱۳۵۴	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۴	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۴	۱۳۵۴ ۴۰۰	۱۳۵۴	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۴	۱۳۵۴ ۴۰۰
۱۳۵۵	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۵	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۵	۱۳۵۵ ۴۰۰	۱۳۵۵	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۵	۱۳۵۵ ۴۰۰
۱۳۵۶	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۶	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۶	۱۳۵۶ ۴۰۰	۱۳۵۶	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۶	۱۳۵۶ ۴۰۰
۱۳۵۷	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۷	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۷	۱۳۵۷ ۴۰۰	۱۳۵۷	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۷	۱۳۵۷ ۴۰۰
۱۳۵۸	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۸	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۸	۱۳۵۸ ۴۰۰	۱۳۵۸	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۸	۱۳۵۸ ۴۰۰
۱۳۵۹	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۵۹	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۵۹	۱۳۵۹ ۴۰۰	۱۳۵۹	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۵۹	۱۳۵۹ ۴۰۰
۱۳۶۰	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۰	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۰	۱۳۶۰ ۴۰۰	۱۳۶۰	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۰	۱۳۶۰ ۴۰۰
۱۳۶۱	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۱	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۱	۱۳۶۱ ۴۰۰	۱۳۶۱	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۱	۱۳۶۱ ۴۰۰
۱۳۶۲	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۲	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۲	۱۳۶۲ ۴۰۰	۱۳۶۲	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۲	۱۳۶۲ ۴۰۰
۱۳۶۳	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۳	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۳	۱۳۶۳ ۴۰۰	۱۳۶۳	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۳	۱۳۶۳ ۴۰۰
۱۳۶۴	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۴	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۴	۱۳۶۴ ۴۰۰	۱۳۶۴	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۴	۱۳۶۴ ۴۰۰
۱۳۶۵	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۵	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۵	۱۳۶۵ ۴۰۰	۱۳۶۵	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۵	۱۳۶۵ ۴۰۰
۱۳۶۶	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۶	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۶	۱۳۶۶ ۴۰۰	۱۳۶۶	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۶	۱۳۶۶ ۴۰۰
۱۳۶۷	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۷	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۷	۱۳۶۷ ۴۰۰	۱۳۶۷	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۷	۱۳۶۷ ۴۰۰
۱۳۶۸	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۸	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۸	۱۳۶۸ ۴۰۰	۱۳۶۸	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۸	۱۳۶۸ ۴۰۰
۱۳۶۹	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۶۹	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۶۹	۱۳۶۹ ۴۰۰	۱۳۶۹	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۶۹	۱۳۶۹ ۴۰۰
۱۳۷۰	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۰	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۰	۱۳۷۰ ۴۰۰	۱۳۷۰	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۰	۱۳۷۰ ۴۰۰
۱۳۷۱	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۱	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۱	۱۳۷۱ ۴۰۰	۱۳۷۱	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۱	۱۳۷۱ ۴۰۰
۱۳۷۲	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۲	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۲	۱۳۷۲ ۴۰۰	۱۳۷۲	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۲	۱۳۷۲ ۴۰۰
۱۳۷۳	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۳	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۳	۱۳۷۳ ۴۰۰	۱۳۷۳	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۳	۱۳۷۳ ۴۰۰
۱۳۷۴	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۴	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۴	۱۳۷۴ ۴۰۰	۱۳۷۴	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۴	۱۳۷۴ ۴۰۰
۱۳۷۵	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۵	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۵	۱۳۷۵ ۴۰۰	۱۳۷۵	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۵	۱۳۷۵ ۴۰۰
۱۳۷۶	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۶	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۶	۱۳۷۶ ۴۰۰	۱۳۷۶	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۶	۱۳۷۶ ۴۰۰
۱۳۷۷	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۷	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۷	۱۳۷۷ ۴۰۰	۱۳۷۷	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۷	۱۳۷۷ ۴۰۰
۱۳۷۸	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۸	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۸	۱۳۷۸ ۴۰۰	۱۳۷۸	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۸	۱۳۷۸ ۴۰۰
۱۳۷۹	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۷۹	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۷۹	۱۳۷۹ ۴۰۰	۱۳۷۹	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۷۹	۱۳۷۹ ۴۰۰
۱۳۸۰	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۰	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۰	۱۳۸۰ ۴۰۰	۱۳۸۰	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۰	۱۳۸۰ ۴۰۰
۱۳۸۱	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۱	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۱	۱۳۸۱ ۴۰۰	۱۳۸۱	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۱	۱۳۸۱ ۴۰۰
۱۳۸۲	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۲	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۲	۱۳۸۲ ۴۰۰	۱۳۸۲	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۲	۱۳۸۲ ۴۰۰
۱۳۸۳	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۳	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۳	۱۳۸۳ ۴۰۰	۱۳۸۳	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۳	۱۳۸۳ ۴۰۰
۱۳۸۴	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۴	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۴	۱۳۸۴ ۴۰۰	۱۳۸۴	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۴	۱۳۸۴ ۴۰۰
۱۳۸۵	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۵	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۵	۱۳۸۵ ۴۰۰	۱۳۸۵	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۵	۱۳۸۵ ۴۰۰
۱۳۸۶	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۶	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۶	۱۳۸۶ ۴۰۰	۱۳۸۶	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۶	۱۳۸۶ ۴۰۰
۱۳۸۷	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۷	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۷	۱۳۸۷ ۴۰۰	۱۳۸۷	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۷	۱۳۸۷ ۴۰۰
۱۳۸۸	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۸	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۸	۱۳۸۸ ۴۰۰	۱۳۸۸	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۸	۱۳۸۸ ۴۰۰
۱۳۸۹	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۸۹	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۸۹	۱۳۸۹ ۴۰۰	۱۳۸۹	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۸۹	۱۳۸۹ ۴۰۰
۱۳۹۰	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۰	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۰	۱۳۹۰ ۴۰۰	۱۳۹۰	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۰	۱۳۹۰ ۴۰۰
۱۳۹۱	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۱	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۱	۱۳۹۱ ۴۰۰	۱۳۹۱	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۱	۱۳۹۱ ۴۰۰
۱۳۹۲	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۲	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۲	۱۳۹۲ ۴۰۰	۱۳۹۲	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۲	۱۳۹۲ ۴۰۰
۱۳۹۳	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۳	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۳	۱۳۹۳ ۴۰۰	۱۳۹۳	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۳	۱۳۹۳ ۴۰۰
۱۳۹۴	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۴	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۴	۱۳۹۴ ۴۰۰	۱۳۹۴	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۴	۱۳۹۴ ۴۰۰
۱۳۹۵	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۵	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۵	۱۳۹۵ ۴۰۰	۱۳۹۵	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۵	۱۳۹۵ ۴۰۰
۱۳۹۶	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۶	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۶	۱۳۹۶ ۴۰۰	۱۳۹۶	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۶	۱۳۹۶ ۴۰۰
۱۳۹۷	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۷	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۷	۱۳۹۷ ۴۰۰	۱۳۹۷	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۷	۱۳۹۷ ۴۰۰
۱۳۹۸	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۸	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۸	۱۳۹۸ ۴۰۰	۱۳۹۸	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۸	۱۳۹۸ ۴۰۰
۱۳۹۹	۴۴۸ ۸۰۰	۱۳۹۹	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۹ ۴۰۰	۱۳۹۹	۹۶۳ ۸۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۹ ۴۰۰
۱۴۰۰	۴۴۸ ۸۰۰	۱۴۰۰	۱۸۷۹ ۶۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰ ۴۰۰	۱۴۰۰	۹۶۳ ۸۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰ ۴۰۰

بهره ۷۱ ساطع خمر ضایع سال ۱۳۲۷

بر حسب مفاد نام نهایت او نیز کوه طرف صومعه انبار به نقل و تسلیم اتمام داده بر وجه اولی که در تاریخ ۱۳۲۷ خمر ضایع خالص
 بزرگ نهانند در اخذ و دفع اقسام ساطع ۷۱ نقد مسترد

Rumi 27 Şubat 1327 (11 Mart 1912) tarihinde Tokat Kalhanesi'nden Samsun Limanı'na sevk edilen saf bakır miktarını gösteren defter örneği. BOA. T.d. 1030.

1267

سیواسی نفعیہ خانہ میرینہ و مالہ نظریہ

توقار خانہ سے تابع کورسج قادہ توقار قضاے کا نام معلوم الہامی قرا اہلسنہ نجات عبدہ الفخ اولیٰ بنہ بوزہ بعض
اولیٰ قاری حادہ بعد ازہ خانہ مذکورہ کورنقل اتمہ حکایتی قطعاً افادہ اتمہ اولیٰ بنہ اوباب استیاز علی ذکر اولیٰ
خانہ میرینہ اولیٰ طرفہ کلاہ شہ ایہ مالہ نظریہ عقوقو اولیٰ حضرتہ تنظیم محلی دایہ حوالہ دونو عبدہ
حضرتہ میرینہ اولیٰ مذکور و اولیٰ انہ جوہ نجات سیواسی و توقار مجلسین قاری و جیح قریہ استغنی و با خود
عسکریہ لریک مذکور توقار و نور حال قضایہ سیریلی سینی مستزم اولیٰ بنہ تجوز جوہ بعض و کور مرد و نقل
ایمانی رضی قضیہ جلیلیہ خاکیہ موجب اولیٰ بنہ قطعاً قبول اولیٰ بنہ بعضی ملاوچہ صحت محنت
جسے امکانی صورتاً نوبح اولیٰ بنہ لازم کلوریہ تحفیہ و میر مومی ایہ ایہ رضی میرینہ کیضاک باو لاف
افادہ اولیٰ بنہ مذکورہ بعضی افادہ اولیٰ بنہ موجب کیضہ نجات ایہ حضرتہ میر مومی ایہ میرینہ اولیٰ بنہ
بنوالیٰ کور تحقیقاتہ لازم ان اجراسہ کیضاک ایضاً و جیحاً بولوف استغنی خصوصاً ہمہ ایہ
بجای نفع

سیواسی نفعیہ خانہ میرینہ اولیٰ بنہ تنظیم محلی دایہ حوالہ دونو عبدہ

Tokat Kalhanesi'ne kömür tedarik eden kömürcülerin Neferatı Askeriye'den muaf olmaları gerektiğini belirten şukka. Hicri 5 Safer 1267 (10 Aralık 1850). BOA. A). MKT. MVL. 35-92.

صافی

ملاحظات	تاریخ	تصویر بر			
		کوت	شماره	شماره	کوت
تقدیر نامه		۲۶۹			۲۶۹
اوقاف		۱۰۵۵			۱۰۵۵
تقدیر نامه	مارس ۱۸۸۸	۱۷۴۴			۱۷۴۴
اوقاف					
تقدیر نامه		۸۱			۸۱
اوقاف					
تقدیر نامه	فروردین	۴۰۱			۴۰۱
اوقاف		۱۷۴۴			۱۷۴۴
تقدیر نامه		۴۰۴۴			۴۰۴۴
اوقاف					
تقدیر نامه	مهر	۴۵			۴۵
اوقاف		۴۰۴۴			۴۰۴۴
تقدیر نامه		۴۰۴۹			۴۰۴۹
اوقاف					
تقدیر نامه	فروردین	۸۰			۸۰
اوقاف		۴۰۴۹			۴۰۴۹
تقدیر نامه		۴۱۴۹			۴۱۴۹
اوقاف					
تقدیر نامه	مهر	۱۵۹۲			۱۵۹۲
اوقاف		۴۱۴۹			۴۱۴۹
تقدیر نامه		۴۲۷۱			۴۲۷۱
اوقاف					
تقدیر نامه	فروردین	۴۹۴			۴۹۴
اوقاف		۴۲۷۱			۴۲۷۱
تقدیر نامه		۴۹۳۲			۴۹۳۲
اوقاف					
تقدیر نامه	مهر	۴۰۱۴			۴۰۱۴
اوقاف		۴۹۳۲			۴۹۳۲
تقدیر نامه		۴۹۷۶			۴۹۷۶
اوقاف		۴۹۷۶			۴۹۷۶

سفر

ملاحظات	تاریخ	تصویر بر			
		کوت	شماره	شماره	کوت
تقدیر نامه		۲۶۹			۲۶۹
اوقاف		۱۰۵۵			۱۰۵۵
تقدیر نامه	مارس ۱۸۸۸	۱۷۴۴			۱۷۴۴
اوقاف					
تقدیر نامه		۸۱			۸۱
اوقاف					
تقدیر نامه	فروردین	۴۰۱			۴۰۱
اوقاف		۱۷۴۴			۱۷۴۴
تقدیر نامه		۴۰۴۴			۴۰۴۴
اوقاف					
تقدیر نامه	مهر	۴۵			۴۵
اوقاف		۴۰۴۴			۴۰۴۴
تقدیر نامه		۴۰۴۹			۴۰۴۹
اوقاف					
تقدیر نامه	فروردین	۸۰			۸۰
اوقاف		۴۰۴۹			۴۰۴۹
تقدیر نامه		۴۱۴۹			۴۱۴۹
اوقاف					
تقدیر نامه	مهر	۱۵۹۲			۱۵۹۲
اوقاف		۴۱۴۹			۴۱۴۹
تقدیر نامه		۴۲۷۱			۴۲۷۱
اوقاف					
تقدیر نامه	فروردین	۴۹۴			۴۹۴
اوقاف		۴۲۷۱			۴۲۷۱
تقدیر نامه		۴۹۳۲			۴۹۳۲
اوقاف					
تقدیر نامه	مهر	۴۰۱۴			۴۰۱۴
اوقاف		۴۹۳۲			۴۹۳۲
تقدیر نامه		۴۹۷۶			۴۹۷۶
اوقاف		۴۹۷۶			۴۹۷۶

Tokat Kalhanesi Rumi 1304 (1888) yılına ait Tokat Kalhanesi hesap defterinden müteferrika hesabı örneği. BOA. T.d. 1021.

Ek-11

Tokat Kalhanesi fotoğrafı. Tokat Şehir Müzesi Müdürü Hasan Erdem'den temin edilmiştir.

1842 yılında inşa edilen Kalthane-i Cedid planı. Tokat Şehir Müzesi Müdürü Hasan Erdem'den temin edilmiştir.